

Звіт SCORE про тенденції в Україні 2021 року

Дослідження соціально-політичних, громадянських та економічних тенденцій 2016–2021 років на підставі Індексу соціальної згуртованості та примирення

Подяка

Автори

Ільке Даґлі-Гастінґз, д-р.

Маріан Махлузарідіс

Андрій Дрига

Мельтем Ікінчі

Дописувачі

Автори висловлюють особливу подяку за проведення аналізу даних, надання вхідних даних і рецензування документа, в алфавітному порядку:

Александрю Ґесту

Орестісові Панайотісу

Катерині Іващенко-Стаднік

Несторові Черибі

Команда висловлює вдячність колегам з програм USAID «Демократичне врядування у Східній Україні» (DG East) та Transformation Communication Activity (TCA), колегам з Програми Розвитку ООН та Центру сталого миру та демократичного розвитку (SeeD), а також представникам центральних та місцевих органів влади та громадських організацій, які взяли участь у консультаціях і надали нам цінну інформацію.

Ми особливо вдячні Дарині Солодовій, Антонові Тишковському та Стенові Вайтсману за їхній огляд і відгуки, які допомогли допрацювати та завершити цей звіт.

Думки, висновки та рекомендації, представлені в цьому документі, не обов'язково відповідають позиції Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Програми Розвитку ООН або їхніх партнерів.

Фото на обкладинці

Використана фотографія Tuesday Temptation з ресурсу Unsplash

Зміст

АБРЕВІАТУРИ	4
ПРО SCORE	5
ПРО ПАРТНЕРІВ	5
ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ	6
ВСТУП	10
1. УПРАВЛІННЯ ТА ПОСЛУГИ	18
Тенденції національного рівня	20
Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області	26
2. БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ	32
Тенденції національного рівня	32
Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області	40
3. ГРОМАДЯНСЬКА ПОВЕДІНКА ТА МІЖГРУПОВА ГАРМОНІЯ	44
Тенденції національного рівня	46
Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області	50
4. ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРАГНЕННЯ, РЕІНТЕГРАЦІЯ ТА ПРИМИРЕННЯ	57
Тенденції національного рівня	58
Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області	63
ВИСНОВКИ	71
ДЖЕРЕЛА	74

Абревіатури

АТО/ООС	Антитерористична операція / Операція Об'єднаних сил
ВНЗ	Вищий навчальний заклад (університет, інститут тощо)
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ЄС	Європейський Союз
ЄЕС	Євразійський економічний союз
КСП	Комісія стратегічного партнерства США та України
НУУТ	Непідконтрольні уряду України території
НУО	Неурядові організації
МОМ	Міжнародна організація з міграції
ПРООН	Програма розвитку ООН
ЦНАП	Центр надання адміністративних послуг
ЦСР	Цілі сталого розвитку
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд ООН
DG East	програма USAID “Демократичне врядування у Східній Україні” (Democratic Governance East)
SCORE	Індекс соціальної згуртованості та примирення
SeeD	Центр сталого миру та демократичного розвитку
TCA	програма USAID «Комунікації на підтримку перетворень» (Transformation Communications Activity)
UCBI	Ініціатива зміцнення довіри в Україні
UN RPP	Програма ООН з відновлення та розбудови миру
USAID	Агентство США з міжнародного розвитку
USAID/OTI	Офіс перехідних ініціатив USAID

Про SCORE

Індекс соціальної згуртованості та примирення (SCORE) для України 2021 є спільною ініціативою, фінансованою Агентством США з міжнародного розвитку (UNDP), Програмою розвитку ООН (ПРООН) та Європейським Союзом і впроваджуваною Центром сталого миру і демократичного розвитку (SeeD). Ініціатива SCORE спрямована на допомогу національним і міжнародним зацікавленим сторонам у їхніх зусиллях із розбудови миру. Індекс має забезпечити надійну доказову базу для розроблення політики та програм, що зміцнюють національну єдність і соціальну згуртованість, а також для моніторингу прогресу їхньої реалізації. SCORE – це аналітичний інструмент, що впроваджується на щорічній основі та призначений для покращення розуміння суспільної динаміки в Україні. Щоб отримати докладнішу інформацію про стратегію збору даних, перегляньте методологію за посиланням: <https://www.scoreforpeace.org/en/ukraine/methodology>

Про партнерів

Центр сталого миру та демократичного розвитку співпрацює з міжнародними організаціями з розвитку, урядами та лідерами громадянського суспільства над розробкою та впровадженням науково обґрунтованих, орієнтованих на людей стратегій для розвитку суспільств на засадах миру, інклюзивності та стійкості. Працюючи в Європі, на Близькому Сході, в Африці та Азії, SeeD надає політичні рекомендації щодо соціальних перетворень, які базуються на стратегіях залучення громадян та емпіричному вивченні поведінки окремих осіб, груп і спільнот. Підхід SeeD зосереджений на з'ясуванні першопричин соціальних проблем шляхом розробки та емпіричної перевірки науково обґрунтованої теорії змін.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) — провідна світова організація міжнародного розвитку, яка безпосередньо долучається до численних проектів розвитку. USAID співпрацює з Україною з 1992 року і вже надало їй допомогу на суму понад 3 мільярди доларів. Нинішні стратегічні пріоритети USAID включають зміцнення демократії та належного врядування, сприяння економічному розвитку та енергетичній безпеці, вдосконалення систем охорони здоров'я та зменшення наслідків російської агресії в Україні.

Програма USAID «Демократичне врядування у Східній Україні» (DG East) (“Democratic Governance East”) — це п'ятирічна програма, спрямована на посилення зв'язку і довіри між громадянами й урядами у східній Україні та розбудову можливостей регіону, що надало б йому можливість очолити демократичні перетворення в Україні. «Демократичне врядування у Східній Україні» прагне зміцнити зв'язок і довіру між громадянами та владою в східній Україні, заохочуючи належне врядування та інклюзивну громадянську ідентичність. Для цього програма розширює взаємодію між громадянами та громадянським суспільством, а також посилює співпрацю між урядом і громадянами й участь громадян у розвитку громад і прийнятті рішень на місцевому рівні.

Програма «Комунікації на підтримку перетворень» (Transformation Communications Activity) (TCA) — це п'ятирічна програма Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), що спрямована на зміцнення української демократії шляхом комплексних досліджень, інноваційних комунікаційних ініціатив та створення соціально значущого контенту.

Програма розвитку ООН підтримує стратегічні ініціативи, спрямовані на розвиток потенціалу, аби сприяти всебічному зростанню і сталому людському розвитку. Завдяки партнерству з національними, обласними та місцевими органами влади, громадянським суспільством і приватним сектором, ПРООН прагне підтримати Україну на шляху до подолання бідності, розвитку людського потенціалу, досягнення справедливих результатів, захисту довкілля і просування демократичного врядування. ПРООН через свою флагманську Програму відновлення та розбудови миру ООН (UN RPP) допомагає відновити критично важливу соціальну та економічну інфраструктуру та ефективну роботу органів місцевого самоврядування на сході України, створювати робочі місця та стимулювати підприємництво серед ВПО та місцевих громад, а також сприяти миру і примиренню.

Основні положення

Дисклеймер: Цей аналітичний звіт був підготовлений до початку повномасштабної війни Росії проти України у лютому 2022 року. З метою визначення хронологічних рамок дослідження, для описання подій до 24 лютого 2022 року в звіті використовується термін «конфлікт на сході України».

Ключові висновки та рекомендації щодо управління та послуг

Довіра до інституцій загалом є низькою по всій країні – 2,4 з 10¹. Показники довіри до центральних органів влади, відчуття того, що влада однаково дбає про всіх і готова вислухати різні думки з усіх куточків України, є низькими, а в Донецькій та Луганській областях вони зменшились з 2019 року. Хоча рейтинг центральних органів влади вищий, довіра до органів місцевого самоврядування також невисока – 4,4 зі 10². Однак, довіра до місцевих органів влади на національному рівні від 2018 року зросла, водночас у Донецькій та Луганській областях довіра до новообраних голів міст та селищ порівняно з 2019-м є вищою або залишається на тому самому рівні.

Задоволеність державними послугами на національному рівні є посередньою і становить 5,8 із 10, при цьому в деяких західних областях ці показники є трохи вищими за середні по країні, а в деяких східних і південних – трохи нижчими³. Правосуддя вважають неефективними по всій країні з оцінкою 4,7 з 10, а надання адміністративних послуг і соціальних виплат сприймають як найефективніші з оцінками 6,8 і 6,6 відповідно. Інтервенції, спрямовані на покращення ситуації щодо верховенства права та правосуддя, мають стати пріоритетними в Черкаській, Одеській та Полтавській областях, тоді як у Кіровоградській та Закарпатській областях показники соціальних виплат відстають від середнього рівня по країні.

Скептицизм щодо реформ оцінювався в 6,5 з 10 у 2021 році, зростаючи з 2018 року. Підтримка реформ із довірою до інституцій та відчуттям піклування з боку влади утворюють свого роду порочне коло. Сукупна підтримка децентралізації, земельної та медичної реформ є низькою (3,7 з 10), при цьому показники щодо земельної реформи є найменшими, тоді як щодо реформи з децентралізації – найбільшими (3,2 і 4,3 відповідно). Підтримка реформ знизилася порівняно з попередніми роками й має нижчі показники в Харківській, Одеській, Донецькій та Луганській областях та на територіях вздовж лінії дотику.

Інтервенції мають бути зосереджені на підвищенні відкритості антикорупційних заходів і реформ, а також на зміцненні ефективного управління через прозорість, доступ до інформації та конструктивний діалог між громадянами та місцевою владою для підвищення довіри до процесу реформ та суб'єктів ухвалення рішень. Прозорість і діалог слід поєднувати з покращеним наданням послуг, приділяючи особливу увагу системі правосуддя та правоохоронним органам, щоб підвищити відчуття безпеки та захищеності, що має підтримувати суспільний договір між громадянами та державою.

Примітно, що надання послуг тісно пов'язане з безпекою людини, і їх слід розглядати в тандемі, особливо враховуючи тягар пандемії COVID-19 для системи надання послуг і вплив останньої на довіру громадян до установ. Незалежно від того, чи йдеться про інфраструктуру, правосуддя чи медичні та соціальні послуги, їх забезпечення має бути чітко спрямованим і адаптованим, щоб гарантувати їх доступність для неблагополучних громад, людей старшого віку та з сільської місцевості, а також для тих, хто має особливі потреби, наприклад жінок і людей з інвалідністю. На додаток до цифровізації та зменшення бюрократії, доступності усіх

---

¹Це середньозважений по країні показник сукупного рівня довіри до таких державних інституцій, як Президент, парламент, Кабінет Міністрів, а також суди.

²Це середньозважений по країні показник сукупного рівня довіри до місцевих адміністрацій та сільських чи міських голів.

³Це середньозважений по країні показник сукупного рівня задоволеності наданням послуг з освіти, охорони здоров'я та соціальних виплат.

урядових послуг може посприяти розширення підрозділів мобільних послуг, таких як мобільні центри здоров'я для груп, не обізнаних з Інтернетом, щоб підкріпити успіхи цифрових послуг⁴ та ЦНАП (і нещодавно створеного центру «Дія»).

Ключові висновки та рекомендації щодо безпеки людини

Економічна безпека, безпека здоров'я та екологічна безпека, а також особиста безпека на національному рівні оцінюються помірними балами від 4,5 до 5,0 з 10. Це вказує на те, що настрої респондентів близькі до середніх показників між відчуттям абсолютної незахищеності та небезпеки та відчуттям абсолютної захищеності та безпеки. Порівняно з середніми по країні, показники людської безпеки на територіях вздовж лінії дотику в Донецькій та Луганській областях є нижчими.

Показники політичної безпеки є порівняно вищими, ніж інші параметри людської безпеки – 6,5, але ще не досягли того рівня, що відповідає цілковитій свободі самовираження для всіх груп без ризику негативних наслідків. Політична безпека є єдиним виміром людської безпеки, який демонструє чітку тенденцію до зростання в Донецькій та Луганській областях, особливо між 2017 та 2019 роками.

Економічна безпека та безпека здоров'я на національному рівні від 2018 року зазнали спаду ще до поширення пандемії, але COVID-19 його посилив. В той час, як існує нагальна потреба в розробці спеціальних інтервенцій по всій країні, деякі області було визначено високопріоритетними: через свою вразливість вони гостро потребують програм відновлення, які могли б переломити існуючі стрімкі спадні тенденції.

Інтервенції мають зосереджуватись головним чином на областях, які у 2021 році продемонстрували найнижчі по країні показники економічної безпеки⁵: лінія дотику у Луганській області (3,3), Кіровоградська область (3,3) і Закарпатська область (3,8), а також на областях з найнижчими показниками безпеки здоров'я⁶: Кіровоградська область (2,8), лінія дотику у Луганській області (3,0) та лінія дотику у Донецькій області (3,4). Кіровоградська область є високопріоритетною територією, що має один із найнижчих показників забезпечення медичними послугами та інфраструктурою. Крім того, інтервенції мають приділяти особливу увагу громадянам, старшим за 60 років, які, ймовірно, мають обмежену мобільність і малі доходи через свій пенсійний статус, а також мешканцям невеликих міст і сіл, яким важче отримати доступ до спеціалізованої послуг охорони здоров'я та інших державних послуг та соціальних виплат.

Надання державних послуг загалом, зокрема інфраструктурних та адміністративних, є основними відправними точками для сприяння безпеці людей загалом та економічній безпеці зокрема. Хоча адміністративні послуги мають відносно високі оцінки на національному рівні (6,8), території, які характеризуються нижчими за середні по країні оцінками, такі як території вздовж лінії дотику Донецької та Луганської областей (5,6 і 4,9 відповідно), Закарпатська (5,9), Кіровоградська (6,1), Полтавська (6,1), Сумська (6,1) та Одеська (6,3) області, мають стати пріоритетними.

Інвестиції, які покращують адміністративні послуги, включно з їхнім бюрократичним упорядкуванням і цифровізацією, а також збільшують фізичну та фінансову доступність

⁴Державні онлайн-послуги доступні через портал «Дія»: <https://guide.dia.gov.ua>.

⁵Оцінка 0 вказує на абсолютну економічну незахищеність – це означає, що люди не вважають, що мають стабільний дохід чи здатні задовольняти потреби членів своєї сім'ї в харчуванні, а також не можуть розраховувати на соціальні виплати, коли потребують цього. Оцінка 10 означає дуже високий рівень економічної безпеки, коли люди вважають, що можуть забезпечити все це легко й належним чином.

⁶Оцінка 0 у 2021 році вказує на абсолютну незахищеність у сфері здоров'я – це означає, що люди не мають доступу до базових та невідкладних послуг чи до спеціалізованих медичних послуг у своєму населеному пункті, а придбання ліків для них завжди є проблемою. Оцінка 10 означає дуже високий рівень безпеки здоров'я, коли є доступ до основних та спеціалізованих послуг, а також можна легко й у достатній кількості придбати необхідні ліки.

таких послуг, у тому числі громадського транспорту, можуть значною мірою сприяти розвитку економічної безпеки та безпеки здоров'я, особливо з огляду на особливу вразливість старших вікових груп, їхній гірший стан здоров'я та обмежену мобільність. Надання мобільних адміністративних і медичних послуг та розширення сфери дії наявних центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) також можуть значно покращити безпеку людей, зробивши ці послуги більш швидкодоступними для громадян. Підвищення безпеки здоров'я також вимагає чіткої комунікації щодо реформи цієї галузі та покращення доступу до охорони здоров'я, особливо в поєднанні з антикорупційними заходами в секторі охорони здоров'я. Інвестиції у громадський транспорт, мобільні сервісні підрозділи чи налагодження лікарських прийомів на дому, а також поширення електронних документів та записів на прийом також допоможуть поліпшити доступ для віддалених пацієнтів, літніх людей і пацієнтів у сільській місцевості. Інтервенції, які підтримують місцевих підприємців, зусилля зі спільного формування бюджету, енергетичні субсидії малозабезпеченим домогосподарствам і соціальні виплати з догляду за дітьми та з безробіття – все це сприятиме економічному відновленню країни після пандемії COVID-у.

Ключові висновки та рекомендації щодо громадянської поведінки та міжгрупової гармонії

Українське суспільство стало прогресивнішим, толерантнішим та інклюзивнішим щодо меншин, а громадяни – більш активними та залученими, особливо коли йдеться про співпрацю громад на місцевому рівні. Крім того, зросла підтримка гендерної рівності та рівної ролі жінок у суспільстві. Проте толерантність до наркозалежних, ЛГБТКІ+ та ромів залишається низькою, а на національному рівні спостерігається зростання пасивної громадянської позиції. Окрім соціальної толерантності та співпраці громад, одне з найпомітніших покращень, зокрема в деяких центральних та західних областях, спостерігається за показником плюралістичної української ідентичності⁷, за винятком негативних тенденцій у Херсонській та Київській областях.

Тим не менш, зберігаються регіональні та політичні розбіжності між людьми зі сходу та заходу країни, а також між людьми, які підтримують членство в ЄС, і тими, хто підтримує тіснішу співпрацю з Росією. Слід зазначити, що в Донецькій області спостерігаються певні спадні тенденції, такі як відсутність покращення плюралістичної ідентичності, послаблення відчуття гордості за свою місцевість та посилення відчуття соціальної загрози з боку різних соціально-політичних груп (зокрема, людей, які живуть на непідконтрольних уряду України територіях, ВПО, мешканців заходу України, військових АТО/ООС, прихильників тісніших зв'язків із Росією, людей, які підтримують членство в ЄС, та українських націоналістів).

Показники відчуття приналежності до країни, регіону та населеного пункту є досить високими й коливаються в межах від 7 до 8 із 10. Відчуття гордості та власного впливу мають потрійний зв'язок із послугами, задоволеністю місцем проживання та міграційними настроями. Іншими словами, зниження гордості за свою місцевість пов'язане зі зниженням задоволеності місцем проживання та наданням державних послуг, а також із посиленням тенденції до міграції. Інтервенції, спрямовані на підвищення гордості мешканців за свою місцевість та підвищення задоволеності місцем проживання можуть стати безпосередніми відправними точками для поліпшення певних послуг (наприклад, інфраструктурні, комунальні, озеленення територій тощо). Також очікується, що вони зможуть послабити тенденцію до міграції.

Інтервенції мають також зосереджуватись на формуванні толерантності, приділяючи особливу увагу Донецькій області, та на стратегіях подолання відчуття загрози з боку конкретних соціально-політичних груп, зокрема культивування готовності до діалогу та інформування про вигоди від нього, що може пом'якшити відчуття соціальної загрози від різних суспільно-політичних груп. Окрім соціально-політичних груп, ініціативи, спрямовані на розвиток невимушеної та природної взаємодії з маргіналізованими групами (через

---

⁷Якою мірою людина вірить, що всі, хто живе в Україні, незалежно від етнічного та культурного походження, становлять невід'ємну частину українського суспільства

фестивалі, соціально-культурні та мультикультурні молодіжні заходи), з акцентом на ЛГБТКІ+ та ромам, мають сприяти формуванню горизонтальної єдності та злагоди.

Ключові висновки та рекомендації щодо геополітичних прагнень, реінтеграції та примирення

Більшість українців бачать майбутнє непідконтрольних урядові територій як невіддільної частини України з таким самим правовим статусом, як і в решти областей України (це підтримують 79% респондентів). Більше того, майбутнє цих територій в складі Росії (9%), збереження статус-кво (11%) або утворення незалежних держав (11%) для більшості українців на національному рівні не є прийнятними варіантами.

Підтримка членства в ЄС є першим вибором для українців, і жителі Західної України помітно позитивніше оцінюють переваги та стабільність ЄС. Підтримка членства в ЄС та НАТО є низькою на сході України, в Донецькій та Луганській областях вона знизилась порівняно з 2019 роком. На національному рівні люди не віддають перевагу вступу до ЄЕС чи політичній співпраці з Росією, тоді як у Донецькій та Луганській областях респонденти віддають перевагу приєднанню до ЄЕС або нейтральному статусу щодо членства в ЄС.

Теле- і радіомовлення для покращення доступу до українських медіа-джерел у відокремлених громадах є найбільш підтримуваним заходом зі зміцнення довіри в рамках зусиль з реінтеграції непідконтрольних урядові України територій Донецької та Луганської областей та Криму. В той же час, підтримка спрощеного вступу до ВНЗ студентів з цих регіонів, в якості інтеграційних зусиль, є досить помірною. Хоча мешканці підконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей висловлюють набагато сильнішу підтримку інтеграції студентів порівняно з рештою країни, вони підтримують прийом студентів із непідконтрольних уряду України територій цих областей більше, ніж студентів із Криму.

Загалом, зниження готовності до діалогу свідчить про потребу в заходах із примирення та зміцнення довіри. Сильна підтримка зусиль із реінтеграції через теле- і радіомовлення (7,3 для непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей і 6,9 для Криму) демонструє віру громадян у роль і дієвість ЗМІ у примиренні⁸, тоді як помірна підтримка зусиль з реінтеграції через освіту (5,2 для непідконтрольних територій і 4,9 для Криму) свідчить про необхідність зробити наголос на перевагах і можливостях освітніх заходів зі зміцнення довіри для широкої громадськості. Важливо розширити можливості та механізми заходів зі зміцнення довіри, а не зводити їх роль до ЗМІ та інформаційних кампаній.

---

⁸Результати свідчать, що лише 33% респондентів на непідконтрольних уряду України територіях мають необмежений доступ до українських телеканалів, 18% – до українського радіо і 6% – до українських друкованих ЗМІ, 14% дивляться канал “Дом”, а 45% повідомляють про необмежений доступ до українських інтернет-сайтів.

Вступ

Звіт про тенденції SCORE для України 2021

Звіт про тенденції SCORE для України 2021 — ключовий продукт проекту SCORE Україна 2021, спрямований на дослідження головних тенденцій у соціально-політичній, громадянській та економічній царинах на національному, регіональному (тобто схід, південь, центр, захід) та обласному рівнях упродовж 2016–2021 років. Хоча у звіті не досліджується, яким чином ці тенденції розподіляються на рівні груп, в ньому йдеться про дослідження впливів на ці тенденції, що вможливорює ґрунтовані на доказах інтерпретації для посилення чи відтворення позитивних тенденцій та послаблення чи подолання негативних. Детальніше пояснення методології SCORE та підходів до побудови вибірки для різних років та потоків даних наведено нижче.

Ми щиро сподіваємося, що це дослідження дасть змогу:

- унаочнити погляди громадян на врядування, послуги та інституції, які їх втілюють, зміни в цих поглядах від 2016 року, а також взаємозв'язок між уявленнями про врядування та послугами;
- розширити розуміння людської безпеки в Україні і її змін від 2016 до 2021 року, зосередившись на впливі збройного конфлікту та на відмінностях між регіональними та демографічними підгрупами;
- доповнити попередній доробок, щоб виявити тенденції у громадянському ставленні та спрямованість, якої вони набули із часом, у контексті політичних, соціальних та економічних змін, що відбулися в Україні з 2016-го до 2021 року, зокрема з огляду на місцеві, регіональні та глобальні детермінанти, детальніше описані далі;
- підтримати та інформаційно забезпечити публічний дискурс щодо можливих зусиль з реінтеграції та примирення, беручи до уваги будь-які зміни в уподобаннях громадян із плином часу;
- надати високоякісні висновки та рекомендації, ґрунтовані на інтерпретації тенденцій, які в майбутньому досліджуватимуться сучасними аналітичними засобами в рамках поглиблених тематичних звітів, зазначених у висновках цього документу.

З цією метою звіт поділено на чотири розділи, кожен з яких окреслює національні тренди і тенденції обласного та регіонального рівнів (наприклад, сходу) впродовж останніх років. Розділ 1 з питань управління та послуг зосереджується на змінах ключових показників, таких як довіра до інституцій, підтримка реформ та задоволеність наданням послуг. Розділ 2 з питань безпеки людини присвячений дослідженню її п'яти головних вимірів: економічної, екологічної, особистої, політичної безпеки та безпеки здоров'я. Розділ 3 розглядає тенденції громадянської поведінки та міжгрупової гармонії, а розділ 4 – геополітичні прагнення та вподобання громадян щодо реінтеграції та примирення. Результати викладено наприкінці звіту разом із відповідними рекомендаціями.

Цей звіт має виняткове значення та покликаний відобразити картину, яка передувала пандемії COVID-19, котра докорінно змінила сприйняття і ставлення до світу з боку політиків, практиків, дослідників та громадян. Пандемія змінила конфігурацію середовища практично в усіх сферах та галузях — від провокування повсюдних криз у царинах економіки та охорони здоров'я до активізації зусиль з цифровізації, водночас поглиблюючи соціальну нерівність, що вочевиднюється у висновках цього звіту.

Діяльність SCORE в Україні

Ефективне, результативне та стратегічне використання обмежених ресурсів, матеріальних та нематеріальних, для позитивного сприяння сталому розвитку та підтриманню миру вимагає чіткого розуміння соціально-економічних та політичних тенденцій на місцевому, регіональному та національному рівнях. Це має посприяти розробці цілеспрямованих та економічно ефективних заходів, а також чіткому моніторингу та оцінці здійснених зусиль.

Хоча, безперечно, є чимало досліджень соціально-економічної та політичної динаміки в Україні, нові виклики, що стосуються дезінформації, хибних уявлень та скептицизму щодо наукових даних, перешкоджають виявленню найадекватніших та найточніших доказів. Це ускладнює збір і узагальнення даних та втілення їх у змістовні та ефективні політики та програми архітекторами миру та розвитку. Таким чином, індекс SCORE відповідає потребі у доказах та нагальним завданням національних та міжнародних акторів у сферах миробудування та розвитку, яким бракує певності щодо визначення пріоритетів та оцінки ефективності своїх інвестицій. Цей індекс пропонує науково обґрунтований, контекстуальний і систематичний спосіб розробки та перевірки теорій змін, що має передувати спонсоруванню й ухваленню будь-якої нової політики чи програми.

З 2015 року SeeD провів кілька хвиль SCORE в Україні у партнерстві з ПРООН та USAID, оцінюючи, пояснюючи та відстежуючи соціально-економічні, політичні, психосоціальні та громадянські установки населення та їхню динаміку. Дослідження проводилися на кількох рівнях – від загальнонаціонального до регіонального, а також дослідженнями на міському рівні та дослідженнями щодо підлітків. Кожну хвилю SCORE проводили на підставі тісної співпраці та консультацій із рядом міжнародних та національних зацікавлених сторін, включно з USAID, ПРООН, ЮНІСЕФ, ЄС, Міністерством реінтеграції тимчасово окупованих територій та Міністерством освіти та науки.

Варто відзначити, що методологія та результати SCORE вже були впроваджені в національні та регіональні програмні документи. Зокрема, індикатори SCORE було використано для моніторингу і оцінки Державної стратегії регіонального розвитку Донецької та Луганської областей на 2021–2030 роки. Крім того, посилання на SCORE включене до Рамкової програми партнерства ООН на 2018–2022 роки та до національної системи моніторингу показників Цілей сталого розвитку (ЦСР). За останні роки SCORE став важливим і незалежним джерелом аргументації та організатором діяльності суб'єктів миру та розвитку в Україні, забезпечуючи спільні засади досліджень та перелік індикаторів, сприяючи співпраці, налагоджуючи міжвідомчу координацію та примножуючи ефекти зусиль, зменшуючи, водночас, їх дублювання.

Методологія SCORE в Україні

Методологія SCORE була вперше запроваджена на Кіпрі 2009 року в партнерстві з ПРООН та за фінансування USAID. В Україні підхід SCORE розвивався з 2015 року, відповідаючи на різні соціальні виклики та потреби в доказових даних з боку ключових національних та міжнародних зацікавлених сторін. Цей розвиток здійснювався на кількох взаємопов'язаних рівнях: концептуальному – щодо дослідницьких питань та підходів (тобто масштабів та вимірів дослідження SCORE), методологічному – щодо показників вимірювання (тобто використовуваних в анкеті показників та шкал), емпіричному – щодо підходів до побудови вибірки (тобто її розмірів, районування та додаткових вибірок) та аналітичному – в сенсі використовуваних статистичних підходів (тобто різних типів прогнозного моделювання).

SCORE віддає перевагу контекстуальності, актуальності політик та програм над сумісністю між країнами та всередині країн із плином часу. Хоча певні показники можуть змінюватися, щоб відповідати поточним реаліям, SCORE незмінно зорієнтований на дотримання співставності та узгодженості своїх показників, що дає змогу зацікавленим сторонам відстежувати тенденції впродовж часу.

Суспільство не є статичним, соціальна згуртованість – це не стан існування, а радше стан становлення, а примирення та стійкість – це не форми діяльності чи навички, а безперервне навчання. Таким чином, дослідницький проект SCORE передбачає розвиток та адаптацію з кожною новою хвилею, зберігаючи відданість завданням надання доказів, які, лягаючи в основу ґрунтованих на фактах політик та програм, сприятимуть позитивним соціальним змінам в напрямку підвищення соціальної згуртованості та сталого розвитку. З цією метою кожна хвиля збору даних для SCORE, починаючи з 2016 року, зростала у плані партнерства, масштабів та вибірки, що позначилось на порівнянності певних показників за роками та

охопленими вибіркою регіонами. У цьому звіті поєднано попередні хвилі SCORE, щоб дослідити тенденції в часі в різних місцях, наскільки це можливо і доцільно без шкоди цілісності даних.

Хвилю **SCORE Україна 2016** проводив Центр сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) за підтримки проєкту міжнародної технічної допомоги «Українська ініціатива зміцнення громадської довіри» (UCBI), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та Бюро USAID з ініціатив перехідного періоду (OTI) для розв'язання проблем, що лежать в основі напруженості та рівня згуртованості у громадах. Дані було зібрано влітку 2016 року. Результати для населення загалом, використані в цьому звіті про тенденції, базуються на загальнонаціональній вибірці у понад 7700 респондентів, що еквівалентно кількості в понад 300 опитувань домогосподарств методом особистих (face-to-face) інтерв'ю в кожній області і місті Києві, а також на додатковій вибірці в 1600 внутрішньо переміщених осіб, не відображеній в цьому аналізі.

SCORE для східної України 2017 було реалізовано у партнерстві із SeeD, ПРООН, ЮНІСЕФ та Міжнародною організацією з міграції (МОМ). Дані зібрано восени 2017 року. Результати щодо населення загалом, використані в цьому звіті про тенденції, базуються на 5429 особистих інтерв'ю з жителями п'яти областей на сході України (1441 у Луганській та 2156 у Донецькій, 612 у Запорізькій, 613 у Дніпропетровській та 606 у Харківській областях). Складовою дослідження, яку не було включено до цього звіту, були також експертні оцінки на підставі 72 особистих глибинних інтерв'ю з місцевими експертами з кожного з районів Донецької та Луганської областей, а також із підлітками віком 13–17 років (N = 3300) із 48 навчальних закладів, розташованих на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей.

Дослідження **SCORE Україна 2018** проводив Центр сталого миру та демократичного розвитку у партнерстві з програмою UCBI за підтримки USAID/OTI. Дані було зібрано в січні 2018 року. Результати щодо населення загалом, використані в цьому звіті про тенденції, базуються на 9018 особистих інтерв'ю домогосподарств у 24 областях та місті Києві. 6102 респонденти SCORE Україна 2016 також взяли участь у SCORE Україна 2018 як панельна частина вибірки, що дало зробити більш надійний і ґрунтований на причинно-наслідкових засадах аналіз.

SCORE для східної України 2018 було реалізовано у партнерстві із SeeD, ПРООН, ЮНІСЕФ та МОМ. Дані збиралися у січні 2018 року. Вони базувалися на 5344 особистих інтерв'ю з жителями п'яти областей на сході України (1407 у Луганській та 2127 у Донецькій областях і, додатково, 600 інтерв'ю в Запорізькій, 610 у Дніпропетровській та 600 у Харківській областях). Дослідження також включало додаткову вибірку для територій уздовж лінії зіткнення в Донецькій та Луганській областях, до якої увійшли 700 інтерв'ю з респондентами з цих локацій.

SCORE для східної України 2019 було профінансовано USAID та реалізовано SeeD у партнерстві з Програмою ООН з відновлення та розбудови миру. Дані зібрано у жовтні–листопаді 2019 року. Результати щодо населення загалом, використані в цьому звіті про тенденції, базуються на 3325 особистих інтерв'ю з мешканцями підконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей. Додаткові вибірки включали 1810 респондентів з територій уздовж лінії зіткнення, а також 3000 респондентів з 15 вибраних міст (Бахмут, Бердянськ, Дружківка, Костянтинівка, Краматорськ, Лисичанськ, Маріуполь, Мар'їнка, Мелітополь, Покровськ, Попасна, Сєверодонецьк, Слов'янськ, Станиця Луганська, Старобільськ). Поряд із тим, хоча це не ввійшло до цього звіту, дослідження включало особисті інтерв'ю з 300 ветеранами АТО/ООС, а також із 619 респондентами з непідконтрольних уряду України територій.

SCORE Україна 2021 – це спільна ініціатива, фінансована USAID, ПРООН та ЄС і реалізована SeeD. Дані збиралися із січня по травень 2021 року і становили найбільшу вибірку SCORE в Україні. Результати щодо населення загалом, використані в цьому звіті про тенденції, базуються на національній репрезентативній вибірці з 7280 особистих інтерв'ю у 22 областях

та в місті Києві, 4325 інтерв'ю на підконтрольних уряду України територіях Донецької та Луганської областей, включно з територією вздовж лінії дотику, та 3600 інтерв'ю у 18 містах (15 – як у хвилі 2019 року, а також ще 3 – Одеса, Херсон та Запоріжжя). Хоча в цьому звіті про це не йтиметься, зібрані у 2021 році дані включали також особисті інтерв'ю з ветеранами АТО/ООС у 5 областях (N = 500), молоддю та дітьми у 5 областях (N = 500), з людьми з інвалідністю у 3 областях (N = 300), обраними респондентами в Азовському та Чорноморському регіонах (N = 1500). Окрім того, методом CATI було проведено 638 інтерв'ю на непідконтрольних уряду України територіях.

У 2022 році SCORE зосереджуватиметься на сході України, а наступне національне дослідження SCORE буде реалізовано у 2023-му.

Дослідницькі та методологічні обмеження

Ні цей звіт, ні проєкт SCORE не мають на меті з'ясування витоків збройного конфлікту на сході України чи інкримінувати політичну відповідальність. Автори визнають складні локальні, історичні та міжнародні виміри, які виходять далеко за рамки показників SCORE. Результати варто послідовно інтерпретувати, враховуючи контекстуальні реалії, які визначають погляди та сприйняття громадян, опитаних у рамках цього дослідження, оскільки зумовлюють уподобання, прихильності та реакції громадян, а також формують їхню поведінку та відносини – будь то їхні моделі голосування чи інвестиційні вибори.

Результати, подані в цьому звіті, охоплюють шість різних потоків даних, зібраних в Україні за п'ять років у період з 2016 по 2021 рік на національному або регіональному рівні⁹. Дослідницька група SCORE, наскільки це можливо дотримувалась послідовності щодо побудови випадкової репрезентативної вибірки, методології збору даних та субпідрядних опитувальних компаній, враховуючи наявну національну статистику та місцеві реалії під час кожного відповідного раунду збору даних.

Проте автори дослідження та дослідницька група усвідомлюють цілком природні відмінності, які можуть виникати між різними хвилями збору даних. У таких випадках дослідницька група використовувала зважування, щоб гарантувати, що порівнювані вибірки точно відображають реальність згідно з демографічним розподілом. У випадках, коли пункти анкети опитування відрізнялися між хвилями збирання даних, що впливає на їх порівнювальність, викладені тут результати супроводжуються відповідними примітками.

Нарешті, у цьому аналізі використовується також лонгitudна вибірка респондентів, які відповіли на опитування в три різні моменти в часі (тобто кожного разу на опитування відповідали ті самі респонденти). Панельна вибірка, використана в цьому звіті, обмежена жителями Донецької та Луганської областей. Дослідницька група усвідомлює, що ця панельна вибірка має невелике демографічне зміщення (наприклад, більша ймовірність того, що ці люди будуть виходити на пенсію або працювати вдома) через відмінності демографічних груп за коефіцієнтом виснаження, тож ця вибірка належним чином зважується, якщо це необхідно (у відповідних випадках це зазначено в примітках до викладених результатів).

Щоб дізнатися більше про методологію SCORE в Україні, перегляньте відповідний підрозділ або відвідайте <https://app.scoreforpeace.org/>.

Місцеві, регіональні та глобальні детермінанти починаючи з 2018 року

У цьому підрозділі викладено огляд глобальних, регіональних та національних суспільно-політичних подій, які, на думку авторів, найбільше впливають на сприйняття громадян, опитаних в останніх хвилях SCORE в Україні. Інформація, подана в цьому резюме, була зібрана з кількох вторинних джерел даних, включаючи ситуаційні і тематичні звіти

⁹Це охоплює загальнонаціональні дослідження SCORE Україна 2016, 2018 і 2021 років та SCORE для східної України 2017, 2018 та 2019 років.

міжнародних організацій, онлайн та друковані статті з місцевих та міжнародних новинних джерел, урядові веб-сайти та міжнародні бази даних. Основна увага приділяється двом основним чинникам, що визначають суспільне сприйняття в Україні, - пандемії COVID-19 та збройного конфлікту, оскільки вони могли вплинути на кілька періодів збору даних та на підставі їхньої значущості у вторинних джерелах даних.

Пандемія COVID-19, яка спалахнула в новинах у січні 2020 року та призвела до суворих карантинних заходів у всьому світі навесні того самого року, розмежувала сприйняття та реальність крізь призму до- та пост-COVID'ного бачення. Хоча 2021 рік розпочався зі гонки вакцинації, яка в багатьох вселили надію, впровадження вакцин відбувалося нерівномірно, охоплення щепленнями було низьким, а нові варіанти вірусу залишаються загрозою.

Незважаючи на зниження кількості випадків захворювання у всьому світі влітку 2021 року, на вересень 2021 року захворюваність знову почала стрімко зростати, і станом на кінець жовтня 2021 року повідомляли про понад 243 млн підтверджених випадків COVID-19, у тому числі майже 5 млн смертей, зафіксованих ВООЗ¹⁰. Пандемія викликала безліч нових проблем і загострила чимало вже наявних¹¹. Серед них – багаторівнева соціальна незахищеність – від продовольчої та економічної незахищеності¹², відчутне погіршення психічного благополуччя¹³, бентежне зростання домашнього насильства¹⁴, а також поширення антивакцинаторських рухів¹⁵.

Оскільки світ уже майже третій рік живе з COVID-19, ми дедалі більше усвідомлюємо, що йдеться не про швидкоплинний епізод, а про довготривалий період. Соціально-економічна експертиза впливу COVID-19 на підприємства та домогосподарства в Україні, проведена ПРООН у співпраці з ООН–Жінки та Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН показала, що 84% домогосподарств втратили дохід, а 43% мають принаймні одного члена сім'ї, котрий втратив роботу¹⁶. Це усвідомлення вимагає суттєвої та цілісної реконфігурації соціально-економічних стратегій та посилення зобов'язань щодо глобальних прав людини, миру й безпеки та програм сталого розвитку.

В Україні з 3 січня 2020 року по 26 жовтня 2021 року зафіксовано 2 784 039 підтверджених випадків та 64 202 смерті безпосередньо від COVID-19¹⁷, при цьому надлишкова смертність у квітні 2021 року перевищила 81 000¹⁸. 23 жовтня 2021 року Міністерство охорони здоров'я України повідомило, що з моменту запуску програми вакцинації 24 лютого¹⁹ повну

---

¹⁰ Всесвітня організація охорони здоров'я (2021b). Інформаційна панель ВООЗ щодо коронавірусу (COVID-19). 2021. Взято з: <https://covid19.who.int/>.

¹¹ Всесвітня організація охорони здоров'я (2020). Вплив COVID-19 на засоби існування людей, їхнє здоров'я та наші харчові системи: Спільна заява МОП, ФАО, МФСР та ВООЗ. 13 жовтня 2020 р. Взято з: <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems>

¹² Група сталого розвитку ООН (2020). Аналітичний звіт: вплив COVID-19 на продовольчу безпеку та харчування. Взято з: <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-impact-covid-19-food-security-and-nutrition>; Департамент ООН з економічних і соціальних питань (2021). Політика економічної незахищеності в епоху COVID-19. Взято з: <https://www.un.org/development/desa/dspd/2021/01/the-politics-of-economic-insecurity-in-the-covid-19-era/>.

¹³ ООН (2021). COVID-19 і психічне здоров'я та благополуччя. 2021. Взято з: <https://www.un.org/en/coronavirus/mental-health-and-wellbeing>

¹⁴ ООН-Жінки (2021). Тіньова пандемія: насильство над жінками під час COVID-19. 2021. Взято з: <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>.

¹⁵ Пуллан, С., Дей, М. (2021). Вагання щодо вакцинації та антивакцинація під час COVID-19: аналіз Google Trends. Вакцина, 39 (14). <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2021.03.019>.

¹⁶ ПРООН (2020а). Документи дослідження ООН про руйнівний вплив COVID-19 в Україні. 28 вересня 2020 р. Взято з: <https://www.undp.org/press-releases/un-study-documents-devastating-impact-covid-19-ukraine>.

¹⁷ Всесвітня організація охорони здоров'я (2021а). Україна: Інформаційна панель ВООЗ щодо коронавірусної хвороби (COVID-19). 2021. Взято з: <https://covid19.who.int/region/euro/country/ua>.

¹⁸ Карлінський, А., Кобак, Д. Масив даних про смертність у світі: відстеження надмірної смертності в країнах під час пандемії COVID-19. У: xiv: сервер сигнальних примірників для наук про здоров'я 2021.01.27.21250604. 4 червня 2021. 10.1101/2021.01.27.21250604. Сигнальний примірник.

¹⁹ МОЗ України (2020). Пандемія COVID-19 в Україні. Взято з: <https://covid19.gov.ua/en/>.

вакцинацію пройшли 6,96 млн українців, а частка повністю вакцинованих в Україні зросла з 16% на кінець жовтня 2021-го²⁰ до 32% у перший тиждень січня 2022-го²¹. Частка вакцинованих в Україні й далі лишається нижчою за середньоєвропейську (62%), а попередні дослідження показали, що понад 60% респондентів, які не були щепленими в серпні 2021 року сказали, що не вакцинуватимуться²². Крім того, деякі регіони (Донецька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська та Закарпатська області) повідомили про набагато вищі показники щодо намірів зробити щеплення, ніж засвідчують фактичні показники вакцинації²³. Водночас дослідження пояснюють 17% зростання особистого стресу в українців суто впливом пандемії²⁴, а більш як половина респондентів у недавньому опитуванні заявили, що їхнє фінансове становище погіршилось після першого спалаху COVID-19 в Україні, визнаючи COVID-19 четвертою з найбільших загроз їхньому способу життя після російської військової агресії та економічної й політичної невизначеності відповідно²⁵.

Поряд із пандемією є ще кілька впливових подій, що заслуговують на особливу увагу, оскільки вони можуть позначитися на інтерпретації тенденцій, відображених у цьому звіті. До них належать інцидент у Керченській протоці в листопаді 2018 року та нещодавнє нарощування російських військ біля кордону з Україною починаючи з весни 2021 року, що потенційно вплинуло на громадські настрої та ризики й загрози на місцевому (наприклад, міста Маріуполь та Бердянськ) і регіональному рівнях (наприклад, регіон Азовського моря, Донецька, Запорізька та Херсонська області)²⁶; президентські вибори влітку 2019 року та парламентські вибори восени того самого року, місцеві вибори 2020 року та трансформація окремих міністерств, що вплинуло на оцінки громадян щодо довіри до влади та впевненості у ній.

Після напруженої ситуації наприкінці 2018 року, 2019-й ознаменувався відродженням надій та очікувань, пов'язаних із президентськими та парламентськими виборами, а також започаткуванням та впровадженням численних нових національних та міжнародних інвестицій у мир та розвиток. У липні 2019 року початківець у політиці Володимир Зеленський і його новостворена партія «Слуга народу» перемогли як на президентських, так і на парламентських виборах завдяки трьом ключовим обіцянкам: відновити мир, боротися з корупцією та здійснити економічне відродження. Ця безпрецедентна перемога на виборах, під час якої президент Зеленський набрав 73% голосів, а його партія отримала 43% голосів і

---

²⁰Вілку, І. і Чурсіна К. (2021). Скептики щодо вакцин у Східній Європі щепляться, оскільки кількість випадків стрімко зростає. Bloomberg, 22 жовтня. Взято з: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-22/east-europe-vaccine-skeptics-finally-embrace-jabs-as-cases-soar>.

²¹Матьє, Едуард, Ханна Річі, Естебан Ортіс-Оспіна, Макс Розер, Джо Хаселл, Кемерон Аппел, Чарлі Джаттіно та Лукас Родес-Гуірао. 2021. «Глобальна база даних щеплень проти COVID-19». *Nature Human Behavior* 5 (7): 947–53. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01122-8>.

²²Рейнхарт, Р.Дж. (2021). Україна: мало тих, хто вакцинується перед сплеском. GALLUP, 26 жовтня. Взято з: <https://news.gallup.com/poll/356609/ukraine-few-takers-vaccine-ahead-surge.aspx>

²³Дрига, А., Руденький, В., Черіба, Н., Даглі-Гастінгз, І. (2021). Щеплення від COVID-19 в Україні: сумніви та підтримка. Взято з: <https://bit.ly/3EfS057>

²⁴Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) (2021а). Стресові ситуації в житті українців, 2020. Взято з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=998&page=1&t=6>.

²⁵Національний демократичний інститут (2021). Опитування НДІ: можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. 27 жовтня 2021 р. Взято з: <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-opportunities-and-challenges-facing-ukraine-s-democratic-transition-2>.

²⁶IMPACT і SeeD. 2021а. Огляд відновлення регіону Азовського моря: історичні тенденції та відновлення після потрясінь.

— — —. 2021b. Огляд відновлення регіону Азовського моря: огляд ситуації та профіль регіону Азовського моря до COVID-19; Аміль С. 2021.

«Нарощування військової сили Росії поблизу України цього разу інше, кажуть експерти». *Euronews*, 6 грудня 2021 р.

<https://www.euronews.com/2021/11/24/russia-s-military-build-up-near-ukraine-is-different-this-time-say-experts>;

Бертран, Наташа, Джим Шутто та Кеті Бо Лілліс. 2021. «Росія продовжує накопичувати нові війська біля кордону України, незважаючи на те, що Байден закликає Путіна знизити напругу». *CNN*, 17 грудня 2021 р. <https://edition.cnn.com/2021/12/17/politics/russia-troops-ukraine-border-biden/index.html>.

змогла сформувати першу в історії однопартійну²⁷ більшість, створила нове вікно можливостей для просування як реформ, так і порядок денний миру.

Після приходу до влади новий президент неодноразово висловлював своє бажання «закінчити війну» та просувати мир через єднання всього народу, включно з мешканцями непідконтрольних урядові України територій. У жовтні 2019-го він скликав Форум національної єдності на Сході України, а у своєму новорічному зверненні до народу 2020 року закликав до всенародної єдності на засадах діалогу та взаємоповаги між усіма українцями. Подальше відновлення Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій та підвищення його міністра до рангу віце-прем'єр-міністра для посилення координації уряду з цього важливого питання ще сильніше підкреслило прихильність уряду до миротворчого порядку денного²⁸.

Виходячи з цього, уряд України розробив кілька стратегічних політичних документів, які скеровують реагування на питання безпеки та розвитку у східній частині країни. Серед них – Державна цільова програма відновлення та розбудови миру в східних регіонах України²⁹, Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року³⁰ та проєкт закону «Про засади державної політики перехідного періоду»³¹. Ці політики підтверджують пріоритети уряду України щодо розвитку та прагнення гарантувати безпеку кожного громадянина та ефективний захист суверенітету й територіальної цілісності України.

З іншого боку, було започатковано різноманітні багатодонорські ініціативи у партнерстві з національними зацікавленими сторонами, які не припиняли своїх зусиль упродовж 2019 та 2020 років, адаптуючись до нових, пов'язаних з COVID реалій, щоби пом'якшити виклики, задовольнити назрілі потреби та зробити внесок у соціальну згуртованість та розвиток в Україні. Хоча безпосередні чинники змін важко встановити, і це виходить за рамки цього звіту, зазначені довгострокові та вагомні інвестиції мали потенційний вплив на громадянську позицію громадян, відчуття безпеки, оцінки якості послуг та задоволеність місцем проживання. Неповний перелік ініціатив, які варто згадати, включає:

- Програми, що фінансуються USAID: програма «Демократичне врядування у Східній Україні» (DGEast), що сприятиме довірі між громадянами та владою на сході України; «Стійкість економічної діяльності» (Economic Resilience Activity), що підтримує підприємців і малий та середній бізнес для пом'якшення наслідків конфлікту та зменшення залежності регіону від підтримуваного олігархами великого бізнесу та торгівлі з Росією; «Комунікації на підтримку перетворень» (TCA), що забезпечує інноваційні комунікаційні ініціативи щодо демократичних перетворень та європейської інтеграції; «Українська національна ідентичність через молодіжну активність» (Ukraine National Identity Through Youth (UNITY) Activity) , що мобілізує молодіжне лідерство на засадах ціннісно уґрунтованої української ідентичності, зорієнтованої на інновації та плюралізм;
- Проєкти, фінансовані ПРООН: «Соціальна згуртованість через участь молоді», що має сприяти діалогу національної єдності, а також громадянській участі та ангажованості; «Цифрові, інклюзивні, доступні», спрямований на підтримку діджиталізації державних послуг, включно з реформою адміністративних послуг; «Права людини для України», що має сприяти процесам демократизації з акцентом на правосудді та правах людини, особливо для уразливих груп; концепція SymbioCity з просування сталого

²⁷ Мінаков, М. (2019). Однопартійна більшість: ще одна перемога Зеленського. Центр Вільсона. 24 липня. Взято з: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/one-party-majority-just-another-victory-for-zelenskyy>.

²⁸ Офіс ООН з координації гуманітарних питань (2021a). Огляд гуманітарних потреб України 2021.

²⁹ Див.: <https://minre.gov.ua/project/derzhavna-cilova-programa-vidnovlennya-ta-rozbudovy-myr-u-shidnyh-regionah-ukrayiny>.

³⁰ Див.: <https://minre.gov.ua/project/strategiya-ekonomichnogo-rozvytku-doneckoyi-ta-luganskoyi-oblastey-do-2030-roku>.

³¹ Див.: <https://minre.gov.ua/project/derzhavna-polityka-perehidnogo-periodu>.

розвитку, що заохочує партнерство різних зацікавлених сторін заради екологічно безпечного та сталого розвитку;

- Інвестиції UN RPP: «Економічне відновлення та розвиток інфраструктури» (наприклад, підтримка нових підприємств та малого й середнього бізнесу, створення робочих місць, навчання, проведення бізнес-виставок, відбудова інфраструктури), «Місцеве самоврядування та реформа з децентралізації влади» (наприклад, запуск 14 нових центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), забезпечення верховенства права та гендерної рівності, організація юридичної та психологічної допомоги, нарощування потенціалу робочих груп з безпеки громад, діяльність із розмінування територій), а також діяльність зі зміцнення громадської безпеки та соціальної згуртованості;
- Багатодонорська діяльність ЄС: програма U-LEAD, що підтримує децентралізацію та покращення надання адміністративних послуг; Ініціатива EU4Business та мікрофінансова допомога; Позика Європейського інвестиційного банку для фінансування благоустрою уздовж найважливіших автомагістралей в Україні.

Хоча нові вибори та стратегічні політичні документи разом із постійними інвестиціями породили нові сподівання та відчуття оновлення в 2019 році, на тлі тривалих й дедалі гостріших політичних розбіжностей, напруженості та скандалів впровадження найважливіших реформ управління, децентралізації та реформи охорони здоров'я, боротьба з глибоко вкоріненою корупцією, спроба виконати обіцянку мирного врегулювання конфлікту на сході України та боротьба з глобальною пандемією, – все це, звісно, викликало певне розчарування. Через два роки після перемоги Володимира Зеленського на президентських виборах та партії «Слуга народу» – на парламентських, перспектива швидкого прогресу щодо політичного врегулювання конфлікту на сході України майже зникла. Перемовини в усталених міжнародних форматах – Нормандської четвірки та Тристоронньої контактної групи – зайшли у глухий кут; обмеження щодо COVID-19 поглибили розмежування, зменшивши індивідуальні та, відповідно, міжгрупові контакти через контрольні-пропускні пункти більш ніж на 90%³². Хоча пандемія спочатку призвела до скорочення бойових дій і порушень режиму припинення вогню на місцях, це тривало недовго³³. Між весною та зимою 2021 року, коли Російська Федерація розгорнула приблизно 100 000 військовослужбовців уздовж кордонів України та в районі Чорного моря під виглядом серії військових навчань³⁴, напруження посилилося ще більше.

Невпинний конфлікт на сході України, що триває вже восьмий рік поспіль, і вже узвичаєна відсутність політичного рішення, обтяжена пандемією, завдали неабиякої шкоди життям мільйонів простих українців, які живуть по обидва боки 420-кілометрової лінії дотику. 3,4 млн з них у 2021 році потребували гуманітарної допомоги та послуг із захисту³⁵. Усі ці реалії зберігаються на тлі анексії Криму з боку Російської Федерації³⁶. Таким чином, оскільки оптимізм 2019 року розвіявся, плекати надії щодо подальшого курсу країни перед обличчям цих багаторівневих негараздів, тривог і конфліктів стає дедалі важче. Та незважаючи на ці виклики, в Україні зберігаються чимало позитивних ознак прогресу та потенціалу стійкості, як засвідчено в цьому звіті про тенденції SCORE 2021.

---

³²Офіс ООН з координації гуманітарних питань (2021b). Звіт про ситуацію в Україні. Взято з: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ocha-ukraine-situation-report-22-october-2021-enruuk>.

³³Офіс ООН з координації гуманітарних питань (2021c). Гуманітарний контекст України. Взято з: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/card/58W3XR0zQQ/>.

³⁴Аміель, С. (2021). Нарощування військової сили Росії поблизу України цього разу інше, кажуть експерти. Euronews, 6 грудня. Взято з: <https://www.euronews.com/2021/11/24/russia-s-military-build-up-near-ukraine-is-different-this-time-say-experts>; Бертран, Наташа, Джим Шутто та Кеті Бо Ліліс. 2021. Росія продовжує накопичувати нові війська біля кордону України, незважаючи на те, що Байден закликає Путіна знизити напругу. CNN, 17 грудня. Взято з: <https://edition.cnn.com/2021/12/17/politics/russia-troops-ukraine-border-biden/index.html>; Конлі, Хізер А, Метью П. Фунайол, Джозеф С. Бермудес та Сайрус Ньюлін. 2021. Пояснення нарощування російських військ вздовж кордону України. Центр стратегічних та міжнародних досліджень. 22 квітня. Взято з: <https://www.csis.org/analysis/unpacking-russian-troop-buildup-along-ukraines-border>.

³⁵Офіс ООН з координації гуманітарних питань (2021b). Звіт про ситуацію в Україні. Взято з: <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/card/58W3XR0zQQ/>.

³⁶Мироламель, М. (2021). Що стоїть за конфліктом між Росією та Україною? Al Jazeera, 16 грудня.

1. Управління та послуги

Місцеві, регіональні та глобальні детермінанти, згадані вище, схоже, мали найбільш безпосередній і комплексний вплив на показники, які вимірюють сприйняття органів управління, політики реформ та послуг. Спалах COVID-19 мав суттєвий вплив на політичну ситуацію та вертикальну згуртованість (тобто відносини між громадянами та інституціями). Те, як центральні та місцеві органи влади реагували на пандемію, адаптували свої стратегії та надання послуг, виявляли співчуття та рішучість, довели свою готовність та компетентність, а також те, наскільки прозоро та послідовно вони спілкувалися з громадськістю, можливо, сформувало та трансформувало сприйняття та довіру безпрецедентним чином. Очікується, що в Україні протилежні погляди центральної та регіональної влади на пандемію та карантинні заходи, а також їхні подальші гучні протистояння³⁷ вплинули на настрої в суспільстві.

Барометр довіри 2021 показує вплив пандемії та поширеність дезінформації та недовіри, що стосується всіх суспільних інституцій та лідерів у всьому світі. Проте довіра до уряду сильно варіювала між країнами, і хоча Барометр довіри зафіксував помітне зниження довіри в одних країнах і підвищення в інших³⁸, Євробарометр не засвідчив істотних змін в довірі до уряду серед країн ЄС-27 з осені 2019-го до весни 2021 року, коли середній показник довіри до національних парламентів залишався на рівні 34–35%³⁹. Таким чином, довіра до інститутів управління та сприйняття їхньої підзвітності не тільки є мінливими та залежними від обставин, але їх і дуже важко визначити.

Довіра до інституцій у багатьох ситуаціях пов'язана не тільки з наданням послуг та з ефективністю самих установ, як це, зокрема, показано в цьому підрозділі. У глобальному звіті «Барометр довіри» стверджується, що нерівність у доходах впливає на довіру більше, ніж економічне зростання, і що більша нерівність, то менша довіра до уряду⁴⁰. Довіра тісно пов'язана також із персоналіями та політичними орієнтаціями очільників відповідних установ, а також із висвітленням діяльності цих установ у ЗМІ та їхніми зв'язками з громадськістю. Окрім того, це пов'язане з критичним мисленням, громадянською активністю, сприйняттям спільних цінностей у взаєминах між інституціями та громадянами, а в деяких випадках висока довіра може навіть перерости в некритичну громадянську поступливість. Фактично, «Барометр довіри» відображає дві різні реальності щодо довіри – з боку поінформованої громадськості та з боку неінформованих мас, причому остання виявляє більшу недовіру до інституцій, включно з урядом, ЗМІ, НУО та бізнесом, ніж перша⁴¹.

Соціально-економічний ефект пандемії в Україні, а також погіршення психічного здоров'я, спричинене карантинними заходами у поєднанні з ескалацією збройного конфлікту з Росією, спричинили подальше зростання рівня безробіття та бідності та поглиблення нерівності. З огляду на ці труднощі, почуття розчарування та зневаги переважають над оптимізмом та надією, породженими національними виборами 2019 року. Поряд із локальними та глобальними детермінантами, не можна недооцінювати застосування дезінформації з боку Росії задля поляризації, деморалізації та дестабілізації України, а також негативний вплив, який це справило на довіру та інші показники ставлення до уряду⁴². Хоча широкий загал вже

³⁷Озимок І. (2021). Місцева влада України та пандемія Covid-19. Atlantic Council Ukraine Alert, 1 квітня. Взято з: anticouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-local-authorities-and-the-covid-19-pandemic/.

³⁸ Барометр довіри Едельмана – 2021. (2021). Взято з: <https://www.edelman.com/trust/2021-trust-barometer>.

³⁹Європейська комісія (2019). Стандартний Євробарометр 92 – Осінь 2019. Грудень 2019. Взято з: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255>; Європейська комісія (2021). Стандартний Євробарометр 95 – весна 2021, вересень. Взято з: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2532>.

⁴⁰Барометр довіри Едельмана – 2020 (2020). Взято з: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2020-01/2020%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_LIVE.pdf.

⁴¹Барометр довіри Едельмана – 2020 (2020). Взято з: https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2020-01/2020%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_LIVE.pdf

⁴²Померанцев П., Вайс М. (2014). Загроза нереальності: як Кремль використовує інформацію, культуру та гроші як зброю. Взято з:

не сприймає дезінформацію за правду, насичення публічного дискурсу суперечливими альтернативними ідеями підриває довіру до інформації з будь-яких джерел. Наприклад, застосована в рамках SCORE 2018 модель з перехресним лагом (тобто, модель, у якій кілька ознак були виміряні більше, ніж один раз), яка виявила причинно-наслідкові зв'язки на базі лонгітюдної панельної вибірки з понад 6000 респондентів, показала, що довіра до інституцій зумовлюється такими параметрами, як якість надання послуг та безпека людей⁴³, але вплив проросійських ЗМІ знижує її⁴⁴.

В Україні прояви дезінформації спостерігалися під час конфронтації між центральною та регіональною владою стосовно заходів щодо боротьби з COVID-19, а також під час передвиборчої кампанії 2019 року⁴⁵, а нещодавнє дослідження показало, що поширення дезінформації навколо COVID-19 становить ризик для здоров'я українців⁴⁶. По мірі того, як скептицизм, порушення виборчих прав та недовіра до інститутів управління набувають рис глобальної хвороби, деякі уряди та представники громадськості дедалі більше використовують дезінформацію для виправдання своєї некомпетентної, корумпованої чи популістської поведінки. Таким чином, довіра до інститутів вимагає розуміння значення інших змінних, таких як підзвітність, корупція, надання послуг, підтримка певної політики, та їх подальшої інтерпретації, що враховує реалії безпеки людини та громадянської поведінки.

Показники довіри та підзвітності

Підзвітність органів влади: наскільки людина відчуває, що представники влади звітують про свої дії, та що їх можна до цього зобов'язати.

Довіра до центральних органів влади: рівень довіри до національних інституцій, таких як Президент, Парламент, Кабінет міністрів та суди.

Довіра до місцевих органів влади: рівень довіри до місцевих адміністрацій та сільських чи міських голів.

Рівень корупції: сприйняття рівня корупції, що вимірюється як частота неформальних платежів у різних сферах. В ньому поєднуються уявлення про системну корупцію, яка вимірюється як частота неформальних платежів депутатам, суддям та представникам місцевих органів влади., а також про побутову корупцію, яка вимірюється як частота неформальних платежів лікарям, викладачам і співробітникам поліції.

Відчуття, що українська влада піклується: наскільки людина відчуває, що українська влада представляє її потреби та погляди, однаково дбає про всі частини України та готова їх слухати.

Показники надання послуг

Надання адміністративних послуг: наскільки людина задоволена адміністративними послугами у своєму місці проживання (наприклад, отриманням офіційних документів)

Забезпечення середньої освіти: наскільки людина задоволена забезпеченням середньої освіти у своєму місці проживання.

---

https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf; Haines, J.R. (2015). Використання Росією дезінформації в українському конфлікті. Інститут зовнішньої політики, 17 лютого. Взято з: <https://www.fpri.org/article/2015/02/russias-use-of-disinformation-in-the-ukraine-conflict/>.

⁴³Цей зв'язок також спостерігається у панельній вибірці зі сходу України, див. далі: Тенденції регіонального рівня.

⁴⁴SeeD (2018). Вплив проросійських ЗМІ: SCORE 2016-2018. Взято з: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_UKR18_ProRusMediaUKR.pdf.

⁴⁵Янкович, Н. (2019). Українські вибори – це тотальна боротьба з дезінформацією. The Atlantic, 17 квітня.

⁴⁶Програма розвитку ООН (ПРООН) (2021). «Інфодемія» дезінформації про COVID-19 шкідлива для здоров'я українців, показує дослідження ООН. 3 березня 2021. Взято з: <https://ukraine.un.org/en/114528-infodemic-covid-19-disinformation-bad-ukrainians-health-study-un-finds>.

Надання послуг охорони здоров'я: наскільки людина задоволена наданням послуг охорони здоров'я у своєму місці проживання.

Забезпечення інфраструктурою: наскільки людина задоволена забезпеченням інфраструктурою (наприклад, водою, електрикою) у своєму місці проживання.

Забезпечення правосуддя: наскільки людина задоволена забезпеченням правосуддя (роботою судів) у своєму місці проживання.

Надання державних послуг: наскільки людина задоволена наданням державних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальні виплати, у своєму місці проживання.

Надання комунальних послуг: наскільки людина задоволена наданням комунальних послуг (води, опалення, електрики та вивезення сміття) у своєму місці проживання.

Забезпечення соціальних виплат: наскільки людина задоволена забезпеченням соціальних виплат тим, хто їх потребує (наприклад, людям з інвалідністю, безробітним, пенсіонерам; виплат стипендій) у своєму місці проживання.

Показники підтримки та скептичного ставлення до реформ

Скептичне ставлення до реформ: рівень скептичного ставлення до процесу втілення реформ та переконання, що від них виграє лише еліта

Підтримка реформ: складений показник, до якого входять підтримка децентралізації, реформи охорони здоров'я та земельної реформи.

Тенденції національного рівня

У наведеній далі таблиці подано показники довіри, підзвітності, надання послуг та реформ для трьох років починаючи з 2016-го. Позитивні зміни позначено блакитним кольором, негативні – жовтим. Несуттєві зміни (менш 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Таблиця 1. Зміни показників управління та послуг на національному рівні

Показники довіри та підзвітності	SCORE національного рівня			Сукупні зміни 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2016 N = 7737	2018 N = 9018	2021 N = 12482	
Підзвітність органів влади	Н/Д	Н/Д	2.7	Н/Д
Довіра до Президента	2.8	2.6	3.3	+0.5
Довіра до Кабінету Міністрів	2.2	2.2	2.1	-0.1 [◇]
Довіра до Парламенту	2.2	2.0	2.1	-0.1 [◇]
Довіра до судів	2.0	2.1	2.0	0.0
Довіра до поліції	4.1	3.2	3.0	-1.1
Довіра до Міністерства охорони здоров'я	Н/Д	Н/Д	3.0	Н/Д
Довіра до голови міста/села	Н/Д	Н/Д	5.1	Н/Д
Довіра до адміністрації міста/села ⁴⁷	3.5	4.1 ^{◇◇}	4.6	+1.1 ^{◇◇}
Довіра до облдержадміністрації	3.1	Н/Д	3.5	+0.4 [◇]
Рівень корупції ⁴⁸	7.6	7.2	7.0	-0.6
Відчуття, що українська влада піклується	Н/Д	Н/Д	2.6	Н/Д

⁴⁷У 2018 році в анкеті йшлося про місцеві адміністрації загалом; наводячи приклади респондентам (міський голова, міська рада тощо). У 2016 та 2021 роках пункт анкети стосувався саме міської чи сільської адміністрації окремо від міського чи сільського голови.

⁴⁸Слід зауважити, що цей показник було змінено, щоб забезпечити порівнянність за роками. Таким чином, можуть бути відмінності між даними в цій та в інших публікаціях.

Продовження таблиці 1

Показники надання послуг	2016	2018	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Надання адміністративних послуг	Н/Д	6.5	6.8	+0.3 [◇]
Забезпечення середньої освіти	6.0	6.7	6.6	+0.6
Надання послуг охорони здоров'я	4.3	5.6	5.6	+1.3
Забезпечення мережі доріг	3.4	4.7	5.4	+2.0
Забезпечення громадським транспортом	5.5	6.1	6.5	+1.0
Забезпечення правосуддя	Н/Д	Н/Д	4.7	Н/Д
Надання комунальних послуг	5.2	6.1	6.5	+1.3
Забезпечення соціальних виплат	Н/Д	6.4	6.6	+0.2 [◇]
Показники підтримки та скептичного ставлення до реформ	2016	2018	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Скептичне ставлення до реформ	Н/Д	6.8	6.5	-0.3 [◇]
Підтримка реформи з децентралізації	Н/Д	5.0	4.3	-0.7
Підтримка реформи сфери охорони здоров'я	Н/Д	Н/Д	3.7	Н/Д
Підтримка земельної реформи	Н/Д	Н/Д	3.2	Н/Д

◇ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

◇◇ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

◇◇◇ Ці індикатори були децю інакше сформульовані в цих періодах порівняно з 2021 роком. Таким чином, оцінки не завжди можна повністю порівняти. Будь ласка, ознайомтеся з роз'ясненнями у виносках для отримання додаткової інформації.

Довіра та відповідальність

Як видно з розміщеної вище таблиці, підзвітність влади є низькою – 2,7, а відчуття нехтування з боку влади (протилежне відчуттю піклування з її боку) – високим. Громадяни не вважають, що влада несе відповідальність за свої дії, а також що вона переймається їхніми потребами й турботами. Крім того, із часом виявляються чотири головні тенденції. Відчувається високий рівень корупції – 7,0. З огляду на впровадження антикорупційних реформ, явно спостерігається зниження рівня корупції на 0,6 бала, що також підтверджується Індексом сприйняття корупції в Україні, який з 2016 по 2020 рік зріс на 4 пункти (3 пункти з 2019)⁴⁹. Попри це, в останньому звіті Європейської рахункової палати зазначено, що масштабна корупція та «захоплення держави» залишаються дуже поширеними явищами в Україні, незважаючи на всі кошти й зусилля, витрачені впродовж останнього десятиліття⁵⁰.

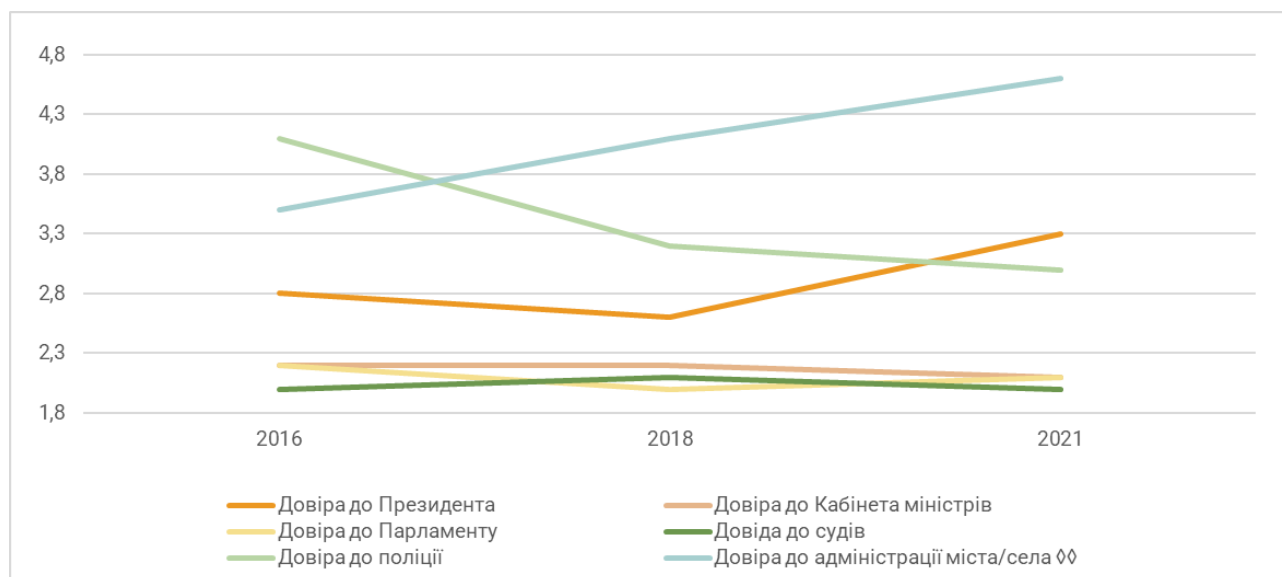
Довіра до місцевих органів влади є вищою, ніж до інших інститутів, як показано на наведеному нижче рисунку. Найвиразнішою тенденцією є різке зростання довіри до міських та сільських адміністрацій, що є стимулом для реформи з децентралізації, але його слід інтерпретувати в контексті місцевих виборів восени 2020 року. Також спостерігається зростання довіри до Президента, що не викликає подиву, зважаючи на вибори, які відбувалися між 2018 та 2019 роками, що додатково підтверджується розглянутими далі регіональними тенденціями, щодо яких є дані за 2018, 2019 та 2021 роки. Хоча довіра до

⁴⁹Transparency International (2016). Індекс сприйняття корупції. Взято з: <https://www.transparency.org/cpi/2016/index/nzl>.

⁵⁰Європейська Рахункова палата (2021). Підтримка ЄС реформ в Україні неефективна в боротьбі з великою корупцією. Люксембург. Взято з: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/INSR21_23/INSR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf.

судів, Кабінету Міністрів та парламенту залишалась на низькому рівні без жодних суттєвих змін з року в рік, найбільш тривожною тенденцією є різке падіння довіри до поліції починаючи з 2016 року, що детальніше проаналізовано нижче.

Рисунок 1. Зміни показників довіри на національному рівні

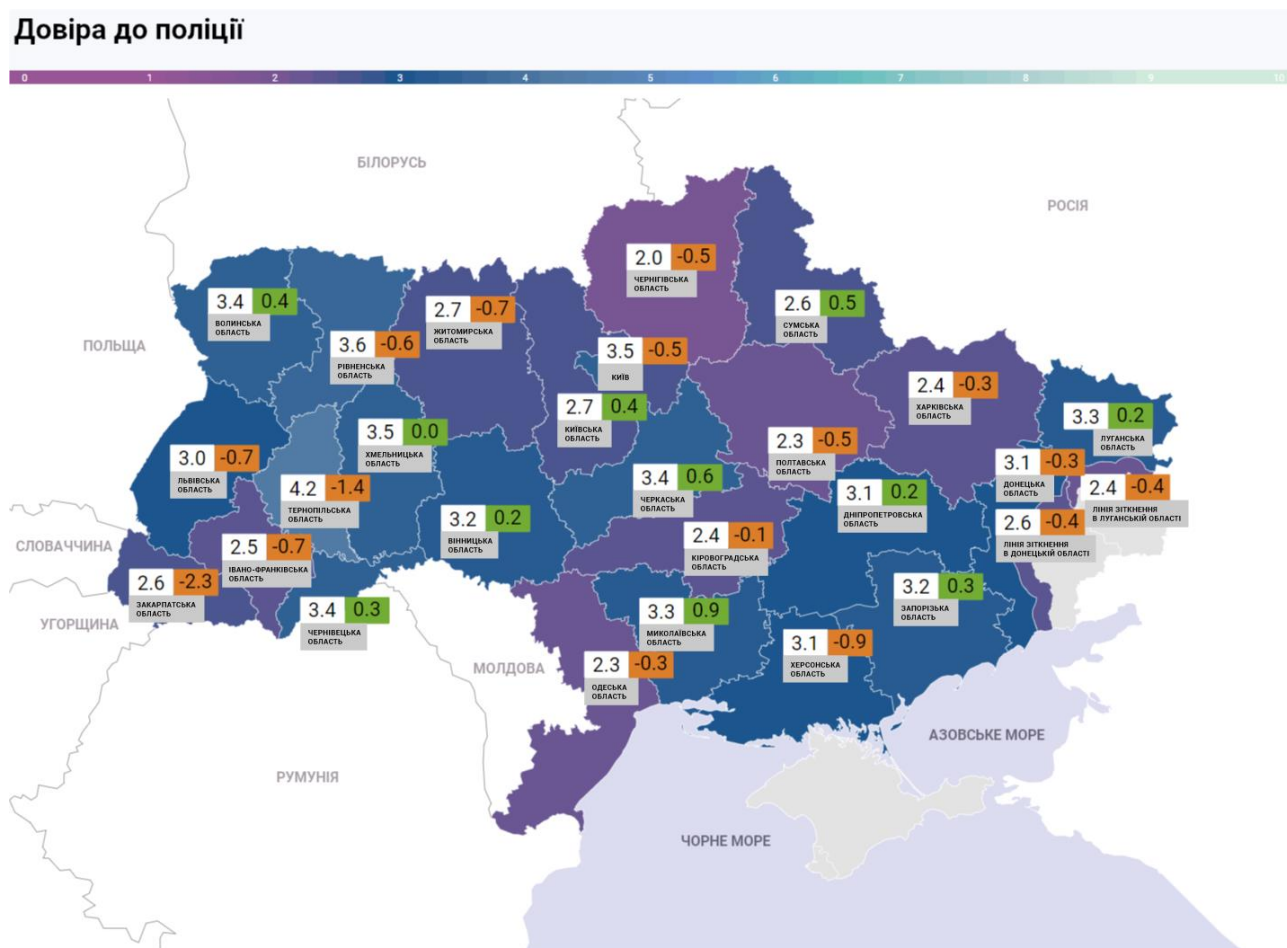
∅∅ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

Хоча між 2016 і 2018 роками спостерігається помітне падіння довіри до поліції, зміна між 2018 і 2021 роками незначна. Отже, можна зробити висновок, що ця тенденція відображає етапи впровадження реформи поліції, яка вперше розпочалася у 2015-му з великими надіями та очікуваннями, але зрештою її почали сприймати як таку, що схилила з курсу. У багатьох джерелах стверджують, що реформа поліції не змогла розв'язати системні проблеми у МВС та в царині кримінальної юстиції, плани щодо патрульної поліції мали зрештою «декоративний» ефект, і 93% тих поліцейських, котрих було звільнено після переатестації 2016 року, що мала на меті очистити систему від корумпованих та нечесних поліцейських, повернулися через суд⁵¹.

На обласному рівні найвищим є показник в Тернопільській області із доволі скромним балом 4,2, а найнижчим – в Чернігівській, де він навіть менший ніж на територіях вздовж лінії дотику Донецької та Луганської областей, а саме 2,0. Зменшення з часом вказує на те, що довіра до поліції, не так чутлива до політичної та виборчої нестабільності, як довіра до центральних органів влади, є чинником великого занепокоєння для України в цілому. Інтервенції, спрямовані на просування прозорості, підзвітності та боротьби з корупцією в поліції, є надзвичайно важливими для прищеплення довіри до юридичних служб та віри у верховенство права та, як, зрештою, очікується, підвищення відчуття особистої безпеки.

⁵¹ Поліцейське насильство та безкарність в Україні: що не так з реформою поліції (2020). Ukraine World, 19 червня. Взято з: <https://ukraineworld.org/articles/ukraine-explained/police-violence-and-impunity-ukraine-whats-gone-wrong-police-reform>.

Рисунок 2. Зміни показників довіри до поліції (2018–2021)

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

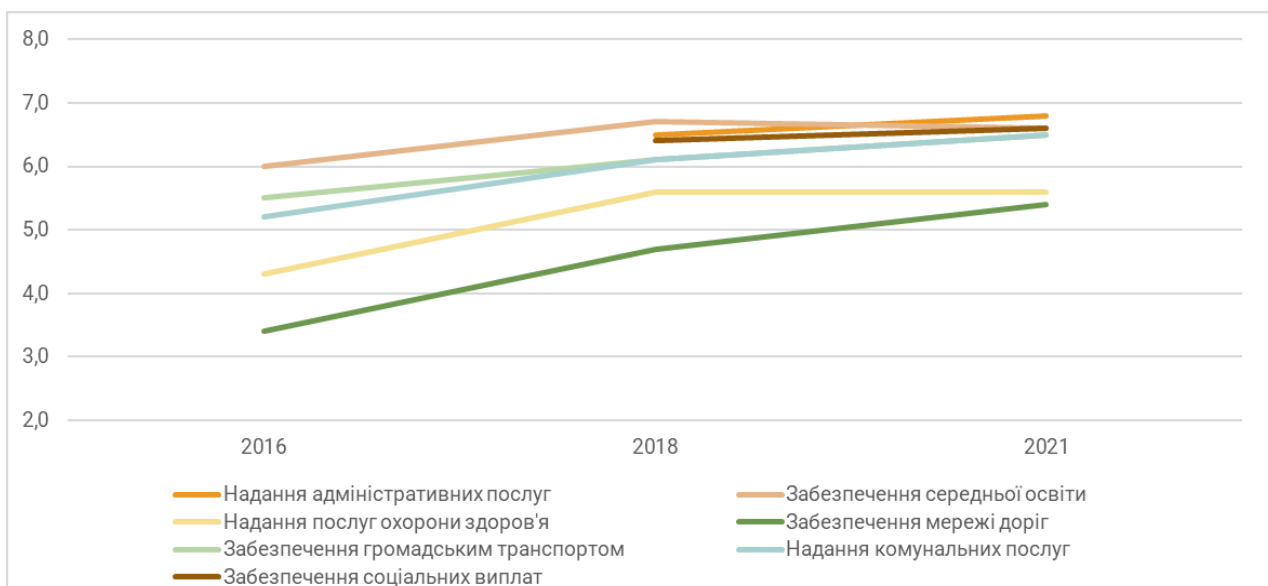
Надання послуг

На національному рівні задоволеність наданням послуг покращилася між 2016 і 2018 роками – від інфраструктурних послуг, таких як дороги, громадський транспорт та комунальні послуги, до загальної середньої освіти та охорони здоров'я. Виходячи з регіональних тенденцій, що спостерігаються в Донецькій та Луганській областях (див. наступний підрозділ), можна припустити, що це стрімке покращення тривало у 2019 році, але пізніше у 2021-му відбувся спад до рівня 2018 року.

Задоволеність якістю мережі доріг мала стійку тенденцію до зростання впродовж останніх п'яти років, але залишається на рівні 5,4 з 10, що нижче за інші показники послуг. Найбільше громадяни задоволені адміністративними послугами (6,8 бала), наданням загальної середньої освіти й соціальних виплат (6,6 бала) та роботою громадського транспорту й комунальними послугами (6,5 з 10).

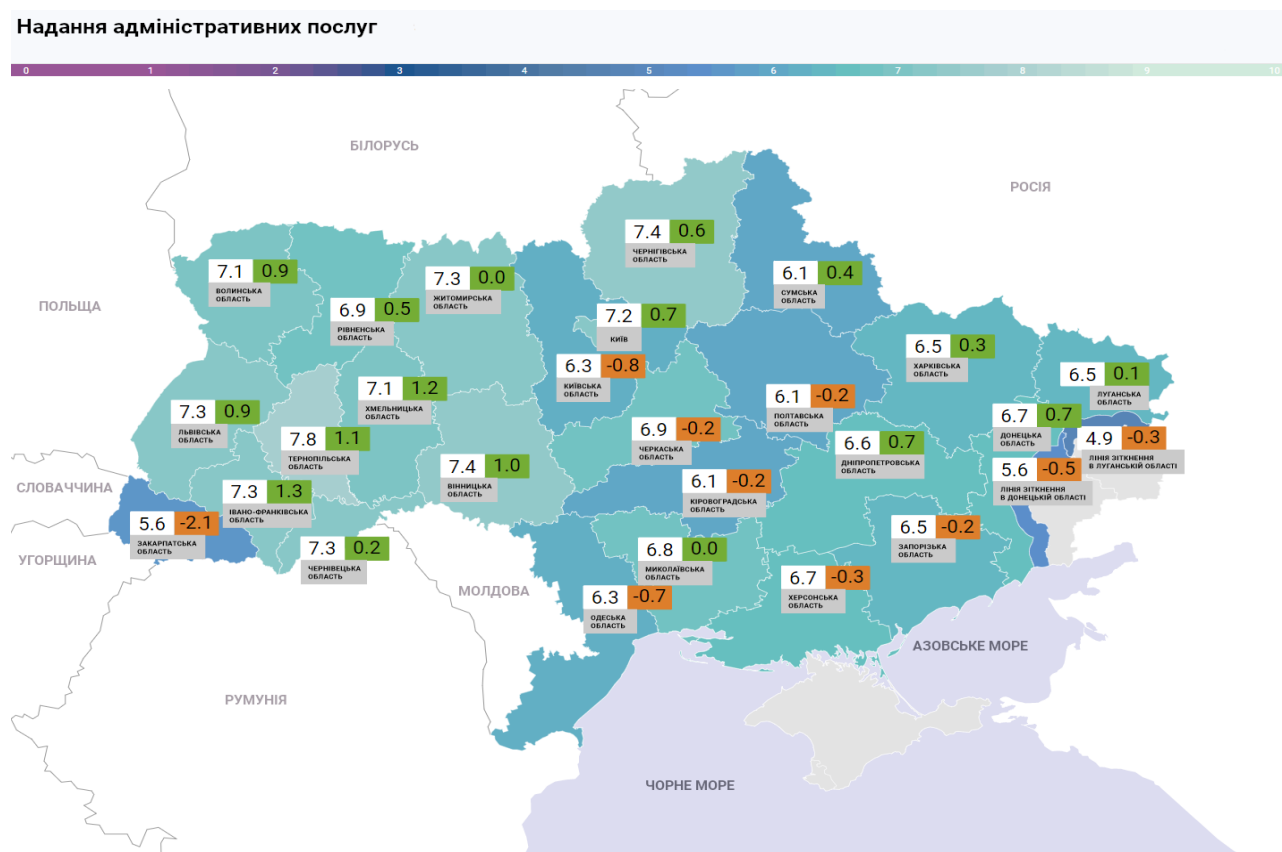

Рисунок 3. Зміни показників надання послуг на національному рівні

Ці спостереження відрізняються від обласного рівня, оскільки більшість послуг надається на місцевому рівні. Загалом якість надання державних послуг переважно знижується з наближенням до лінії дотику (Донецька та Луганська області мають в середньому 5,7 з 10, але поблизу лінії дотику в Луганській області цей показник зменшується до 4,8, а у Донецькій – до 5,3). Адміністративні послуги та загальна середня освіта помітно покращуються в напрямку зі сходу на захід. Примітно, що Кіровоградська область має найнижчі показники щодо комунальних послуг (5,5 з 10), охорони здоров'я (4,8), громадського транспорту (5,6), соціальних виплат (5,6) та адміністративних послуг (6,1), а Одеська область – найнижчі показники середньої освіти (6,0), мережі доріг (4,6), соціальних виплат (6,0) та охорони здоров'я (4,9).

Рисунок 4. Зміни показників надання адміністративних послуг (2018–2021)

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області

У таблиці, поданій нижче, наведено показники довіри, підзвітності, надання послуг та реформ для чотирьох років з 2017-го для Донецької та Луганської областей.

Таблиця 2. Зміни показників управління та послуг на регіональному рівні

Показники довіри та підзвітності	SCORE для Донецької та Луганської областей				Сукупні зміни 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2017	2018	2019	2021	
	N = 3598	N = 3534	N = 3325	N = 3490	
Підзвітність органів влади	Н/Д	Н/Д	2.8	2.6	-0.2 [◊]
Довіра до Президента	1.8	1.6	5.7	2.7	+0.9
Довіра до Кабінету Міністрів	1.7	1.5	3.8	1.7	0.0
Довіра до Парламенту	1.5	1.4	3.9	1.6	+0.1 [◊]
Довіра до судів	2.1	2.2	3.3	2.4	+0.3 [◊]
Довіра до поліції	3.4	3.2	3.8	3.2	-0.2 [◊]
Довіра до Міністерства охорони здоров'я	Н/Д	Н/Д	Н/Д	2.8	Н/Д
Довіра до голови міста/села	Н/Д	Н/Д	4.3	4.4	+0.1 [◊]
Довіра до адміністрації міста/села	4.7	4.6	4.3	4.2	-0.5
Довіра до облдержадміністрації	3.8	3.4	3.8	3.1	-0.7
Рівень корупції	Н/Д	6.6	6.9	7.2	+0.6
Відчуття, що українська влада піклується	Н/Д	Н/Д	2.8	2.1	-0.7
Показники надання послуг⁵⁴	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Надання адміністративних послуг	Н/Д	6.2 ^{◊◊◊}	6.4	6.6	+0.4 [◊]
Забезпечення середньої освіти	5.8 ^{◊◊◊}	5.6 ^{◊◊◊}	6.7	6.4	+0.6 ^{◊◊}
Надання послуг охорони здоров'я	4.3 ^{◊◊◊}	4.3 ^{◊◊◊}	5.4	5.3	+1.0 ^{◊◊}
Забезпечення мережі доріг	2.6 ^{◊◊◊}	3.2 ^{◊◊◊}	4.5	5.0	+3.4 ^{◊◊}
Забезпечення громадським транспортом	5.6 ^{◊◊◊}	5.4 ^{◊◊◊}	6.0	5.8	+0.2 [◊]
Забезпечення правосуддя	4.0 ^{◊◊◊}	4.4 ^{◊◊◊}	5.2	5.0	+1.0 ^{◊◊}
Надання комунальних послуг	5.8 ^{◊◊◊}	5.7 ^{◊◊◊}	6.1	6.2	+0.4 [◊]
Забезпечення соціальних виплат	Н/Д	Н/Д	6.8	7.0	+0.2 [◊]

⁵⁴у 2017 та 2018 роках в анкеті йшлося про надання послуг у країні загалом. У 2019-му та 2021-му в анкеті респондентів просили оцінити послуги у своєму населеному пункті.

Продовження таблиці 2

Показники підтримки та скептичного ставлення до реформ	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Скептичне ставлення до реформ	Н/Д	Н/Д	5.9	7.1	+1.2
Підтримка реформи з децентралізації	Н/Д	Н/Д	4.6	3.7	-0.9
Підтримка реформи сфери охорони здоров'я	Н/Д	Н/Д	3.9	3.0	-0.9
Підтримка земельної реформи	Н/Д	Н/Д	Н/Д	2.5	Н/Д
Показники довіри та підзвітності	SCORE для територій Донецької та Луганської областей уздовж лінії дотику				Сукупні зміни Δ 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2017 N = 1505	2018 N = 701	2019 N = 1810	2021 N = 1010	
Підзвітність органів влади	Н/Д	Н/Д	2.5	2.3	-0.2 $\diamond$
Довіра до Президента	Н/Д	1.3	5.2	2.4	+1.1
Довіра до Кабінету Міністрів	Н/Д	1.3	3.3	1.7	+0.4 $\diamond$
Довіра до Парламенту	Н/Д	1.2	3.4	1.7	+0.5
Довіра до судів	Н/Д	1.7	2.9	2.0	+0.3 $\diamond$
Довіра до поліції	Н/Д	3.0	3.3	2.5	-0.5
Довіра до Міністерства охорони здоров'я	Н/Д	Н/Д	Н/Д	2.8	Н/Д
Довіра до голови міста/села	Н/Д	Н/Д	4.4	3.7	-0.7
Довіра до адміністрації міста/села	Н/Д	3.9	4.3	3.6	-0.3 $\diamond$
Довіра до облдержадміністрації	Н/Д	2.7	3.6	2.8	+0.1 $\diamond$
Рівень корупції	Н/Д	6.7	6.9	6.9	+0.2 $\diamond$
Відчуття, що українська влада піклується	Н/Д	Н/Д	2.2	1.5	-0.7
Показники надання послуг ⁵⁵	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Надання адміністративних послуг	Н/Д	5.9 $\diamond\diamond$	5.0	5.4	-0.5
Забезпечення середньої освіти	7.2 $\diamond\diamond$	5.9 $\diamond\diamond$	6.5	6.5	+0.6 $\diamond\diamond$
Надання послуг охорони здоров'я	6.8 $\diamond\diamond$	4.6 $\diamond\diamond$	4.8	5.4	+0.8 $\diamond\diamond$
Забезпечення мережі доріг	5.9 $\diamond\diamond$	2.8 $\diamond\diamond$	4.0	4.7	+1.9 $\diamond\diamond$
Забезпечення громадським транспортом	7.3 $\diamond\diamond$	5.0 $\diamond\diamond$	5.5	5.6	+0.6 $\diamond\diamond$
Забезпечення правосуддя	5.1 $\diamond\diamond$	4.2 $\diamond\diamond$	3.6	4.7	+0.5 $\diamond\diamond$
Надання комунальних послуг	5.7 $\diamond\diamond$	5.2 $\diamond\diamond$	6.0	5.9	+0.7 $\diamond\diamond$
Забезпечення соціальних виплат	Н/Д	Н/Д	6.5	6.8	+0.3 $\diamond$

⁵⁵У 2017 та 2018 роках в анкеті йшлося про надання послуг у країні загалом. У 2019-му та 2021-му в анкеті респондентів просили оцінити послуги у своєму місці проживання.

Продовження таблиці 2

Показники підтримки та скептичного ставлення до реформ	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Скептичне ставлення до реформ	Н/Д	Н/Д	6.1	7.5	+1.4
Підтримка реформи з децентралізації	Н/Д	Н/Д	4.2	3.0	-1.2
Підтримка реформи охорони здоров'я	Н/Д	Н/Д	3.5	2.6	-0.9
Підтримка земельної реформи	Н/Д	Н/Д	Н/Д	2.3	Н/Д

∅ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

∅∅ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

∅∅∅ Формулювання цих показників відрізнялось у 2017–2018 роках та було оновлено у 2021-му. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках.

Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Довіра та підзвітність

Оцінка громадянами підзвітності влади в Донецькій та Луганській областях подібна до середньої по країні, хоча відчуття нехтування з боку влади у них більш виражене й дедалі зростає. Якщо показник турботи з боку влади на національному рівні становить 2,6, а на регіональному – 2,1, то з наближенням до лінії дотику показники падають: у Донецькій області – до 1,6, а в Луганській – до мізерних 1,3. Частково це може бути пов'язаним із перенесенням місцевих виборів 2020 року в цих районах з міркувань безпеки, а також із формуванням нових цивільно-військових адміністрацій.

Сприйняття корупції в регіонах, що постраждали від конфлікту, є так само високим, як і на національному рівні, але спостерігається радше не зниження, а тенденція на зростання: в Донецькій області корупцію вважають вищою, ніж у Луганській (7,2 проти 6,6). Ці високі показники головним чином зумовлені сприйняттям системної корупції серед політичної еліти (8,1) та основних постачальників державних послуг, таких як судді (7,9), лікарі (7,6) та поліцейські (7,3). Рівень корупції серед місцевих органів влади нижчий і в середньому становить 4,5 з 10. Це можна пояснити децентралізацією влади та поверненням ресурсів з центрального на місцевий рівень, що надає більше можливостей для участі громадськості у визначенні пріоритетів місцевого бюджету, моніторингу та оцінюванні ефективності їх виконання.

Хоча показники довіри в Донецькій та Луганській областях 2021 року не відрізняються від середнього рівня по країні, регіональні тенденції щодо довіри лише частково відображають національні тенденції. Незважаючи на оптимізм та надії, пов'язані з виборами 2019 року, довіра до судів, парламенту та Кабінету Міністрів залишається на низькому рівні, майже не змінившись із 2017 року, відповідно до національних тенденцій (рис. 6). Однак, на відміну від тенденцій на національному рівні, тенденції до зростання довіри до міських/сільських адміністрацій не спостерігається, хоча вони залишаються одними з наділених найбільшою довірою інституцій (передусім довіра до неурядових організацій на рівні 4,7); не спостерігається й істотного зниження довіри до поліції.

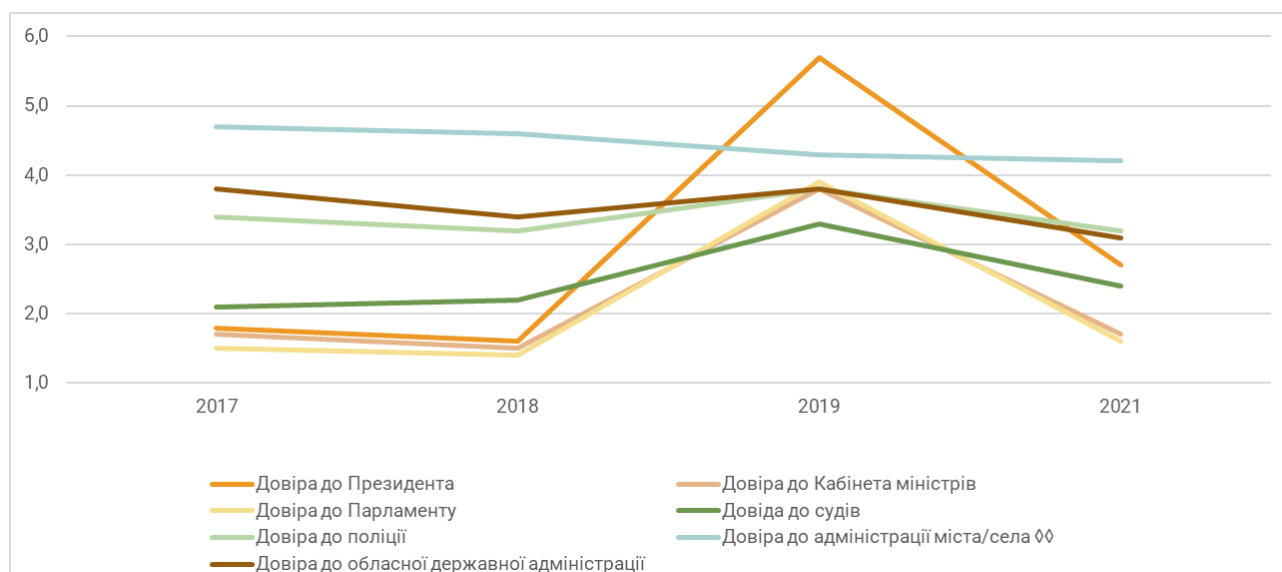
З 2019 по 2021 рік сукупний рівень довіри мешканців Донецької та Луганської областей до Президента, парламенту та уряду знизився щонайменше вдвічі, причому серед літніх жителів Донецької та Луганської областей рівень довіри є, вочевидь, ще нижчим.

Турбулентність оцінок довіри до інституцій центральної влади, що, ймовірно, є результатом дії політичних чинників, стає дедалі помітнішою в даних Донецької та Луганської областей, якщо проводити вимірювання в коротші проміжки часу. У світлі спаду оптимізму після виборів це показує, що інституціям, як правило, довіряють у контексті виборчих та медіа-

кампаній, і що процеси реформ та підзвітність, які є менш помітними для громадськості, можуть мати менший вплив на громадську думку щодо довіри.

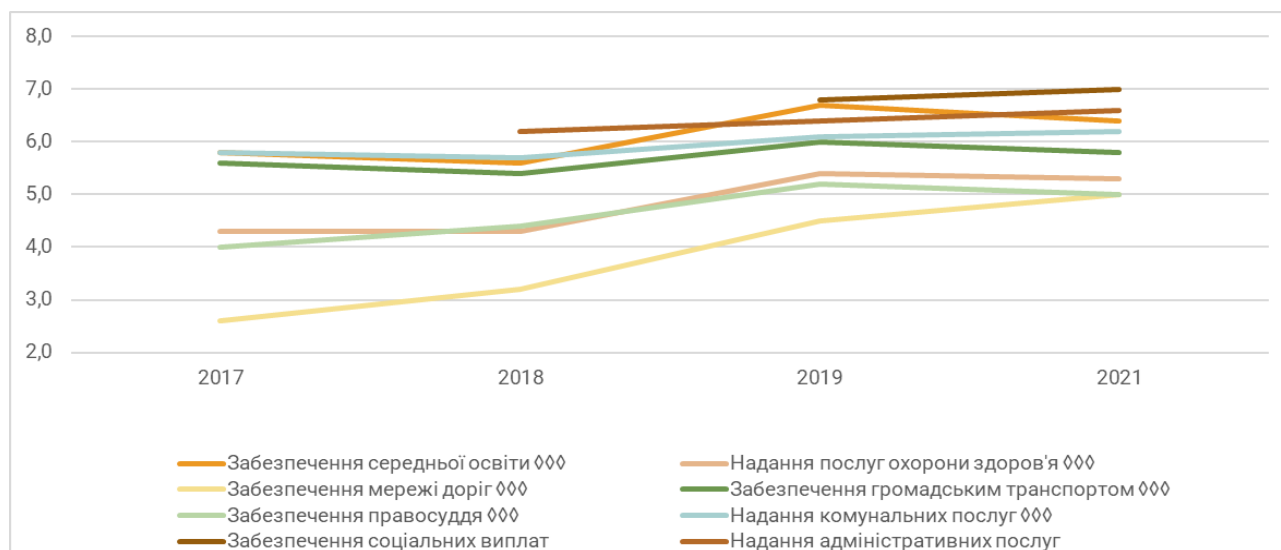
Рисунок 6. Зміни показників довіри в Донецькій та Луганській областях

Надання послуг

У Донецькій та Луганській областях задоволеність ефективністю послуг зростає, причому всі послуги демонструють тенденцію до зростання з 2017 року. Незважаючи на пандемію COVID-19, показники сприйняття надання послуг залишились на одному рівні, але не виявили різкого зниження, демонструючи певну стійкість. Найбільш помітними змінами з 2017 року є поліпшення якості мережі доріг, забезпечення правосуддя та надання послуг охорони здоров'я. Примітно, що хоча, як повідомляють, забезпечення правосуддя покращилося, довіра до судів залишилася низькою, і ні довіра до судів, ні довіра до поліції не зазнали жодних покращень (див. підрозділ про довіру та підзвітність). Це ще сильніше демонструє, що довіра до інституцій не є суто результатом надання послуг, і що покращення в наданні послуг має бути послідовним і довготривалим, щоб перерости в довіру та впевненість з боку громадськості. Незважаючи на ці покращення, жителі Донецької та Луганської областей оцінюють соціальні виплати як найефективнішу послугу (7,0 з 10), що трохи вище за середнє по країні (6,6). Близький до 6,6 показник мають адміністративні послуги. Як соціальні виплати, так і адміністративні послуги, поряд з наданням комунальних послуг, демонструють зростання на регіональному рівні, хоча в районах уздовж лінії дотику більшість послуг мають нижчі показники.

Рисунок 7. Зміни показників надання послуг у Донецькій та Луганській областях

Формулювання цих показників відрізнялось у 2018 році та було оновлено у 2021-му. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках.

Підтримка та скептичне ставлення до реформ

Дані SCORE показують, що підтримка реформ є низькою та хиткою, оскільки наростає скептицизм. Земельна реформа має найнижчі оцінки (2,5), далі йдуть реформа охорони здоров'я (3,0) та реформа з децентралізації (3,7). Цілковімовірно, що людей дедалі більше втомлюють і «наратив про реформи» загалом, і незрозумілі повідомлення, і надто повільний прогрес, який тільки погіршується через низьку довіру громадян до інституцій, що впроваджують реформи⁵⁶. Скептичне ставлення до ефективності впровадження реформ значно підвищилось⁵⁷, сягаючи в середньому 7,1 балів у Донецькій та Луганській областях, що перевищує середній показник по країні у 6,5 бала. Це свідчить про те, що все більше громадян, які постраждали від конфлікту, не сприймають реформи як вигідні для простих людей або не вважають, що такі перетворення поступово покращують ситуацію в країні.

Інтерпретація тенденцій в управлінні на сході України

У наведеній далі таблиці наведено кореляції з панельних даних 2019 та 2021 років для визначення того, на які показники впливає довіра, а також пошуку пояснювальних чинників змін показників управління між двома часовими точками. Результати свідчать про те, що коли громадяни не довіряють органам влади, їхній оптимізм щодо майбутнього країни зменшується. Зниження довіри до Президента має великий вплив на всі інші органи влади, тоді як зниження довіри до Кабінету Міністрів має найбільший негативний вплив на підтримку реформ, а довіра до парламенту має найбільший вплив на підтримку членства в ЄС та НАТО з боку громадян. Примітно, що на уявлення про рівень корупції та відчуття того, що влада не піклується про людей, більшою мірою впливає рівень довіри, ніж якість надання послуг та інституційна ефективність.

⁵⁶ Було виявлено, що довіра до центральних органів влади є рушійною силою підтримки земельної реформи на національному рівні (β -коефіцієнт регресії 0,17), тоді як респонденти, котрі скептично налаштовані щодо реформ, не надто підтримують їх чи вагаються у ставленні до них, виявляють низький рівень довіри до центральних та місцевих органів влади.

⁵⁷ ANOVA між 2019 і 2020, $F = 382$.

Таблиця 3. Впливи на зміни на основі регіональних лонгітюдних даних

Індикатор змін на основі панельної вибірки (N = 777)	Регіональні зміни в балах (2021 мінус 2019)	Кореляції з іншими показниками та відповідні значення R ⁵⁸ , якими можуть пояснюватися зміни
Зниження довіри до Президента	-3.0	<p>...пов'язане зі зниженням рівня довіри до всіх інституцій</p> <p>...пов'язане зі зменшенням відчуття, що українська влада піклується (0,29) і зі зменшенням громадянського оптимізму (0,21)</p> <p>...пов'язане зі зниженням підтримки реформ (0,22) та членства в ЄС (0,21)</p> <p>...пов'язане з підвищенням рівня корупції (-0,25) та скептичного ставлення до реформ (0,28)</p>
Зниження довіри до Парламенту	-2.3	<p>...пов'язане зі зниженням рівня довіри до всіх інституцій</p> <p>...пов'язане зі зменшенням відчуття, що українська влада піклується (0,36), підзвітності влади (0,20) і зі зниженням рівня громадянського оптимізму (0,23)</p> <p>...пов'язане зі зниженням підтримки реформ (0,26)</p> <p>...пов'язане зі зниженням підтримки членства в ЄС і НАТО (0,21), а також зі зниженням впевненості у користі від євроінтеграції (0,22)</p> <p>...пов'язане з підвищенням скептичного ставлення до реформ (-0,29) та рівня корупції (-0,28)</p>
Зниження довіри до Кабінету Міністрів	-2.2	<p>...пов'язане зі зниженням рівня довіри до всіх інституцій</p> <p>...пов'язане зі зменшенням відчуття, що українська влада піклується (0,34) і громадянського оптимізму (0,20)</p> <p>...пов'язане зі зниженням підтримки реформ (0,26) та зниженням впевненості у користі від євроінтеграції (0,21)</p> <p>...пов'язане з підвищенням скептичного ставлення до реформ (-0,31) та рівня корупції (-0,29)</p>
Зниження довіри до судів	-0.9	<p>...пов'язане зі зниженням рівня довіри до всіх інституцій</p> <p>...пов'язане зі зниженням рівня забезпечення правосуддя (0,26) та надання державних послуг загалом (0,24)</p> <p>...пов'язане зі зменшенням відчуття, що українська влада піклується (0,20)</p> <p>...пов'язане з підвищенням рівня корупції (-0,35)</p>

⁵⁸Під значенням R мається на увазі коефіцієнт кореляції Пірсона між двома змінними. Чим сильніша кореляція між двома змінними, тим вище значення R. Кореляції визначаються за допомогою лонгітюдної панелі. Враховуються лише статистично значущі показники кореляції, вищі за 0,18.

2. Безпека людини

Безліч взаємопов'язаних глобальних проблем – запеклі конфлікти, погіршення стану навколишнього середовища, стихійні лиха, пандемії та економічні спади – безумовно і неминуче викликають хвилеподібне поширення людської незахищеності. Як стверджував у 2004 році доктор Бертран Рамчаран, колишній виконавчач об'язків Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ ООН), права людини визначають безпеку людини, і одного не можна досягнути без досягнення іншого. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 66/290 (2012) визначає 3 головні складові безпеки людини⁵⁹:

- **Свобода від страху:** індивідуальне відчуття безпеки, відчуття захищеності від загроз щодо своєї фізичної цілісності та безпеки.
- **Свобода від тиску потреб:** захист людей, який дає їм змогу задовольняти свої базові потреби, а також економічні, соціальні та екологічні аспекти життя та засоби до існування.
- **Свобода від приниження:** забезпечення гідної якості життя та добробуту людей, що вможливорює вибір та пошук можливостей, які розкривають їхній потенціал (тобто відсутність дискримінації та відчуження).

Показники безпеки людини

Щоб оцінити, як ці свободи забезпечуються, методологія SCORE в Україні застосовує підхід до концепту безпеки людини, згідно з яким виокремлюються її найбільш релевантні виміри та розробляються індикатори для оцінки кожного виміру, як показано далі:

- **Економічна безпека:** наскільки людина відчуває, що має стабільне джерело доходу, здатна забезпечити собі харчування та може покладатися на соціальні виплати в разі потреби.
- **Безпека здоров'я:** наскільки людина задоволена рівнем доступу до базових та спеціалізованих медичних послуг та їхньою фінансовою доступністю.
- **Екологічна безпека:** наскільки людина задоволена якістю повітря та загальним рівнем екологічної безпеки у своєму місці проживання.
- **Особиста безпека:** наскільки людина почувається в безпеці від насильства у повсякденному житті та вірить, що поліція може її захистити.
- **Політична безпека:** наскільки комфортно людині висловлювати свої політичні погляди, як разом з іншими, так і індивідуально, не переймаючись про наслідки.

У цьому підрозділі звіту представлено уявлення⁶⁰ про рівень та досвіди щодо безпеки людей в повсякденному житті в Україні в період з 2018 по 2021 рік. Наведено часові зміни між тими роками, де можливе ґрунтовне порівняння, й зосереджено увагу як на національному, так і регіональному рівнях, з особливою деталізацією стосовно східної частини України.

Тенденції національного рівня

Зміни показників безпеки людини на національному рівні

У таблиці нижче наведені значення показників безпеки людини, виміряних між 2016 і 2021 роками на національному рівні⁶¹. За шкалою від 0 до 10, де 0 – це абсолютна незахищеність,

⁵⁹Генеральна Асамблея ООН (2012). Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 10 вересня 2012 р. Взято з: <https://undocs.org/A/RES/66/290>.

⁶⁰Суб'єктивне розуміння різних індикаторів безпеки людини підкріплюється такими демографічними показниками, як рівень доходу, вік і стать, а також місце проживання.

⁶¹Зазначимо, що показники були перемасштабовані, щоб забезпечити максимальну порівнянність за однією шкалою впродовж кількох років. Таким чином, можна відзначити відмінності в балах між тими самими показниками, наведеними в різних публікаціях. Кожне значення має бути інтерпретовано у контексті окремо

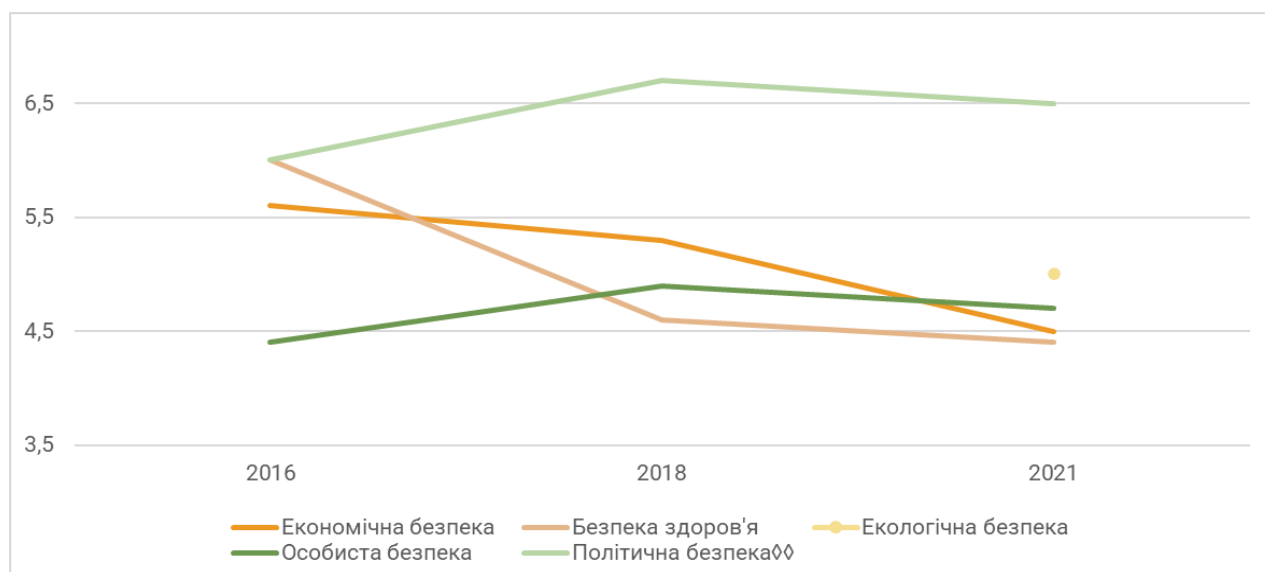
а 10 – міцна та загальнодоступна безпека, оцінки за всіма п'ятьма вимірами людської безпеки в Україні є посередніми, від 4,4 до 5,0. Винятком є оцінка політичної безпеки, яка вища за середню, але не настільки висока, як хотілося б, тобто не сягає того рівня, коли можна впевнено зробити висновок, що громадяни можуть комфортно висловлювати свої особисті та колективні погляди, не побоюючись негативних наслідків або маргіналізації. Оцінки економічної безпеки та безпеки здоров'я є найнижчими порівняно з іншими вимірами, а за ними слідує оцінки особистої та екологічної безпеки.

Таблиця 4. Зміни показників безпеки людини на національному рівні

	SCORE на національному рівні			Сукупні зміни 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2016	2018	2021	
	N = 7737	N = 9018	N = 12482	
Економічна безпека	5.6	5.3	4.5	-1.1
Безпека здоров'я	6.0	4.6	4.4	-1.6
Екологічна безпека ⁶²	Н/Д	Н/Д	5.0	Н/Д
Особиста безпека	4.4	4.9	4.7	+0.3 [◇]
Політична безпека ⁶³	6.0 ^{◇◇◇}	6.7 ^{◇◇◇}	6.5	+0.5 ^{◇◇}

Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Рисунок 8. Зміни показників безпеки людини на національному рівні

◇ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

◇◇ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

◇◇◇ Формулювання цих показників відрізнялось у 2016–2018 роках та було оновлено у 2021-му. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках.

взятої публікації на підставі застосованих методів аналізу, коефіцієнтів, шкал та підвибірок. Усі публікації SCORE для України доступні тут: <https://app.scoreforpeace.org/en/publications?cld=25&lld=1&ld2>.

⁶² Вимірювалась лише в рамках SCORE для східної України 2018 та 2019 років та SCORE Україна 2021 року.

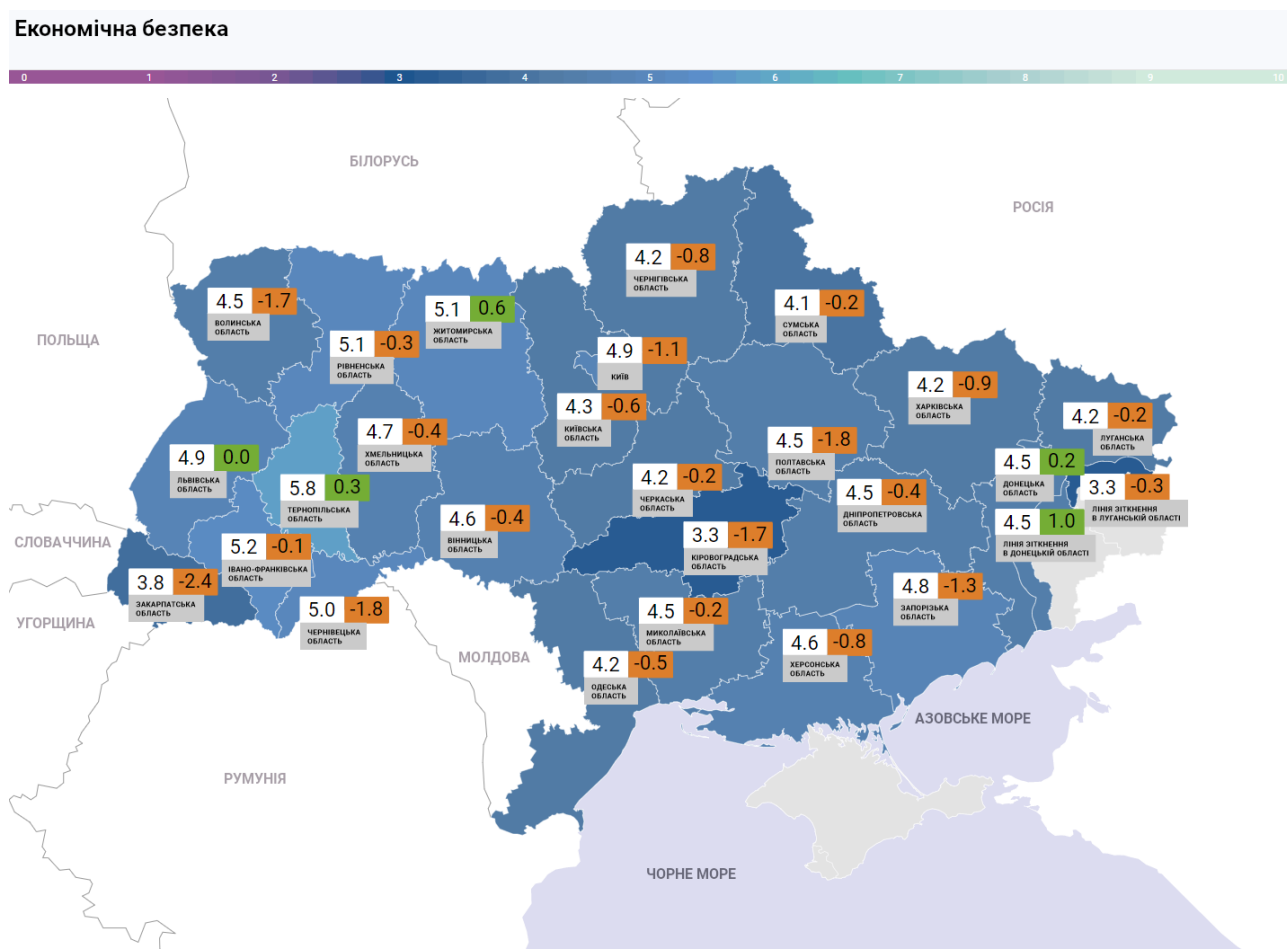
⁶³ Показник політичної безпеки в рамках SCORE Україна був переглянутий між 2018 і 2021 роками. Таким чином, одержані бали можна використовувати лише для діагностичних цілей, оскільки статистично значуще порівняння неможливе для всіх часових точок. Якщо показники для періоду між 2016 та 2018 роками є порівнянними, то для періоду між 2018 та 2021 роками – ні.

Зміни показників економічної безпеки на обласному рівні

Поряд із незначним погіршенням економічної безпеки на національному рівні в період з 2016 по 2018 рік, занепокоєння викликає різкий спад, який спостерігався між 2018 і 2021 роками. Хоча неможливо визначити, чи відновлювалася економічна безпека в період з 2018 по 2019 рік на національному рівні, цей спад не є дивним з огляду на пандемію COVID-19 та глобальний економічний спад (див. рисунок 8, поданий вище). Якщо придивитися до обласного рівня, то можна помітити значні розбіжності між областями, хоча економічна незахищеність залишається проблемою для всієї України. Більшість областей мають середні бали від 4 до 5, найвищий – Тернопільська, а найнижчий – Кіровоградська область та Луганська вздовж лінії дотику. Враховуючи стійкість, відсутність суттєвих негативних змін у певних областях, таких як Львівська, Рівненська, Черкаська, Сумська, Миколаївська та Луганська (тобто зміни від 0,0 до -0,50), у період з 2018 по 2021 рік можна інтерпретувати як стійкість проти економічного спаду, спровокованого пандемією.

Рисунок 9. Зміни показників економічної безпеки (2018-2021)

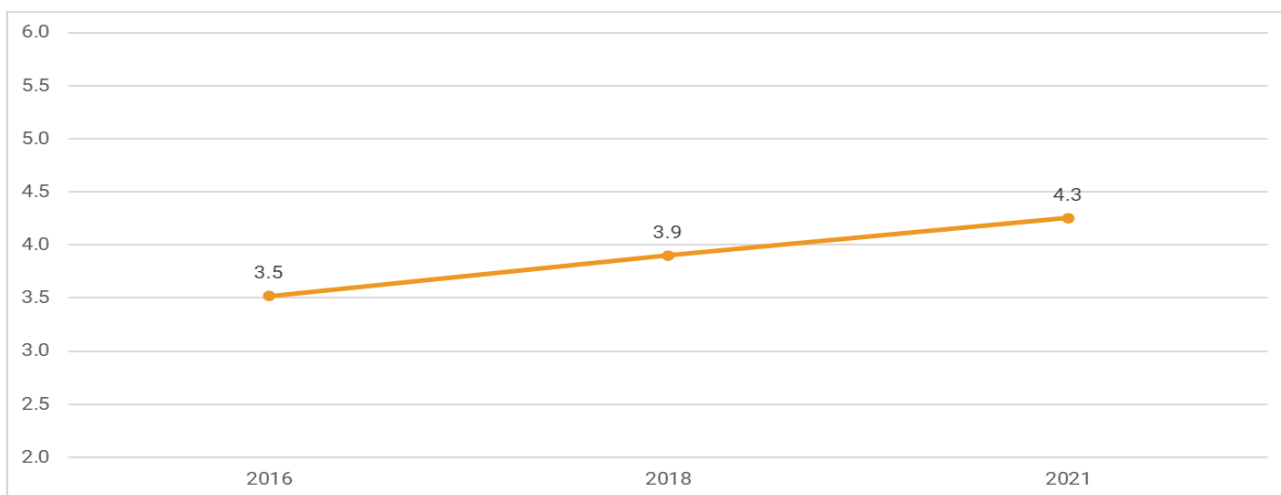

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

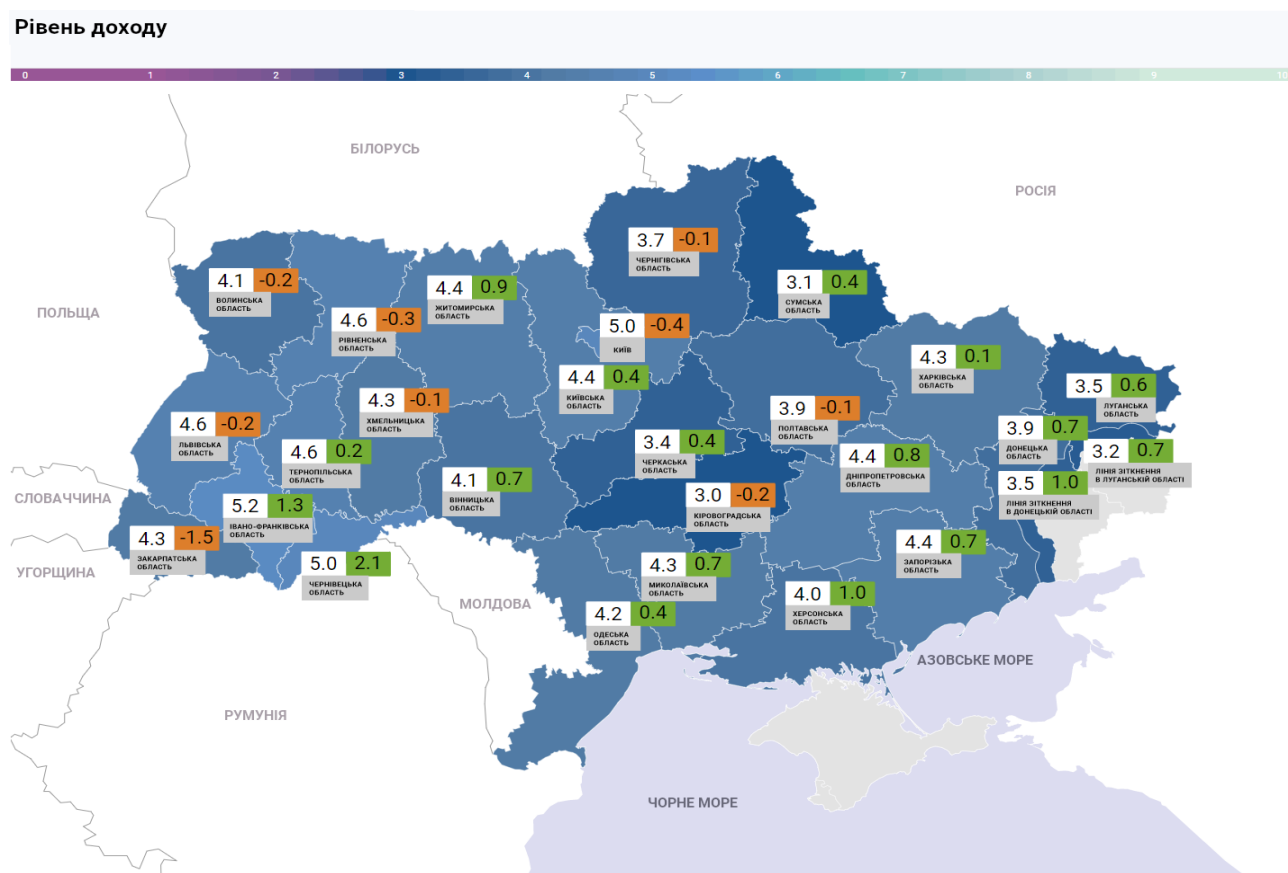
Показник економічної безпеки у SCORE вимірює економічну вразливість на рівні окремих людей та домогосподарств, тоді як показник рівня доходу вимірює не номінальний розмір доходу, а купівельну спроможність домогосподарства – починаючи від достатньої кількості грошей на їжу до достатньої кількості грошей на коштовні речі. Хоча це два різні показники, між ними існує сильна кореляція, і їх слід розглядати разом.

Рисунок 10. Зміни рівня доходу на національному рівні

Згідно даних SCORE 2021, 30% людей в Україні зазначають, що їм вистачає грошей на їжу, але не завжди – на одяг, а 7% не мають грошей навіть на їжу. Ці показники відчутно вищі в Луганській області вздовж лінії дотику, де 28% не мають грошей на їжу, тоді як у Черкаській та Кіровоградській областях про таке повідомляють понад 16%. Утім, хоча рівень економічної безпеки, яка є більш вразливою до зовнішніх та міжнародних потрясінь, які можуть бути як фінансовими (наприклад, девальвація валюти), так і секторальними (наприклад, втрата робочих місць у певних галузях), постійно знижується, рівень доходів по країні в цілому свідчить про стабільне покращення в багатьох областях, за винятком Закарпатської (див. рисунок 11, розміщений нижче).

Рисунок 11: Зміни рівня доходу (2018–2021)

Ø Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

Зміна показників безпеки здоров'я на обласному рівні

Як видно на рисунку 8, спад у безпеці здоров'я є навіть сильнішим, ніж у економічній безпеці до 2018 року. Примітно, що незахищеність у сфері охорони здоров'я на національному рівні існувала й до пандемії COVID-19: зокрема, між 2016 та 2021 роками спостерігалось зниження безпеки здоров'я на 1,4 бала (з 6,0 до 4,6), хоча між 2018 та 2021 падіння сповільнилося (див. рис.12). Підвищена незахищеність у сфері охорони здоров'я, ймовірно, пов'язана з невизначеністю та занепокоєнням стосовно пакетів реформ⁶⁴ і зі сприйняттям громадянами корупції в сфері охорони здоров'я. Дані SCORE за 2021 рік на національному рівні засвідчують зв'язок між незахищеністю у сфері охорони здоров'я і меншою підтримкою реформи охорони здоров'я, меншою довірою до Міністерства охорони здоров'я та більш вираженим відчуттям корумпованості серед лікарів⁶⁵. За оцінками ВООЗ, у 2018 році частка неформальних платежів за отримання медичних послуг становила понад 50%⁶⁶. Та незважаючи на це, партнерство між Урядом України та ВООЗ сприяло досягненню багатьох удосконалень в рамках національної політики, стратегій та планів в охороні здоров'я, спрямованих на покращення медичних послуг як таких, що мають бути орієнтовані на людину⁶⁷. Це справді може пояснити, чому стрімка низхідна крива почала вирівнюватися між 2018 і 2021 роками, незважаючи на глобальну пандемію. Численні дослідження, проведені ВООЗ і Світовим банком, також засвідчують, що рівень довіри між пацієнтами і лікарями, пацієнтами і системою охорони здоров'я, а також лікарями і системою охорони здоров'я через поширені прояви неефективності, пов'язаної зі спадщиною радянських часів, є доволі низьким, одним з найнижчих порівняно з іншими країнами континентальної Європи⁶⁸. На відміну від уявлень про реформи у сфері охорони здоров'я, сприйняття безпеки здоров'я на національному рівні, як виявилось, не є сильно пов'язаним з уявленнями щодо пандемії COVID⁶⁹. Поряд з відсутністю помітних змін у наданні послуг охорони здоров'я (див. табл. 1), це може свідчити про те, що громадяни більш критично ставляться до політичної влади та її боротьби з пандемією, а не до медичного персоналу «на передовій».

На обласному рівні зниження у -2 бала спостерігається у Кіровоградській області поряд з іншими істотними спадами у Волинській, Львівській, Полтавській, Закарпатській та Запорізькій областях. Натомість, впродовж того самого періоду спостерігається покращення у Тернопільській області на 1,3 бала та у Дніпропетровській області на 1 бал. У Чернігівській⁷⁰, Чернівецькій, Рівненській, Вінницькій та Житомирській областях

⁶⁴Відомості Верховної Ради (2017). Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення. Документ 2168-VIII. Україна. Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.

⁶⁵На національному рівні безпека здоров'я позитивно корелює з підтримкою реформи охорони здоров'я (R=0,23), довірою до Міністерства охорони здоров'я (R=0,26) і негативно – з відчуттям корумпованості серед лікарів (-0,11). З огляду на реформу, незахищеність у сфері охорони здоров'я корелює з відчуттям, що реформа охорони здоров'я знизить якість медичних послуг (0,20), не покращить охорону здоров'я в Україні (0,24) і що її можна ефективно впровадити в нинішніх умовах (0,16).

⁶⁶Горошко А., Шаповал Н., Лай Т. (2018). Чи можуть люди дозволити собі платити за медичне обслуговування? Нові докази фінансового захисту в Україні. Копенгаген: Всесвітня організація охорони здоров'я. Взято з: <http://www.euro.who.int/en/countries/ukraine/publications/can-people-affordto-pay-for-health-care-new-evidence-on-financial-protectioninukraine-2018>.

⁶⁷Європейське регіональне бюро ВООЗ (2019а). Підтримка ВООЗ розвитку системи охорони здоров'я в Україні, 2016–2019 рр. Копенгаген. Взято з: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/413925/WHO_Health_Systems_support_Ukraine.pdf.

⁶⁸Європейське регіональне бюро ВООЗ (2019b). Спільний звіт ВООЗ та Світового банку: Огляд реформ фінансування охорони здоров'я в Україні 2016-2019 рр. Взято з: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/416681/WHO-WB-Joint-Report_Full-report_Web.pdf.

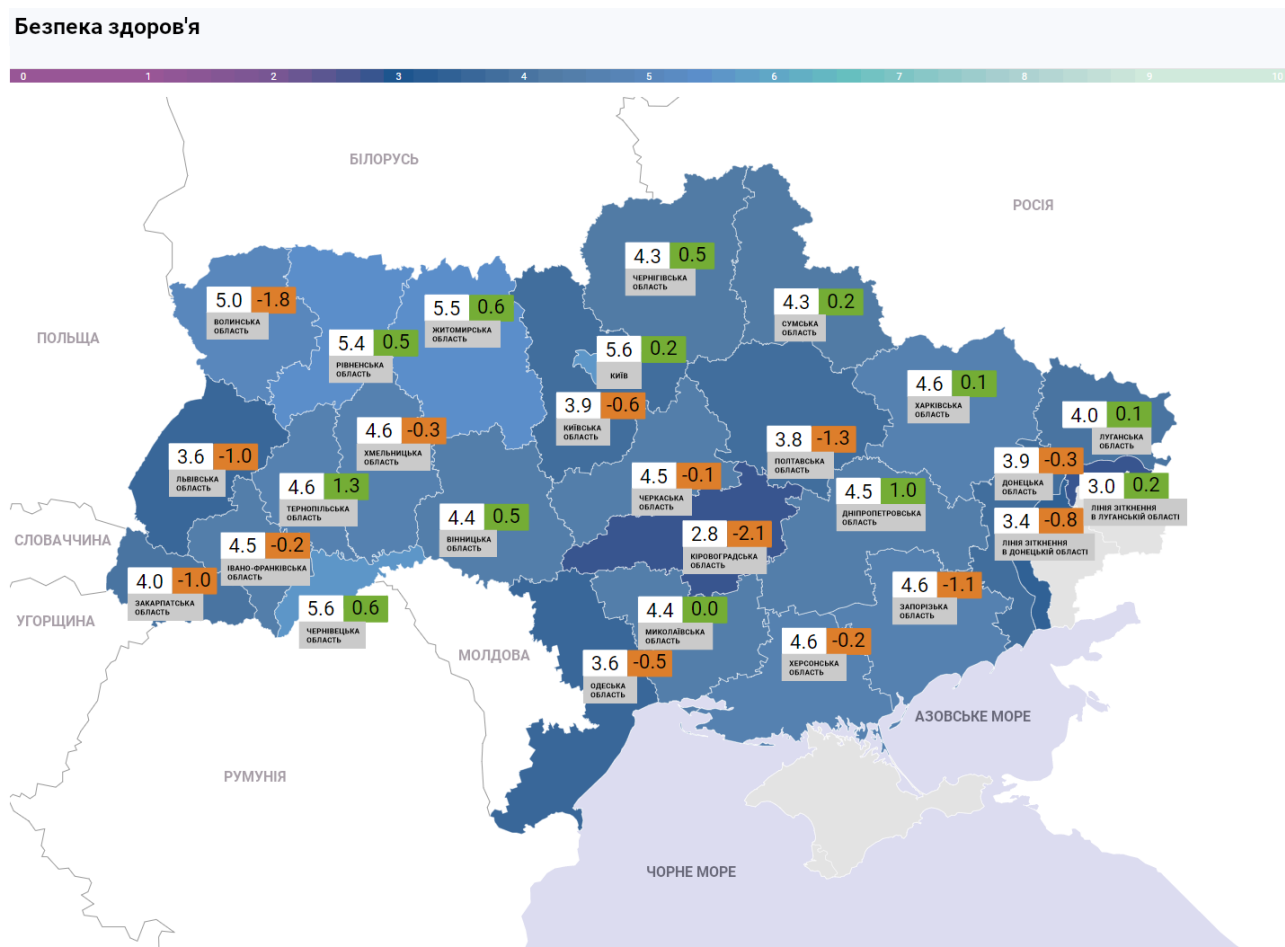
⁶⁹У 2021 році на національному рівні безпека здоров'я слабо й негативно корелювала зі скептичним ставленням до вакцин (R=-0,1), дуже слабо – з сприйняттям COVID-19 як ризику для України (R=0,04), з готовністю вакцинуватися (R=0,05) та з досвідом з коронавірусом (R=0,03).

⁷⁰Тернопільська та Чернігівська області раніше мали найвищий рівень задоволеності роботою дільничних терапевтів / сімейних лікарів та стаціонарним лікуванням (див.:

Індекс здоров'я. Україна – 2016. Результати загальнонаціонального дослідження (2016). Київ: Міжнародний фонд «Відродження», Київський міжнародний інститут соціології, Школа охорони здоров'я НаУКМА; див. також: Український кризовий медіа-центр (2016). Індекс здоров'я. Україна 2016 – новий інструмент для оцінки того, як люди сприймають медичні послуги. 8 грудня 2016 р. Взято з: <https://uacrisis.org/en/50463-indeks-zdorovya>).

спостерігаються порівняно менші, але помітні покращення. Важливо, що відсутність будь-яких змін у безпеці здоров'я в період з 2018 по 2021 рік, незважаючи на занепокоєння та стрес для системи охорони здоров'я, медичних працівників та пацієнтів, спричинені пандемією COVID-19, слід інтерпретувати як ознаку стійкості.

Рисунок 12. Зміни показників безпеки здоров'я (2018–2021)

Ø Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

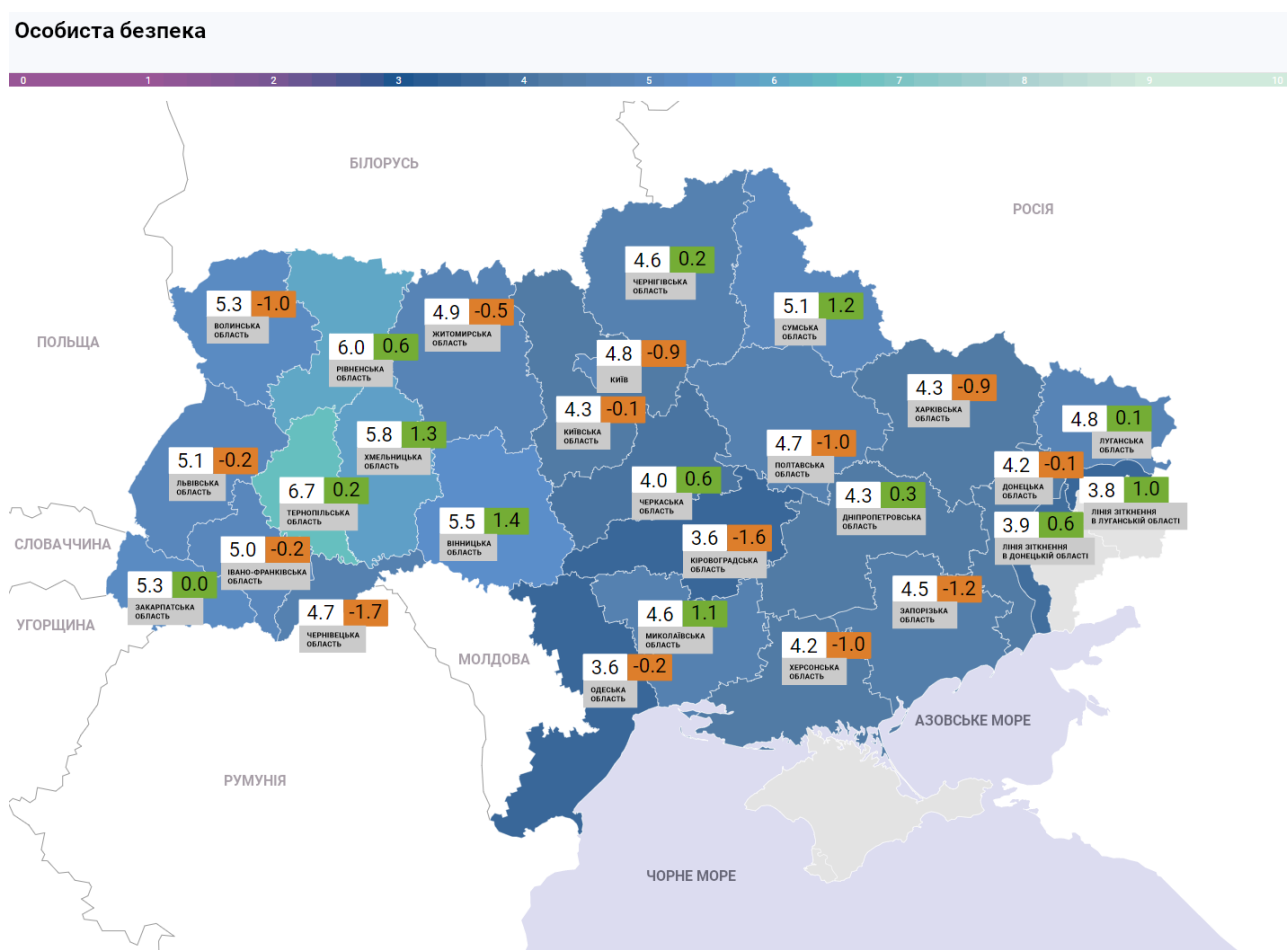
Зміни показників особистої безпеки на обласному рівні

На противагу цьому, ситуація з особистою безпекою між 2016 та 2018 роками поліпшилася й залишалася радше стабільною між 2018 та 2021 роками (рис. 8), хоча на обласному рівні ситуація різнилася. В той час, як у Львівській, Тернопільській, Закарпатській, Івано-Франківській та Одеській областях не було суттєвих змін у період з 2018 по 2021 рік, в інших областях, таких як Сумська, Вінницька, Хмельницька та Миколаївська, спостерігається відчутне покращення, а в Полтавській, Харківській, Кіровоградській, Запорізькій та Херсонській областях спостерігається помітне зниження рівня особистої безпеки. На відміну від безпеки здоров'я, в цьому випадку відсутність значних змін навряд чи можна інтерпретувати як здатність протистояти COVID-19, оскільки пандемія, ймовірно, не вплинула на захист з боку поліції та безпеку на вулицях. Як повідомляє Управління ООН з наркотиків і

Тернопіль також був одним із пілотних регіонів реформ МОЗ у 2019 році (див.: ВООЗ-Світовий банк. (2019). Огляд реформ фінансування охорони здоров'я в Україні 2016-2019. Взято з: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0008/416681/WHO-WB-Joint-Report_Full-report_Web.pdf).

злочинності, кількість пограбувань і крадіжок, зокрема, зі зломом, знизилася більш як на 50% у більшості країн⁷¹, вочевидь, через перебування людей переважно вдома.

Рисунок 13. Зміни показників особистої безпеки (2018–2021)

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

Дослідження екологічної безпеки на обласному рівні

Хоча часові тенденції стосовно екологічної безпеки на національному рівні недоступні, показники та відмінності між областями заслуговують на увагу з огляду на їх важливу роль у рамках програм миру та розвитку всіх зацікавлених сторін, таких як «Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», Звіт «Заклик ООН до дій щодо прав людини»⁷², вимога щодо зменшення викидів вуглекислого газу та сприяння інноваціям з боку Комісії стратегічного партнерства США та України та участь України у Місії інновацій у сільському господарстві для клімату (AIM for Climate).

⁷¹Управління ООН з наркотиків і злочинності (2020). Короткий звіт про дослідження: вплив пандемії COVID-19 і пов'язаних обмежень на вбивства та злочини проти власності. Взято з: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/covid/Property_Crime_Brief_2020.pdf.

⁷²Антоніу Гутерреш (2020). Високе прагнення: Заклик до дій в інтересах прав людини. Взято з: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/2020_sg_call_to_action_for_hr_the_highest_aspiration.pdf.

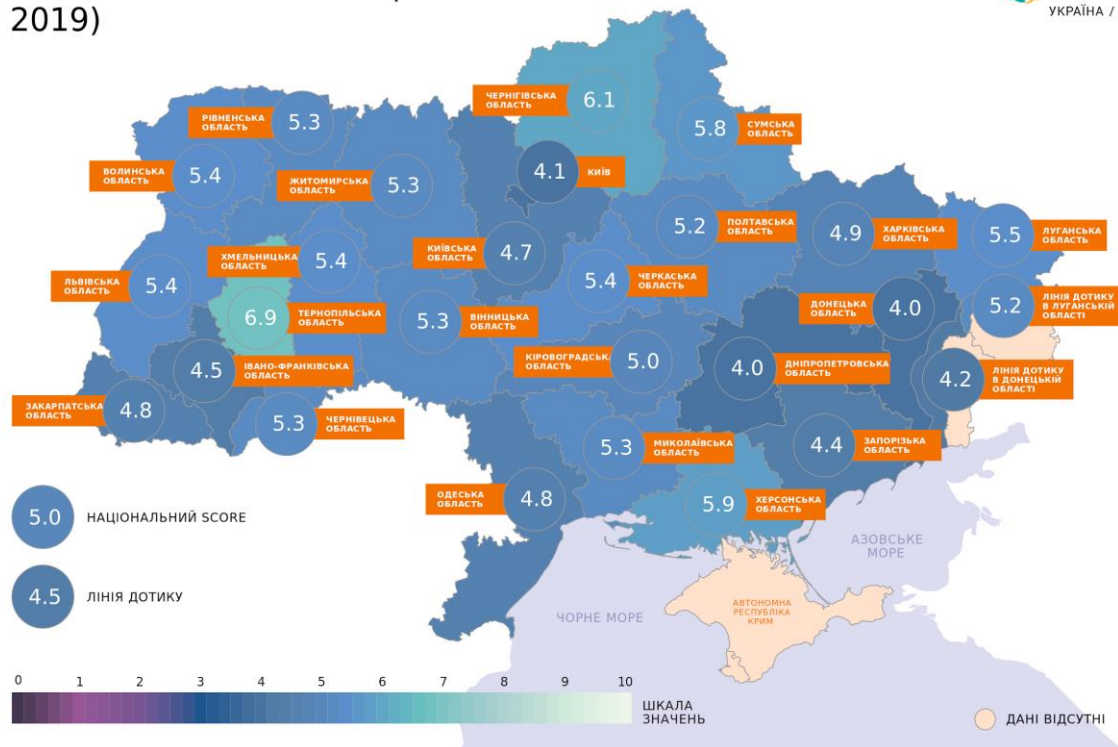
Таблиця 5. Питання SCORE 2021 щодо екологічної безпеки (Україна, N=12 482)

Якою мірою Ви...	Зовсім ні	Мінімально	Деякою мірою	Сильно	Не знаю
...задоволені чистотою повітря в місці вашого проживання?	12%	25%	44%	19%	1%
...задоволені доступом до чистої води для домашніх потреб у місці вашого проживання?	14%	26%	43%	17%	1%
...занепокоєні екологічними проблемами в місці вашого проживання (наприклад, токсичними відходами, зменшенням різноманітності видів рослин і тварин)?	12%	26%	40%	21%	2%
...стурбовані зміною клімату як загрозою для нашого суспільства?	6%	20%	39%	29%	5%

Наведена вище таблиця показує, що більш ніж 3 з 10 людей в Україні не задоволені ні чистотою повітря, ні доступом до чистої води. Близько 7 із 10 стурбовані екологічними проблемами у своїй місцевості та зміною клімату як загрозою для суспільства. На обласному рівні⁷³ рівень екологічної безпеки подібний до середнього по країні, хоча Тернопільська, Чернігівська, Херсонська та Сумська області мають вищі показники, ніж середні по країні, а Дніпропетровська та Донецька області разом із містом Київ – нижчі, що, зокрема, неминуче впливає з їхнього високого рівня індустріалізації та вищої щільності населення.

Рисунок 14. Екологічна безпека (2021)

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА (ПОРІВНЮВАНИЙ З 2019)

⁷³На тепловій карті відображено показник екологічної безпеки, ґрунтований лише на перших двох з чотирьох пунктів анкети, поданих у таблиці, а саме на питаннях стосовно чистоти повітря та занепокоєння щодо екологічних проблем. Це зроблено з метою забезпечити порівнянність з результатами 2019 року, оскільки пункти 3 і 4 було додано до цього показника у 2021-му.

Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області

У цьому підрозділі описано зміни безпеки людини в Донецькій та Луганській областях, зафіксовані між 2017 та 2021 роками.

Таблиця 6. Зміни показників безпеки людини на регіональному рівні

	SCORE для Донецької та Луганської областей				Сукупні зміни
	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
	N = 3598	N = 3534	N = 3325	N = 3490	
Економічна безпека	5.7	4.3	4.9	4.4	-1.3
Безпека здоров'я	4.4	4.0	4.5	4.0	-0.4 [◇]
Екологічна безпека	Н/Д	4.8	4.6	4.8	0.0
Особиста безпека	4.9	4.5	4.3	4.5	-0.4 [◇]
Політична безпека	3.7	4.0	4.7	4.6	+0.9

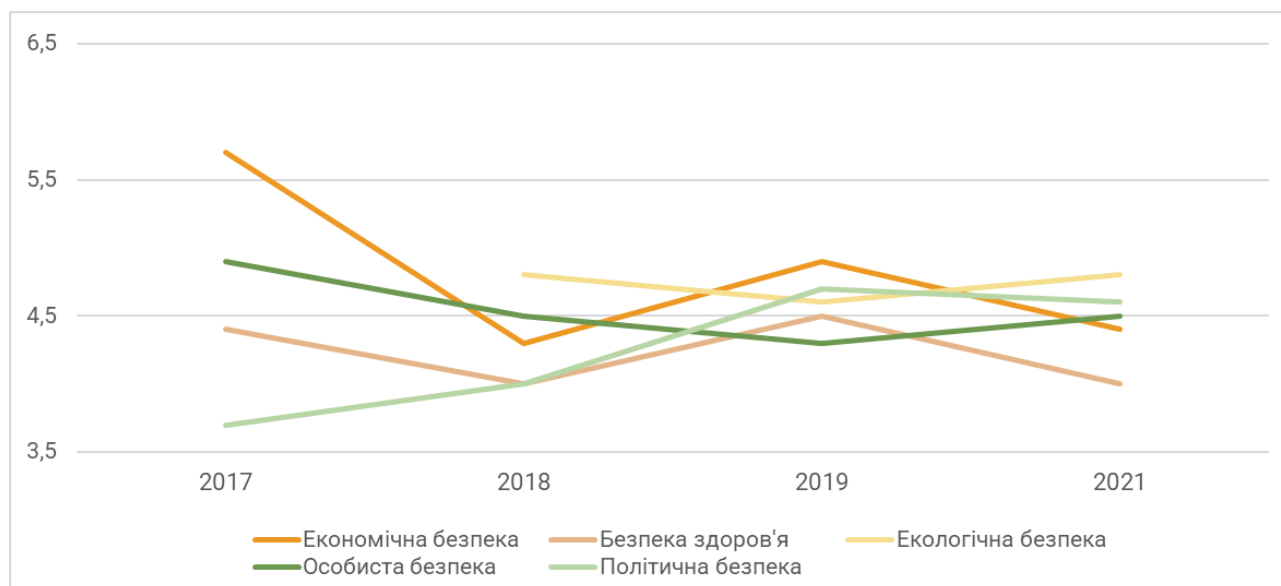
	SCORE для територій Донецької та Луганської областей уздовж лінії дотику				Сукупні зміни
	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
	N = 1505	N = 701	N = 1810	N = 1010	
Економічна безпека	Н/Д	3.5	4.4	4.1	+0.6
Безпека здоров'я	Н/Д	3.9	3.7	3.3	-0.6
Екологічна безпека	Н/Д	4.6	4.1	4.5	-0.1 [◇]
Особиста безпека	Н/Д	3.2	3.6	3.8	+0.6
Політична безпека	Н/Д	3.0	4.2	4.1	+1.1

[◇] Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Тенденції в часі, наведені в таблиці вище, відображено також на лінійному графіку нижче, який ілюструє різкі підвищення показників в 2019 році. Вони, ймовірно, відображають підвищення рівня безпеки людини, а також сплеск надій та оптимізму з приводу президентських виборів того року. Графік також ілюструє різке падіння показників у 2021 році, викликане пандемією COVID-19. Як зазначалося раніше щодо національного рівня, ці тенденції стосуються зниження рівня економічної безпеки та безпеки здоров'я у 2017–2018 роках у Донецькій та Луганській областях, після якого спостерігався підйом як економічної, так і безпеки здоров'я в період до збору даних у 2019-му, а потім падіння у 2021-му. Політична безпека у двох східних областях неухильно зростала з 2017 по 2019 рік і, схоже, до 2021 року вийшла «на плато». На відміну від національного рівня, особиста безпека між 2017, 2018 та 2019 роками у двох східних областях незначно, але постійно зменшувалася, трохи відновившись у 2021-му, що може свідчити про обнадійливу перспективу щодо COVID-19.

Рисунок 15. Зміни показників безпеки людини у Донецькій та Луганській областях

Віддзеркалюючи позитивну тенденцію на національному рівні, рівень доходів у двох східних областях неухильно зростає. Хоча темпи зростання між 2018 і 2019 роками були стрімкішими, пандемія уповільнила зростання, але не змінила тенденції з 2019 року цілком.

Таблиця 7. Зміни рівня доходу у Донецькій та Луганській областях

	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Донецька область	3.0	3.2	3.8	3.9	+0.9
Лінія дотику в Донецькій області	Н/Д	2.5	3.8	3.5	+1.0
Луганська область	2.9	2.9	3.5	3.5	+0.6
Лінія дотику в Луганській області	Н/Д	2.5	3.2	3.2	+0.7

Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Інтерпретація тенденцій безпеки людини на сході України

У цьому підрозділі увагу зосереджено на найбільших поетапних змінах безпеки людини в Донецькій та Луганській областях із залученням панельної вибірки (N=323, між 2018 та 2021 роками) для підвищення надійності даних та виявлення чинників, що пояснюють спостережувані зміни. Три найбільш значущі зміни **в період з 2018 по 2019 рік** розглянуто детально з огляду на їхні статистично значущі кореляції, які дають змогу пояснити існуючу динаміку, а також фактори, які могли спричинити позитивні сплески. Слід зазначити, що, оскільки кореляції розраховано за допомогою панельної вибірки, та вони охоплюють істотні зміни у часі, співвідношення не є суто ситуаційними, тож їх можна інтерпретувати змістовно та впевнено. Дві з трьох значних змін, які значно підвищились у 2019 році, обернулися спадом у 2021-му, за винятком політичної безпеки, яка залишалася відносно стабільною. Розгляд статистично значущих кореляцій дає змогу пояснити чинники, які призвели до їхнього спаду, поряд із наслідками глобальної пандемії COVID-19.

Таблиця 8. Вплив на зміни на основі регіональних лонгітюдних даних

Індикатор змін на основі панельної вибірки (N = 323)	Регіональні зміни в балах (2019 мінус з 2018)	Кореляції з іншими показниками для всіх трьох років та відповідними значеннями R ⁷⁴ , якими можуть пояснюватися зміни
Підвищення економічної безпеки	+0.6	...пов'язане з підвищенням рівня доходу (0,32) та покращенням надання адміністративних послуг (0,20). Цьому підвищенню, ймовірно, сприяли регіональні інтервенції, зосереджені, зокрема, на покращенні адміністративних послуг та створенні Центрив надання адміністративних послуг (ЦНАП), а також інші інвестиції.
Підвищення безпеки здоров'я	+0.5	...пов'язане з покращенням надання послуг охорони здоров'я(0,31), інфраструктурних (0,26) та адміністративних послуг (0,23), зниженням скепсису щодо готовності лікарів надавати якіснішу допомогу, якщо вони отримуватимуть неформальні платежі (- 0,19) та підвищенням рівня доходу (0,20). Усі ці чинники вкупі – від інвестицій у покращення надання послуг до зменшення дрібної корупції серед лікарів, разом зі збільшенням рівня доходу, сприяли підвищенню безпеки здоров'я у 2018–2019 роках. Однак найбільший вплив на цей показник мало саме надання послуг.
Підвищення політичної безпеки	+0.7	...пов'язане зі збільшенням довіри до центральних органів влади (загалом) (0,20), Кабінету Міністрів (0,18) та судів (0,18) відповідно. Дуже ймовірно, що на це підвищення політичної безпеки впливає оптимізм, спричинений президентськими виборами 2019 року.
Індикатор змін на основі панельної вибірки	Регіональні зміни в балах (2021 мінус 2019)	Кореляції та відповідні значення R, якими можуть пояснюватися зміни
Зниження економічної безпеки	-0.5	...пов'язане зі зниженням рівня доходу (0,26) та зменшенням задоволеності наданням послуг, зокрема інфраструктурних ⁷⁵ (0,32), охорони здоров'я (0,20) та адміністративних (0,20). На цю сферу, вочевидь, негативно вплинули карантинні заходи, коли доступ громадян до них та їхня фінансова доступність зменшилися. Заступниця Верховного комісара ООН з прав людини ⁷⁶ у жовтні 2021 року також висловила незадоволення рівнем доступу до води, каналізації, охорони здоров'я, громадського транспорту та доріг по обидва боки від лінії дотику. Зниження економічної безпеки також пов'язане з наростанням боязню економічної нестабільності (-0,18), оскільки майбутнє світової економіки та масштаби економічної кризи дедалі важче передбачити. Нарешті, зниження економічної безпеки пов'язане зі збільшенням підтримки членства в Євразійському економічному союзі (ЄЕС) (-0,20), що може пояснюватися уявленнями про те, що ЄЕС може пом'якшити проблеми економічної безпеки та нестабільності, а, отже, підтримка членства збільшується коли збільшується відчуття незахищеності.

⁷⁴Під значенням R мається на увазі коефіцієнт кореляції Пірсона між двома змінними. Чим сильніша кореляція між двома змінними, тим вище значення R. Кореляції визначаються за допомогою лонгітюдної панелі. Враховуються лише статистично значущі кореляції, вищі за 0,18.

⁷⁵Інфраструктурні послуги є складеним показником, який визначає міру задоволеності громадян комунальними послугами (такими, як надання води та електроенергії), якістю мережі доріг та послугами громадського транспорту у своїх населених пунктах.

⁷⁶Нада Аль-Нашиф (2021). 48-а сесія Ради з прав людини. Пункт 10 порядку денного: Інтерактивний діалог щодо усного оновлення ситуації в Україні. 5 жовтня 2020 р. Взято з: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=27600&LangID=E>.

Продовження таблиці 8

Індикатор зміни на основі панельної вибірки	Регіональні зміни в балах (2021 мінус 2019)	Кореляції та відповідні значення R, якими можуть пояснюватися зміни
Зниження безпеки здоров'я	-0.5	<p>...здебільшого пов'язане зі зниженням задоволеності інфраструктурними послугами (0,35), і зниженням рівня доходу (0,27) та зниженням задоволеності наданням послуг охорони здоров'я (0,19). Хоча всі три показники значною мірою корелюють, зниження безпеки здоров'я, вочевидь, більше пов'язане з фізичним доступом (дороги, транспорт) до послуг охорони здоров'я, а не з їхньою доступністю за ціною та ефективністю. Зниження рівня безпеки здоров'я також пов'язане з нижчим рівнем громадянського оптимізму (0,27), показуючи, що громадяни менш схильні вважати, що наступне покоління житиме краще, і, отже, можуть відчувати втрату соціальної гідності, коли їм бракує безпеки здоров'я</p>

3. Громадянська поведінка та міжгрупова гармонія

У 75-ту річницю створення ООН і Загальної декларації прав людини Антоніу Гутерреш, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй, оприлюднив документ під назвою «Високе прагнення: Заклик до дій в інтересах прав людини». Наполягаючи у цьому Зверненні до дій на ключовій ролі гендерної рівності, громадської участі та громадянського середовища як основи всеосяжних принципів, він стверджував, що застосування підходу до розвитку, який ґрунтується на правах людини, приносить більш сталі, дієві та ефективні результати. Важливо, що Гутерреш вказав на добре задокументовану кореляцію між прихильністю до прав людини в суспільстві, дотриманням їх, зокрема, соціальною толерантністю, гендерною рівністю та недопущенням дискримінації, з одного боку, і стійкістю суспільства до криз – з іншого⁷⁷.

У відповідності з коментарями Генерального секретаря ООН, світова наукова література та дані SCORE, зібрані по всьому світу, підтверджують, що згуртовані суспільства є більш стабільними, успішними та стійкими до потрясінь, насильства та нестабільності⁷⁸. Гармонійні стосунки між групами та громадянська активність належать до головних характеристик таких згуртованих суспільств⁷⁹. Одержані раніше результати SCORE показали, що розуміння громадянської поведінки є принципово важливим для дослідження міжгрупової гармонії, яка є одним із основних вимірів соціальної згуртованості (тобто горизонтальної згуртованості між різними громадянами на протигагу до вертикальної – між громадянами та інституціями). Іншими словами, різна громадянська поведінка може бути як невіддільною складовою соціальної згуртованості (елементами, з яких побудовано цей концепт), так і зовнішнім чинником, що впливає на соціальну згуртованість (руйнівними або сприятливими факторами). Таким чином, аналіз, вимірювання та відстеження громадянської поведінки має бути обов'язковою частиною будь-яких зусиль, спрямованих на дослідження соціальної згуртованості чи визначення вхідних точок її розвитку.

Громадянська освіта передбачає вивчення прав та обов'язків громадян у суспільстві, відповідно, до показників громадянської поведінки входить багато вимірювальних індексів, що стосуються характеристик та установок людей, які керують поведінкою їх як громадян у публічному житті. У SCORE ключові показники громадянської поведінки доповнюють показники, які використовуються для вимірювання міжгрупових стосунків і міжгрупової

---

⁷⁷ Антоніу Гутерреш (2020). Високе прагнення: Заклик до дій в інтересах прав людини. Взято з: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/2020_sg_call_to_action_for_hr_the_highest_aspiration.pdf.

⁷⁸ Канадська рада соціального розвитку. 2000. Соціальна згуртованість у Канаді: можливі індикатори. Чан, Дж, ХП То та Е Чан. 2006. Перегляд соціальної згуртованості: формулювання визначення та аналітичної моделі для емпіричного дослідження. Soc Indic Res 75. Делхей, Ян, Клаус Бьонке, Георгі Драголов, Жофія С. Ігнац, Манді Ларсен, Ян Лоренц і Міхаель Кох. 2018. Соціальна згуртованість та її кореляти: порівняння західного та азіатського суспільств. Порівняльна соціологія 17 (3–4): 426–55. Делі Дж., Драголов Г.. 2016. Щасливіші разом. Соціальна згуртованість і суб'єктивне благополуччя в Європі. Міжнародний журнал психології 51 (3): 163–76. <https://doi.org/10.1002/ijop.12149> Фідлер, К. та Ролес К. 2021. Соціальна згуртованість після збройного конфлікту: огляд літератури». Бонн Фрідкін Н.Є. 2004. Соціальна згуртованість. Фріггері, А, Г Челіус, and Е Флорі. 2011. Трикутники для відображення соціальної згуртованості». Міжнародна конференція IEEE з питань конфіденційності, безпеки, ризику та довіри та Міжнародна конференція IEEE із соціальних обчислень. Лордос А. та Гіслоп Д. 2021. Оцінка мультисистемної стійкості населення, яке постраждало від конфлікту. З Мультисистемна стійкість: адаптація та трансформація в умовах змін, редаговано Майклом Ангаром. Oxford University Press. Луїс, К. і Гест А. 2020. Розуміння можливостей соціальної згуртованості та миру: Аналітичний звіт SCORE про Південний Судан. Луїс, К, А. Лордос, М. Іоанну, Г. Філіппу та Н. Жарро. 2015. Прогнозування миру: Індекс соціальної згуртованості та примирення як інструмент для трансформації конфлікту. Програма розвитку ООН (ПРООН). 2020b. Зміцнення соціальної згуртованості: концептуальна структура та наслідки програмування.

⁷⁹ Даглі Гастінгз, Ільке та Ако Ессан Еміль. 2018. Сприяння конструктивному громадянству в Ліберії.

гармонії. Нижче наведено вибрані ключові показники, необхідні для розуміння громадянської поведінки та міжгрупових взаємин в Україні. Кожен з них був розроблений на основі світової літератури і найкращих міжнародних практик та адаптований до українського контексту.

Показники громадянської поведінки

Активна громадянська позиція: рівень готовності долучатися до громадської та політичної діяльності, щоб покращити життя своєї громади у ненасильницький спосіб.

Апатія: складений показник, що складається з політичної незацікавленості, байдужості до корупції та відсутності критичного мислення або медіа-грамотності. Він вимірює ступінь байдужості до суспільних проблем через незацікавленість у політичних змінах та подіях, що впливають на майбутнє України, відсутність інтересу до поширеності корупції та відсутність мотивації до критичного мислення щодо ЗМІ та інформації, яку споживає людина.

Громадянська активність: наскільки активно людина бере участь у формальних та неформальних громадських, суспільних і політичних справах, таких, як голосування на виборах, відвідування заходів, організованих місцевою владою, волонтерство, участь у заходах для покращення району тощо.

Громадянський обов'язок: складений показник, що складається з **відчуття власного впливу** та **громадянської відповідальності**. Він вимірює наскільки людина відчуває відповідальність за майбутнє й добробут свого суспільства та своєї країни (громадянська відповідальність) і те, наскільки вона відчуває, що звичайні люди здатні змінити стан справ у своїй громаді (відчуття власного впливу).

Націленість на гендерну рівність: наскільки респонденти згодні, що чоловіки та жінки мають рівні обов'язки, права та можливості брати участь в житті суспільства й не підтримують традиційні гендерні стереотипи.

Підтримка прав людини: рівень визнання необхідності прав людини та громадянських прав для українського суспільства.

Пасивна громадянська позиція: рівень небажання брати участь у громадських та політичних справах для покращення ситуації у громаді та бажання зосереджуватися лише на особистих справах.

Гордість за свою місцевість: рівень гордості, яку відчуває людина за різні елементи свого місця проживання (наприклад, культурна спадщина, ландшафт, згуртованість у громаді, промисловість тощо).

Радикальна громадянська позиція: рівень готовності долучатися до громадської та політичної діяльності, щоб покращити життя своєї громади та в суспільстві загалом, використовуючи для цього всі засоби, в тому числі насильство, якщо це буде потрібно.

Показники міжгрупової гармонії

Співпраця в громаді: наскільки людина відчуває, що інші люди в її громаді дбають одне про одного та співпрацюють для вирішення спільних проблем.

Плюралістична українська ідентичність: наскільки людина вірить, що всі, хто живе в Україні, незалежно від етнічного та культурного походження, становлять невід'ємну частину українського суспільства

Відчуття приналежності: рівень відчуття приналежності до свого місця проживання (країни, регіону, населеного пункту).

Соціальна близькість і відсутність відчуття соціальної загрози: наскільки людина готова приймати представників різних соціодемографічних груп серед своїх близьких друзів і колег, а також наскільки людина НЕ відчуває, що різні соціодемографічні групи можуть підірвати єдність її громади.

Соціальна толерантність: рівень соціальної толерантності до різних меншин та вразливих груп (наприклад, іммігрантів, ромів, людей з інвалідністю) в контексті особистого спілкування та/або прийняття у громаді.

Тенденції національного рівня

У таблиці 9 наведено середні показники громадянської поведінки⁸⁰ у 2021 та 2018 роках на національному рівні.

Таблиця 9. Зміни показників громадянської поведінки на національному рівні

Показники громадянської поведінки	SCORE на національному рівні			Сукупні зміни ⁸⁰ 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2016 N = 7737	2018 N = 9018	2021 N = 12482	
Активна громадянська позиція	4.2	3.9	4.8	+0.6
Апатія	Н/Д	Н/Д	4.1	Н/Д
Громадянська активність ⁸¹	0.7 ^{◇◇◇}	0.6 ^{◇◇◇}	2.1	Н/Д
Громадянська відповідальність ⁸²	Н/Д	6.2 ^{◇◇◇}	5.3	Н/Д
Відчуття власного впливу ⁸³	Н/Д	4.6 ^{◇◇◇}	5.5	+0.9
Націленість на гендерну рівність	Н/Д	Н/Д	6.0	Н/Д
Підтримка прав людини	Н/Д	Н/Д	7.2	Н/Д
Пасивна громадянська позиція	5.0	3.1	4.9	-0.1 [◇]
Гордість за свою місцевість	Н/Д	Н/Д	6.5	Н/Д
Радикальна громадянська позиція	0.7	0.7	0.4	-0.3 [◇]
Показники міжгрупової гармонії	2016	2018	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Плюралістична українська ідентичність	Н/Д	6.7	7.3	+0.6
Співпраця у громаді	Н/Д	4.4	5.1	+0.7
Відчуття приналежності	Н/Д	Н/Д	7.7	Н/Д
Соціальна близькість до людей з заходу України	7.4	7.3	6.3	-1.1
Соціальна близькість до людей зі сходу України	6.2	6.6	6.2	0.0
Соціальна близькість до людей з проросійськими поглядами	5.9	5.2	4.6	-1.3

⁸⁰Зазначимо, що показники були перемасштабовані, щоб забезпечити максимальну порівнянність за однією шкалою впродовж кількох років. Таким чином, можна відзначити відмінності в балах між тими самими показниками, наведеними в різних публікаціях. Кожне значення має бути інтерпретовано у контексті окремо взятої публікації на підставі застосованих методів аналізу, коефіцієнтів, шкал та підвибірок. Усі публікації SCORE для України доступні тут: <https://app.scoreforpeace.org/en/publications?cld=25&lld=1&tld2>.

⁸¹Показник громадянської участі був суттєво змінений після 2018 року. Раніше цей показник вимірював лише більш формальні та інституційні методи громадянської участі, такі як заходи політичних партій, членство в НУО та благодійних організаціях. Після 2018 року шкалу було скориговано, щоб охопити додаткові, неформальні механізми залучення громадян, такі як петиції, пожертвування, міські збори або групи з покращення стану будинків/квартир.

⁸²У 2018 році показник громадянської відповідальності фокусувався на загальній відданості респондентів спільному благу. Пізніше його було переглянуто для вимірювання почуття відповідальності за внесок у розбудову майбутнього своєї країни. З трьох пунктів анкети 2018 року зберігся лише один. Таким чином, показник не є придатним для зіставлення між 2018 та 2021 роками.

⁸³Хоча основний зміст пунктів анкети щодо відчуття власного впливу залишився незмінним, формулювання та шкала були переглянуті для уникнення зайвих повторів та більшої чіткості. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

Продовження таблиці 9

Показники міжгрупової гармонії	2016	2018	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Соціальна близькість до людей з проєвропейськими поглядами	7.4	7.3	6.0	-1.4
Соціальна близькість до людей, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	Н/Д	Н/Д	4.9	Н/Д
Відчуття соціальної загрози ⁸⁴ від людей з заходу України	3.3 ^{○○○}	2.6 ^{○○○}	2.1	-1.2
Відчуття соціальної загрози від людей зі сходу України	4.4 ^{○○○}	3.6 ^{○○○}	2.1	-2.3
Відчуття соціальної загрози від людей з проросійськими поглядами	3.9 ^{○○○}	4.1 ^{○○○}	3.7	-0.2 [◊]
Відчуття соціальної загрози від людей з проєвропейськими поглядами	2.9 ^{○○○}	2.6 ^{○○○}	2.1	-0.7
Відчуття соціальної загрози від людей, що живуть на непідконтрольних уряду України територіях	Н/Д	Н/Д	3.4	Н/Д
Соціальна толерантність до мусульман	5.4	6.0	6.8	+1.4
Соціальна толерантність до євреїв	7.0	7.1	7.4	+0.4 [◊]
Соціальна толерантність до ромів	3.5	4.1	4.9	+1.4
Соціальна толерантність до ЛГБТКІ+	1.8	2.6	3.7	+1.9
Соціальна толерантність до людей з іншим кольором шкіри	4.6	4.8	6.9	+2.3
Соціальна толерантність до наркозалежних	1.0	1.2	2.1	+1.1

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

◊◊ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

◊◊◊ Формулювання цих показників відрізнялось у 2017–2018 роках та було оновлено у 2021-му. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках. Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Як видно з таблиці 9, показники активної громадянської позиції та відчуття власного впливу з 2018 до 2021 року покращилися на національному рівні (збільшилися на 0,9 бала), хоча показник пасивної громадянської позиції також зросли удвічі. З показників міжгрупової гармонії вимальовується неоднозначна, але здебільшого позитивна картина: тоді як плюралістична українська ідентичність, соціальна толерантність і співпраця в громаді зростають, регіональні розколи продовжуються, про що свідчить зменшення соціальної близькості між різними групами.

Попри те, зниження соціальної близькості (готовність людини приймати представників різних соціодемографічних груп серед своїх близьких друзів і колег) не обов'язково перетворюється на посилення відчуття соціальної загрози (відчуття, що різні соціодемографічні групи можуть підірвати єдність її громади). Локальні та глобальні детермінанти, описані у вступі, можуть допомогти пояснити, чому міжгрупові розбіжності не змінюються в такому ж позитивному напрямку, як соціальна толерантність до груп меншин,

⁸⁴ Формулювання відчуття соціальної загрози від всіх груп було переглянуто після 2018 року. У 2018-му використовували таке запитання про соціальну загрозу: «Чи вважаєте ви, що збільшення кількості перелічених далі груп дестабілізує суспільство?» У 2021 році запитання про соціальну загрозу було таким: «Чи вважаєте ви, що збільшення кількості перелічених далі груп підважить єдність вашої громади?». Іншою зміною в 2021 році було зазначення можливості втрати роботи як складової сприйняття соціальної загрози внаслідок збільшення кількості різних груп. Таким чином, показник 2018 року є лише орієнтовним і малою мірою порівнянним з даними 2021 року.

яка дедалі зростає – тенденція, яка з'явилась ще до COVID-19 і вказує на взаємодію багатьох чинників. Хоча загалом толерантність зростає, стосовно наркозалежних, ЛГБТКІ+ спільноти та ромів вона залишається низькою. Важливим є подальше заохочення публічних дискусій навколо питань гендеру та сексуальності водночас зі збільшенням видимості та безпеки ЛГБТКІ+ спільноти (наприклад, через медіа-кампанії чи телевізійні шоу та створення просторів для публічного діалогу).

Поряд із соціальною толерантністю та співпрацею у громаді, одним із найпомітніших позитивних зрушень, особливо в деяких центральних і західних областях, є плюралістична українська ідентичність (див. рис. 16). Вона визначена як один із найважливіших програмних показників SCORE та пов'язана із посиленням єдності та згуртованості. Хоча теплова карта змін плюралістичної української ідентичності виглядає дуже обнадійливо, присутні негативні тенденції в Херсонській та Київській областях, що потребують подальшого дослідження.

Загалом можна зробити висновок, що з 2018 по 2021 рік в Україні став очевидним багатообіцяючий громадянський прогрес. Українське суспільство стало більш толерантним та інклюзивним щодо груп меншин, а також більш активним та залученим, особливо коли йдеться про покращення повсякденного життя в місцевих громадах. Ці прогресивні громадські тенденції переконливо відповідають Порядку денному в області сталого розвитку на період до 2030 року (включно, зокрема, з ЦСР 10 щодо скорочення нерівності, ЦСР 5 щодо гендерної рівності, ЦСР 11 щодо сталого розвитку міст і громад тощо⁸⁵), оновленій програмі Комісія стратегічного партнерства США та України⁸⁶, а також численним конвенціям з прав людини, які Україна підписала та/або ратифікувала⁸⁷.

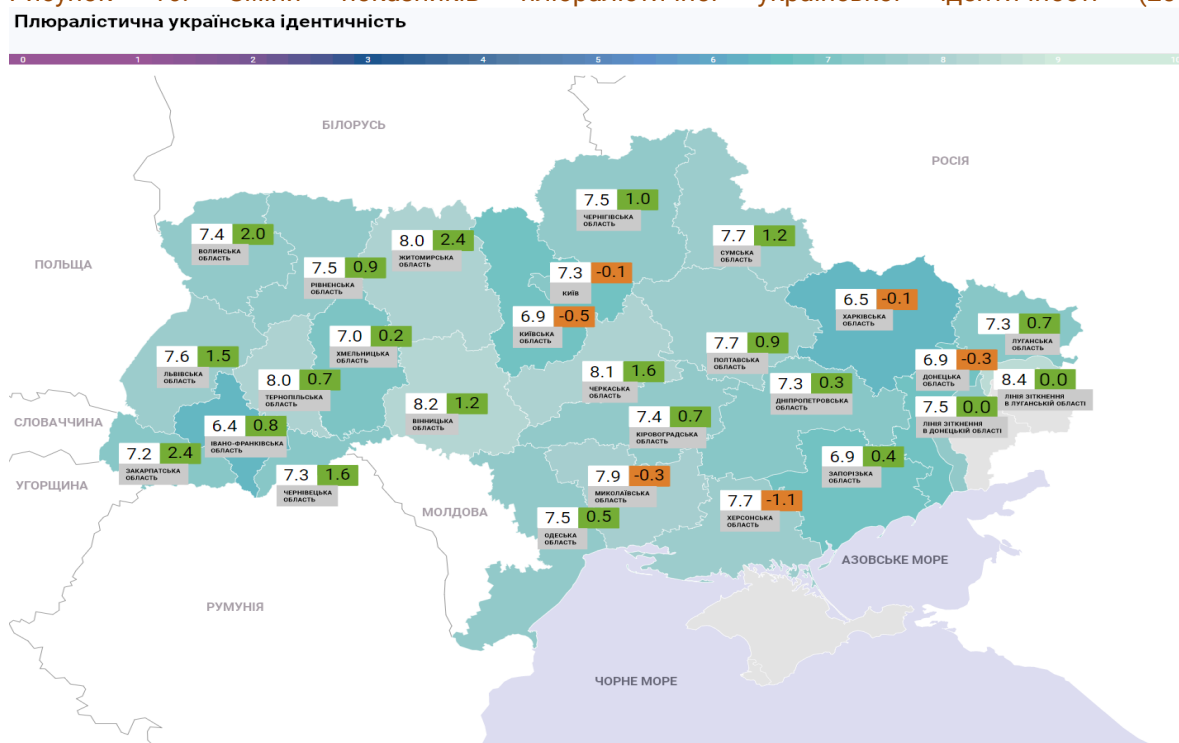
---

⁸⁵Докладніше див.: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>.

⁸⁶Йдеться про права людини, громадянські права і фундаментальні права людини, а також боротьбу з расизмом і дискримінацією. Докладніше див.: «Спільна заява про стратегічне партнерство США та України». 2021. Посольство США в Україні. 1 вересня 2021 р. <https://ua.usembassy.gov/joint-statement-on-the-u-s-ukraine-strategic-partnership/>.

⁸⁷Зокрема: Конвенція ООН проти катувань (CAT) та Факультативний протокол до неї (CAT-OP), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (CCPR) та Факультативний протокол до нього (CCPR-OP2-DP), Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (CED, ст.32), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (CERD), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ICESCR), Конвенція про права дитини (CRC, CRC-OP-AC, CRC-OP-SC) та Конвенція про права осіб з інвалідністю (CRPD).

Рисунок 16. Зміни показників плюралістичної української ідентичності (2018–2021)

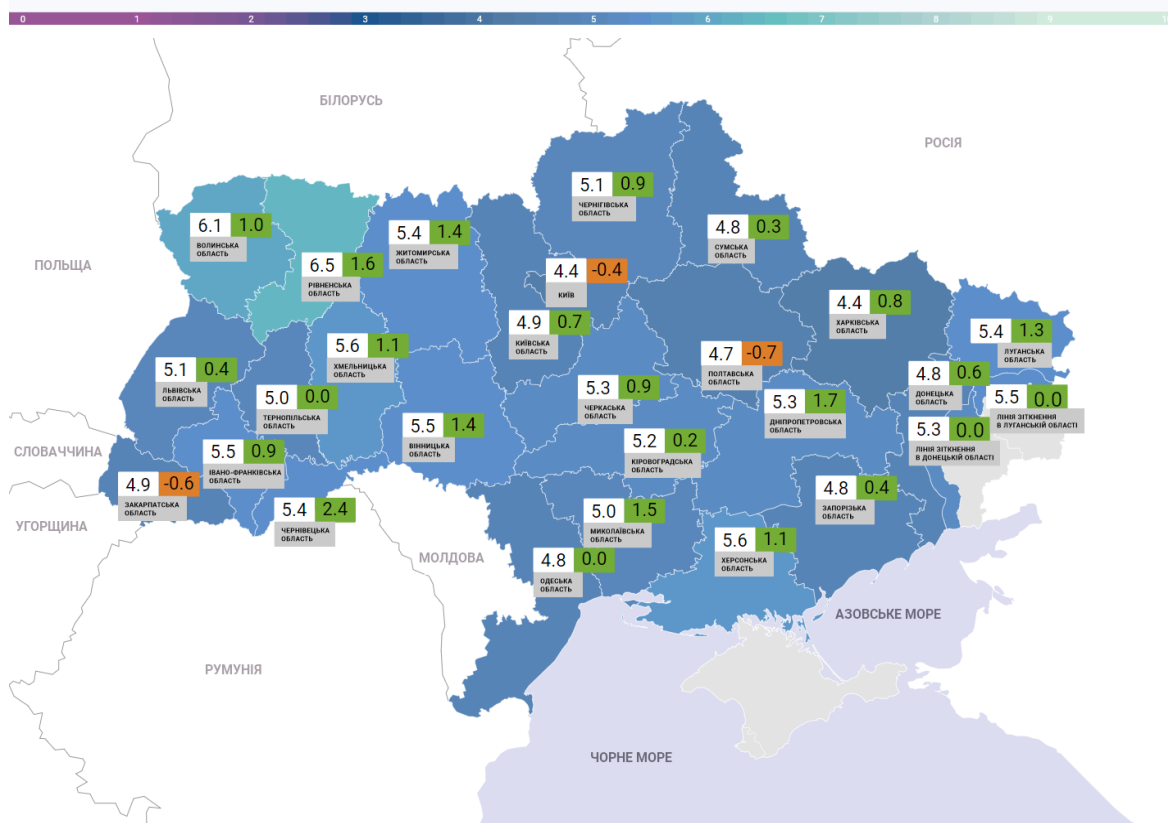

Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

Рисунок 17. Зміни показників співпраці у громаді (2018–2021)

Співпраця в громаді

Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області

У цьому підрозділі подано огляд змін у громадянській поведінці та міжгрупових відносинах у Донецькій та Луганській областях, виміряних у чотирьох часових точках між 2017 та 2021 роками.

Таблиця 10. Зміни показників громадянської поведінки на регіональному рівні

Показники громадянської поведінки	SCORE для Донецької та Луганської областей				Сукупні зміни ^φ 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2017	2018	2019	2021	
	N = 3598	N = 3534	N = 3325	N = 3490	
Активна громадянська позиція	3.9	3.6	4.1	3.8	-0.1 ^φ
Апатія	Н/Д	Н/Д	4.4	4.4	0.0
Громадянська активність ⁸⁸	Н/Д	2.0 ^{φφφ}	2.0	2.0	0.0
Громадянська відповідальність ⁸⁹	Н/Д	5.6 ^{φφ▲}	5.0	5.0	-0.6
Відчуття власного впливу ⁹⁰	Н/Д	4.4 ^{φφφ}	5.5	5.1	+0.7
Націленість на гендерну рівність	Н/Д	Н/Д	5.8	6.4	+0.6
Підтримка прав людини	Н/Д	Н/Д	6.3	6.6	+0.3 ^φ
Пасивна громадянська позиція	5.9	6.2	5.6	5.9	0.0
Гордість за свою місцевість	Н/Д	Н/Д	5.9	5.4	-0.5
Радикальна громадянська позиція	0.3	0.2	0.3	0.3	0.0
Показники міжгрупової гармонії	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Плюралістична українська ідентичність	Н/Д	7.0 [▲]	7.1	7.1	+0.1 ^φ
Співпраця у громаді ⁹¹	Н/Д	4.1 ^{φφφ▲}	5.4	5.1	+1.0
Відчуття приналежності	Н/Д	Н/Д	7.8	7.4	-0.4 ^φ
Соціальна близькість до людей з заходу України	Н/Д	Н/Д	5.9	6.4	+0.5
Соціальна близькість людей зі сходу України	Н/Д	Н/Д	7.1	7.4	+0.3 ^φ
Соціальна близькість до людей з проросійськими поглядами	Н/Д	Н/Д	5.5	6.0	+0.5

⁸⁸На відміну від загальнонаціонального опитування SCORE 2018, в цьому разі показник громадянської активності зберіг більшу порівнянність між 2018-м і наступними роками. Головна відмінність між 2018 і наступними роками полягала в додаванні інтернет-ресурсів для громадської участі, таких як онлайн-форуми.

⁸⁹У 2018 році показник громадянської відповідальності фокусувався на загальній відданості респондентів спільному благу. Пізніше його було переглянуто для вимірювання почуття відповідальності за внесок у розбудову майбутнього своєї країни. З трьох пунктів анкети 2018 року зберігся лише один. Таким чином, показник не є придатним для зіставлення між 2018 та 2021 роками.

⁹⁰Хоча основний зміст пунктів анкети щодо відчуття власного впливу залишився незмінним, формулювання та шкала були переглянуті для уникнення зайвих повторів та більшої чіткості. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

⁹¹Зміни у формулюваннях пунктів анкети між 2018 та 2019 роками були дуже незначними і здебільшого обмежувалися прикладами співпраці громад, наприклад, посадка дерев, допомога нужденному члену громади, прибирання території. Між 2019 і 2020 роками приклади залишалися незмінними.

Продовження таблиці 10

Показники міжгрупової гармонії	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Соціальна близькість до людей з проєвропейськими поглядами	Н/Д	Н/Д	5.7	6.2	+0.5
Соціальна близькість до людей, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	Н/Д	Н/Д	6.1	6.5	+0.4 [◊]
Відчуття соціальної загрози ⁹² від людей з заходу України	2.5	1.9	2.4	2.5	0.0
Відчуття соціальної загрози від людей зі сходу України	Н/Д	Н/Д	1.6	1.5	-0.1 [◊]
Відчуття соціальної загрози від людей з проросійськими поглядами	3.0	2.5	2.9	3.0	0.0
Відчуття соціальної загрози від людей з проєвропейськими поглядами	2.4	2.1	2.5	2.6	+0.2 [◊]
Відчуття соціальної загрози від людей, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	2.5	1.7	2.5	2.5	0.0
Соціальна толерантність до мусульман	6.5	6.9	7.1	7.5	+1.0
Соціальна толерантність до євреїв	7.7	7.7	7.7	8.2	+0.5
Соціальна толерантність до ромів	5.0	4.9	5.7	6.3	+1.3
Соціальна толерантність до ЛГБТКІ+	2.7	2.9	3.4	3.7	+1.0
Соціальна толерантність до людей з іншим кольором шкіри	7.3	7.2	7.8	7.8	+0.5
Соціальна толерантність до наркозалежних	1.7	1.8	2.9	2.5	+0.8

⁹²Формулювання відчуття соціальної загрози від всіх груп було переглянуто після 2018 року. У 2018-му використовували таке запитання про соціальну загрозу: «Чи вважаєте ви, що збільшення кількості перелічених далі груп дестабілізує суспільство?» У 2021 році запитання про соціальну загрозу було таким: «Чи вважаєте ви, що збільшення кількості перелічених далі груп підважить єдність вашої громади?». Іншою зміною в 2021 році було зазначення можливості втрати роботи як складової сприйняття соціальної загрози внаслідок збільшення кількості різних груп. Таким чином, показник 2018 року є лише орієнтовним і малою мірою порівняним з даними 2021 року.

Продовження таблиці 10

Показники громадянської поведінки	SCORE для територій Донецької та Луганської областей уздовж лінії дотику				Сукупні зміни [◇]
	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
	N = 1505	N = 701	N = 1810	N = 1010	
Активна громадянська позиція	Н/Д	5.2	3.4	3.7	-1.5
Апатія	Н/Д	Н/Д	4.6	4.2	-0.4 [◇]
Громадянська активність ⁹³	Н/Д	1.3 ^{◇◇◇}	1.8	1.8	0.5
Громадянська відповідальність ⁹⁴	Н/Д	Н/Д	4.9	5.2	0.3 [◇]
Відчуття власного впливу ⁹⁵	Н/Д	4.1 ^{◇◇◇}	5.4	5.3	+1.2
Націленість на гендерну рівність	Н/Д	Н/Д	5.7	6.2	+0.5
Підтримка прав людини	Н/Д	Н/Д	7.6	7.0	-0.6
Пасивна громадянська позиція	Н/Д	4.7	6.4	6.0	+1.3
Гордість за свою місцевість	Н/Д	Н/Д	6.0	5.5	-0.5
Радикальна громадянська позиція	Н/Д	0.0	0.3	0.2	-0.1 [◇]
Показники міжгрупової гармонії	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Плюралістична українська ідентичність	Н/Д	Н/Д	7.4	7.8	+0.4 [◇]
Співпраця у громаді ⁹⁶	Н/Д	Н/Д	6.0	5.3	-0.7
Відчуття приналежності	Н/Д	Н/Д	8.1	7.9	-0.2 [◇]
Соціальна близькість до людей з заходу України	Н/Д	Н/Д	6.4	6.7	+0.3 [◇]
Соціальна близькість людей зі сходу України	Н/Д	Н/Д	7.4	7.4	0.0

⁹³На відміну від загальнонаціонального опитування SCORE 2018, в цьому разі показник громадянської активності зберіг більшу порівнянність між 2018-м і наступними роками. Головна відмінність між 2018 і наступними роками полягала в додаванні інтернет-ресурсів для громадської участі, таких як онлайн-форуми.

⁹⁴У 2018 році показник громадянської відповідальності фокусувався на загальній відданості респондентів спільному благу. Пізніше його було переглянуто для вимірювання почуття відповідальності за внесок у розбудову майбутнього своєї країни. З трьох пунктів анкети 2018 року зберігся лише один. Таким чином, показник не є придатним для зіставлення між 2018 та 2021 роками.

⁹⁵Хоча основний зміст пунктів анкети щодо відчуття власного впливу залишився незмінним, формулювання та шкала були переглянуті для уникнення зайвих повторів та більшої чіткості. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

⁹⁶Зміни у формулюваннях пунктів анкети між 2018 та 2019 роками були дуже незначними і здебільшого обмежувалися прикладами співпраці громад, наприклад, посадка дерев, допомога нужденному члену громади, прибирання території. Між 2019 і 2020 роками приклади залишалися незмінними.

Продовження таблиці 10

Показники міжгрупової гармонії	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Соціальна близькість до людей з проросійськими поглядами	Н/Д	Н/Д	5.7	6.4	+0.7
Соціальна близькість до людей з проєвропейськими поглядами	Н/Д	Н/Д	6.1	6.4	+0.3 [◇]
Соціальна близькість до людей, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	Н/Д	Н/Д	6.7	7.0	+0.3 [◇]
Відчуття соціальної загрози ⁹⁷ від людей з заходу України	Н/Д	1.3	2.8	2.0	+0.7
Відчуття соціальної загрози від людей зі сходу України	Н/Д	Н/Д	1.8	1.3	-0.5
Відчуття соціальної загрози від людей з проросійськими поглядами	Н/Д	2.1	3.2	2.3	+0.2 [◇]
Відчуття соціальної загрози від людей з проєвропейськими поглядами	Н/Д	1.6	2.6	2.1	+0.5
Відчуття соціальної загрози від людей, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	Н/Д	1.2	2.8	1.8	+0.6
Соціальна толерантність до мусульман	Н/Д	7.6	7.1	7.5	-0.1 [◇]
Соціальна толерантність до євреїв	Н/Д	8.0	7.5	7.7	-0.3 [◇]
Соціальна толерантність до ромів	Н/Д	5.9	5.7	6.5	+0.6
Соціальна толерантність до ЛГБТКІ+	Н/Д	3.7	3.0	3.3	-0.4 [◇]
Соціальна толерантність до людей з іншим кольором шкіри	Н/Д	7.7	7.8	7.6	-0.1 [◇]
Соціальна толерантність до наркозалежних	Н/Д	2.5	3.0	2.2	-0.3 [◇]

◇ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

◇◇ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

◇◇◇ Формулювання цих показників було оновлено у 2021-му. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках.

▲Ці дані з національного опитування SCORE 2018 отримано на основі іншої вибірки (N = 1493) для Донецької та Луганської областей.

Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

З наведеної вище таблиці видно, що багато тенденцій громадянської поведінки та міжгрупової гармонії національного рівня, спостерігаються також на регіональному рівні в Донецькій та Луганській областях. Принциповою відмінністю є відсутність зростання активної громадянської позиції на регіональному рівні. Незважаючи на важливу роль громадянського суспільства, особливо щодо підтримки влади у подоланні негараздів і труднощів, пов'язаних з пандемією COVID-19 впродовж першої половини 2020 року,

⁹⁷Формулювання відчуття соціальної загрози від всіх груп було переглянуто після 2018 року. У 2018-му використовували таке запитання про соціальну загрозу: «Чи вважаєте ви, що збільшення кількості перелічених далі груп дестабілізує суспільство?» У 2021 році запитання про соціальну загрозу було таким: «Чи вважаєте ви, що збільшення кількості перелічених далі груп підважить єдність вашої громади?». Іншою зміною в 2021 році було зазначення можливості втрати роботи як складової сприйняття соціальної загрози внаслідок збільшення кількості різних груп. Таким чином, показник 2018 року є лише орієнтовним і малою мірою порівнянним з даними 2021 року.

показники активної громадянської позиції в Донецькій та Луганській областях залишалися низькими, а пасивної – високими порівняно із середніми по країні. Хоча до 2021 року суттєвих змін у виявах апатії та громадянської активності не спостерігається, вони відповідають середнім показникам по країні.

Ще важливіше, що, на відміну від національного рівня, спостерігається відсутність покращення плюралістичної української ідентичності в Донецькій області (не показано у таблиці, з 7,2 у 2018⁹⁸ до 6,9 у 2021) і, меншою мірою, в Луганській області (не показано у таблиці, з 6,6 у 2018⁹⁹ до 7,3 у 2021). Гордість за свою місцевість в Донецькій і Луганській областях є нижчою, ніж на національному рівні (5,4 порівняно з 6,5), і зниження тривало з 2019 року (від 5,9). Крім того, у Донецькій області не спостерігається такого відчутного¹⁰⁰ збільшення соціальної близькості до різних соціально-політичних груп, як у Луганській (зростання на 0,3 у Донецькій і на 0,8 у Луганській області з 2019 до 2021 року). Незважаючи на ці незначні зміни, показники плюралістичної української ідентичності як у Донецькій, так і в Луганській області залишаються на рівні середньонаціональних показників, а зростання соціальної толерантності до груп меншин та покращення співпраці у громаді у цих областях віддзеркалюють їх. Слід зазначити, що націленість на гендерну рівність значно зросла¹⁰¹ з 2019 року, особливо в Луганській області. Респонденти також повідомляють про вищий рівень прийняття своїх сусідів та готовності покладатись на них для розв'язання спільних проблем як у Донецькій, так і в Луганській областях.

Інтерпретація тенденцій громадянської поведінки та міжгрупової гармонії на сході України

У цьому підрозділі розглядаються статистично значущі кореляції, які допомагають пояснити істотні зміни між 2018 і 2021 роками в Донецькій та Луганській областях, використовуючи лонгitudну панельну вибірку, що дає змогу більш ґрунтовно зрозуміти зміни у громадянській поведінці та міжгрупових відносинах.

---

⁹⁸Ці дані з національного опитування SCORE 2018 отримано на основі іншої вибірки (N = 1493) для Донецької та Луганської областей.

⁹⁹Ці дані з національного опитування SCORE 2018 отримано на основі іншої вибірки (N = 1493) для Донецької та Луганської областей.

¹⁰⁰ANOVA, F = 46, p<0.01 в Луганській області, F = 15, p<0.01 в Донецькій області.

¹⁰¹ANOVA, F = 80, p<0.01

Таблиця 11. Впливи на зміни на основі регіональних лонгітюдних даних

Індикатор змін на основі панельної вибірки (N = 232)	Регіональні зміни (2021 мінус 2018)	Кореляції з іншими показниками для всіх трьох років та відповідними значеннями R ¹⁰² , якими можуть пояснюватися зміни
Зростання соціальної толерантності до ромів	+1.4	<p>...пов'язане зі зростанням соціальної толерантності до інших маргіналізованих груп, зокрема і дуже сильно до мусульман (0,51), євреїв (0,50), людей з іншим кольором шкіри (0,45), ЛГБТКІ+ спільноти (0,31) та наркозалежних (0,30). Не дивно, що толерантні люди схильні до прийняття різноманітних груп людей і взаємодії з ними.</p> <p>...пов'язане із самоідентифікацією як громадянина України (тобто громадянською ідентичністю), а не з етнічною ідентичністю (як українця). Цілком очікувано це засвідчує, що громадянські ідентичності більш схильні, ніж етнічні, до інклюзії груп меншин.</p>
Зростання відчуття соціальної загрози від людей, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	+0.8	<p>...пов'язане зі зменшенням впевненості в тому, що люди, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях (-0,20), і люди з проросійськими поглядами (-0,20), готові до діалогу. Іншими словами, чим більше люди вірять у користь діалогу, тим менше вони відчують соціальну загрозу від цих груп. Ці кореляції сильніші, коли йдеться про підвищене відчуття соціальної загрози від людей з проросійськими поглядами (-0,27 та -0,30 відповідно).</p>

¹⁰²Під значенням R мається на увазі коефіцієнт кореляції Пірсона між двома змінними. Чим сильніша кореляція між двома змінними, тим вище значення R. Кореляції визначаються за допомогою лонгітюдної панелі. Враховуються лише статистично значущі показники кореляції, вищі за 0,18.

Продовження таблиці 11

Індикатор змін на основі панельної вибірки (N = 232)	Регіональні зміни (2021 мінус 2018)	Кореляції з іншими показниками для всіх трьох років та відповідними значеннями R якими можуть пояснюватися зміни
Зростання соціальної толерантності до ЛГБТКІ+	+0.7	<p>... подібно до зазначеного вище, пов'язане з більшою соціальною толерантністю до інших маргіналізованих груп, але в іншому порядку: до наркозалежних (0,48), людей з іншим кольором шкіри (0,32), ромів (0,31), мусульман (0,30) та євреїв (0,27). Не дивно, що толерантні люди схильні до прийняття різноманітних груп людей і взаємодії з ними.</p> <p>...на відміну від зазначеного вище, гендер відіграє важливу роль, оскільки він тісно пов'язаний з послабленням гендерних стереотипів (-0,25) і посиленням націленості на гендерну рівність (0,24), а також з послабленням радянської ностальгії (-0,21). Не дивно, що соціальна толерантність до ЛГБТКІ+ спільноти супроводжується прогресивним ставленням до жінок і більш ліберальним світоглядом загалом.</p> <p>... пов'язане також зі зростанням впевненості в тому, що люди із західних областей України готові прислуховуватись до аргументів та брати участь у діалозі (0,25). Іншими словами, ті люди у східних областях, котрі більш толерантні до груп ЛГБТКІ+, також вбачають більше користі у діалозі з людьми з заходу України.</p>
Зростання відчуття соціальної загрози від людей з заходу України	+0.6	<p>...пов'язане зі зменшенням впевненості в тому, що люди з заходу України (-0,29), внутрішньо переміщені особи (-0,20) та люди, що мешкають на невідконтрольній території України (-0,18) готові прислуховуватись до аргументів та брати участь у діалозі. Так само переконання у користі діалогу пом'якшує відчуття соціальної загрози від цієї групи. Ці кореляції є подібними, коли йдеться про посилення відчуття загрози від людей з проєвропейськими поглядами (-0,26, -0,24 та -0,23 відповідно).</p>
Індикатор SCORE	Регіональні зміни (2021 мінус 2019)	Кореляції та відповідні значення R, якими можуть пояснюватися зміни
Зменшення гордості за свою місцевість	-0.5	<p>...пов'язане зі зниженням задоволеності місцем проживання (0,27) і наданням державних послуг (0,20), а також з посиленням схильності до міграції (-0,22).</p> <p>Якщо простежити ці тенденції починаючи з 2018 року, виявляється, що люди, які у період з 2018 по 2021 рік були більш задоволені своїм місцем проживання (0,23), безпекою здоров'я (0,23) та наданням державних послуг, таких як освітні та інфраструктурні (0,22), найімовірніше, у 2021 році відчуватимуть гордість за свою місцевість.</p> <p>Таким чином, зміцнення гордості за свою місцевість через сприяння задоволеності цим місцем (яка у 2021 році становила 5,3 з 10) та наданням державних послуг (5,7 з 10) може допомогти пом'якшити схильність до міграції (хоча цей показник відносно низький – 3,9 з 10).</p>

4. Геополітичні прагнення, реінтеграція та примирення

Концепція SCORE розглядає примирення як безперервний процес оздоровлення суспільства в країні, регіоні або спільноті, яка постраждала від конфлікту, з метою перетворення порушеної соціальної згуртованості на гармонійне співіснування. Те, якою мірою громадяни поділяють спільне бачення майбутнього своєї країни та якою мірою це бачення ґрунтується на цінностях солідарності та єдності, безперечно, залежить від стану згуртованості суспільства. В контексті примирення та реінтеграції це, насправді, стосується не лише регіональних і міжгенераційних розколів, а й геополітичних орієнтацій, які стали взаємовиключними.

Хоча геополітичні орієнтації легко розглядати як першопричину суспільних розколів або як фундаментальний розкол у суспільних цінностях, насправді вони є більш мінливими, ніж часто припускають. Найімовірніше, вони є симптомами, часто пов'язаними з використанням популістських наративів, ніж глибоко вкоріненими недугами суспільства. Коливання від про-до антиєвропейських настроїв є гарним прикладом того, як суспільний дискурс і наративи, а також уподобання виборців можуть змінюватися, схиляючись до солідарності або переростаючи у скептицизм перед загрозою економічної чи безпекової кризи¹⁰³. Таким чином, геополітичні орієнтації самі по собі не є визначальними для людей, а їхні вподобання змінюються залежно від відчуття незахищеності та тривоги, від негараздів, від рівня обізнаності та розуміння поточних справ, а також від особистих обставин громадян. Втім, в Україні геополітичні орієнтації є важливими для розуміння ставлення громадян та їхніх преференцій щодо примирення та реінтеграції непідконтрольних уряду України територій і людей, які проживають на цих територіях.

У зв'язку з тим, що конфлікт в Україні триває вже восьмий рік, досягнення національного консенсусу щодо сценаріїв реінтеграції та підходів до примирення вважається головним пріоритетом як для політиків, так і для зацікавлених сторін в побудові миру та розвитку країни. Примітно, що з лютого 2019 року Конституція України офіційно визначає подальший вектор країни як рух у напрямку приєднання до Європейського Союзу та НАТО¹⁰⁴, що вимагає національного зближення та інклюзивного діалогу з метою подолання розколів і образ, які люди відчують через різні геополітичні уподобання.

Індикатори SCORE уточнювалися впродовж усіх років збору даних, щоб оцінити геополітичні прагнення, ставлення до реінтеграції непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей і Криму, а також готовність до діалогу з різними соціальними групами. Вивчення варіативності цих показників допомагає краще зрозуміти суспільні розломи та динаміку змін, які створюють можливості для примирення та трансформаційного миру.

Показники геополітичних прагнень

Підтримка членства в ЄС: рівень підтримки членства України в ЄС.

Підтримка членства в Євразійському економічному союзі: рівень підтримки вступу України до Євразійського економічного союзу з Росією, Білоруссю, Вірменією, Киргизстаном і Казахстаном.

Підтримка членства в НАТО: рівень підтримки членства України в НАТО.

¹⁰³Філіп, Олександр. 2021. Еволюція та тенденції успіху євроскептиків. https://doi.org/10.1007/978-3-030-69036-6_3.

¹⁰⁴Відомості Верховної Ради. 2019. Про Внесення Змін До Конституції України (Щодо Стратегічного Курсу Держави На Набуття Повноправного Членства України в Європейському Союзі Та в Організації Північноатлантичного Договору). Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.

Підтримка позаблокового статусу: наскільки людина вважає, що Україна повинна залишатися виключно нейтральною та не приєднуватися ні до прозахідних, ні до проросійських утворень.

Показники реінтеграції

Майбутнє НУУТ: частина України; частина Росії; незалежні держави; особливий статус; статус-кво: рівень підтримки майбутнього статусу непідконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей як частини України; територій у складі РФ; міжнародно визнаних незалежних держав; частини України з особливою автономією; збереження нинішнього статусу.

Підтримка зусиль з реінтеграції Криму: наскільки людина вважає, що уряд України має витратити бюджетні кошти на реінтеграцію Криму.

Підтримка зусиль з реінтеграції непідконтрольних уряду України територій: наскільки людина вважає, що уряд України має витратити бюджетні кошти на реінтеграцію непідконтрольних уряду України територій.

Показники ставлення до примирення

Готовність до діалогу з різними групами (загальний показник): віра в те, що люди з різних груп готові обговорювати питання, прислуховуватись до аргументів одне одного та отримувати взаємну вигоду від участі в діалозі (наприклад, ВПО, військовослужбовці - учасники АТО/ООС, жителі західної та східної України, люди з проросійською та проєвропейською орієнтацією, жителі Криму, люди, які проживають на непідконтрольних уряду України територіях, люди, які підтримують відокремлення непідконтрольних територій, українські націоналісти)

Тенденції національного рівня

У таблиці нижче наведено показники SCORE 2021 року, пов'язані з геополітичними орієнтаціями, поглядами на реінтеграцію та примирення, а також відображено часові тенденції починаючи з 2018 року, щодо яких є дані, на національному рівні.

Таблиця 12. Зміни показників геополітичних прагнень, реінтеграції та примирення на національному рівні

Показники геополітичних прагнень ¹⁰⁵	SCORE на національному рівні			Сукупні зміни ^φ 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2016 N = 7737	2018 N = 9018	2021 N = 12482	
Підтримка членства в ЄС	6.3 ^{◇◇◇}	5.7 ^{◇◇◇}	5.9	-0.4 [◇]
Підтримка позаблокового статусу	5.0 ^{◇◇◇}	5.5 ^{◇◇◇}	5.7	+0.7 ^{◇◇}
Підтримка членства в НАТО	5.2 ^{◇◇◇}	4.8 ^{◇◇◇}	5.3	+0.1 [◇]
Підтримка членства в Євразійському економічному союзі	2.2 ^{◇◇◇}	2.5 ^{◇◇◇}	2.8	+0.6 ^{◇◇}

¹⁰⁵Формулювання питань анкети для цих індикаторів залишалось незмінним впродовж кількох років, тоді як шкали відповідей були дещо змінені. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

Продовження таблиці 12

Показники реінтеграції ¹⁰⁶	2016	2018	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Майбутнє НУУТ: частина України	5.6 ^{◇◇◇}	5.7 ^{◇◇◇}	7.9	+2.3 ^{◇◇}
Майбутнє НУУТ: особливий статус	3.2 ^{◇◇◇}	3.7 ^{◇◇◇}	3.3	+0.1 [◇]
Майбутнє НУУТ: незалежні держави	1.9 ^{◇◇◇}	2.2 ^{◇◇◇}	1.6	-0.3 ^{◇◇}
Майбутнє НУУТ: частина Росії	0.9 ^{◇◇◇}	1.3 ^{◇◇◇}	1.4	+0.5 ^{◇◇}
Майбутнє НУУТ: статус кво	Н/Д	1.4 ^{◇◇◇}	1.6	+0.2 [◇]
Підтримка зусиль з реінтеграції Криму	Н/Д	Н/Д	5.9	Н/Д
Підтримка зусиль з реінтеграції непідконтрольних уряду України територій	Н/Д	Н/Д	5.9	Н/Д
Показники примирення ¹⁰⁷	2016	2018	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Готовність до діалогу з людьми з заходу України	6.5 ^{◇◇◇}	6.4 ^{◇◇◇}	4.9	-1.6 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми зі сходу України	5.4 ^{◇◇◇}	5.5 ^{◇◇◇}	4.8	-0.6 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми з проєвропейськими поглядами	6.5 ^{◇◇◇}	6.4 ^{◇◇◇}	4.7	-1.8 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми з проросійськими поглядами	5.2 ^{◇◇◇}	5.1 ^{◇◇◇}	3.6	-1.6 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми, що мешкають на непідконтрольних уряду України територіях	Н/Д	4.1 ^{◇◇◇}	3.6	-0.5 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми, що мешкають в Криму	Н/Д	Н/Д	4.0	Н/Д

◇ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

◇◇ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

◇◇◇ Формулювання цих показників було оновлено. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках.

Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Геополітичні прагнення

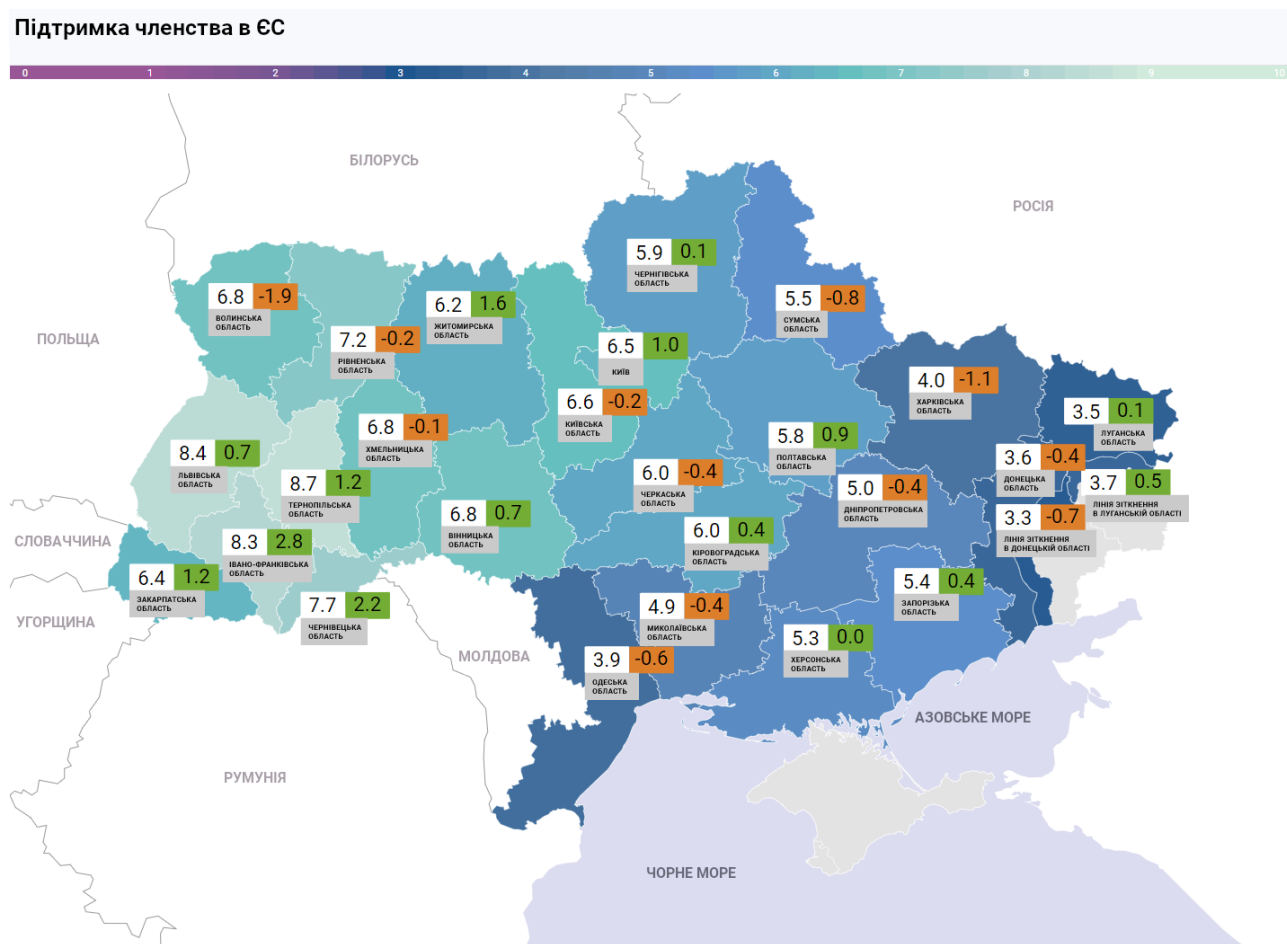
На національному рівні з 2018 року не відбувалося серйозних змін у вподобаннях щодо членства України у великих регіональних союзах, за винятком збільшення підтримки приєднання до НАТО, що могло бути частково спричиненим нарощуванням присутності російських збройних сил на кордонах України та інцидентом у Керченській протоці. Проте

¹⁰⁶Формулювання питань анкети для цих індикаторів залишалось незмінним впродовж кількох років, тоді як шкали відповідей були дещо змінені. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

¹⁰⁷Ці показники змінено в 2016 і 2018 роках, щоб забезпечити порівняння з 2021 роком, тому подані середні бали відрізняються від опублікованих раніше або в інших місцях. У період з 2016 по 2018 рік, на відміну від 2021-го, шкала відповідей на ці питання анкети була змінена з «Ні», «Так», «Не знаю» на «Ні», «Так», «Можливо». Ці показники змінено в зіставленні з попередніми публікаціями, щоб забезпечити порівняння з 2021 роком.

помітні коливання спостерігаються на обласному рівні (рис. 18). Якщо у Волинській, Харківській, Сумській та Одеській областях відзначається зниження підтримки членства в ЄС, то Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська, Полтавська, Вінницька та Львівська області, а також місто Київ демонструють зростання підтримки. При середній оцінці у 5,9 по всій Україні, загальна підтримка членства в ЄС відчутно сильніша, ніж підтримка інших геополітичних спрямувань, таких як збереження позаблоковості, приєднання до ЄЕС чи до НАТО (табл. 12). Не дивно, що показники цієї підтримки демонструють чітку закономірність, зростаючи зі сходу на захід; так, найнижчі показники спостерігаються в Донецькій та Луганській областях – 3,5 і 3,6 відповідно, а найвищі – у Тернопільській та Львівській областях – 8,7 і 8,4 відповідно. Подібним чином підтримка членства в ЄС зростає в центрі та на півночі країни порівняно з півднем (Одеська область має нижчий показник 3,9, тоді як Миколаївська – 4,9, Херсонська – 5,3, Черкаська та Кіровоградська області мають середнє значення 6,0, м. Київ – 6,5, Київська область – 6,6, а Чернігівська область – 5,9).

Рисунок 18. Зміни показників підтримки членства в ЄС (2018–2021).

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

Вподобання щодо реінтеграції

На національному рівні вподобання щодо сценаріїв майбутнього для непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей сходяться на реінтеграції з 2018 року. Примітно, що на обласному рівні це зближення спостерігається по всій країні, демонструючи, що більшість українців рішуче підтримують безумовну реінтеграцію як ідеальний сценарій для політичного розв'язання конфлікту (7,9 з 10 у 2021 році, що відповідає підтримці з боку 79% респондентів). Реінтеграція непідконтрольних уряду України територій з наданням особливого статусу або автономії є другим за кількістю прихильників варіантом із значно нижчими рівнями підтримки, а саме 3,3 з 10 (30% підтримки), та незначною мінливістю або відсутністю змін від 2018 року. Схоже, респонденти, які підтримують реінтеграцію непідконтрольних уряду територій з наданням їм особливого статусу не бачать, як ці території можуть повернутися до стану справ, що передувало конфліктові. Підтримка сценарію особливого статусу більше різниться між областями й має вищі показники на сході порівняно із заходом країни. Це можна частково пояснити відсутністю ясності щодо того, які положення передбачає особливий статус. Підтримка інших сценаріїв, таких як набуття непідконтрольними уряду України територіями незалежного статусу (11%) або приєднання до Росії (9%) має стабільно нижчі показники, засвідчуючи, що такі сценарії є ледве прийнятним.

У 2021 році у SCORE було розширено перелік показників, пов'язаних з реінтеграцією, щоб перевірити підтримку з боку громадян різних заходів зі зміцнення довіри, покликаних сприяти реінтеграції та примиренню. Респондентів просили повідомити рівень підтримки різних заходів, таких як зарахування до ВНЗ студентів з непідконтрольних уряду України

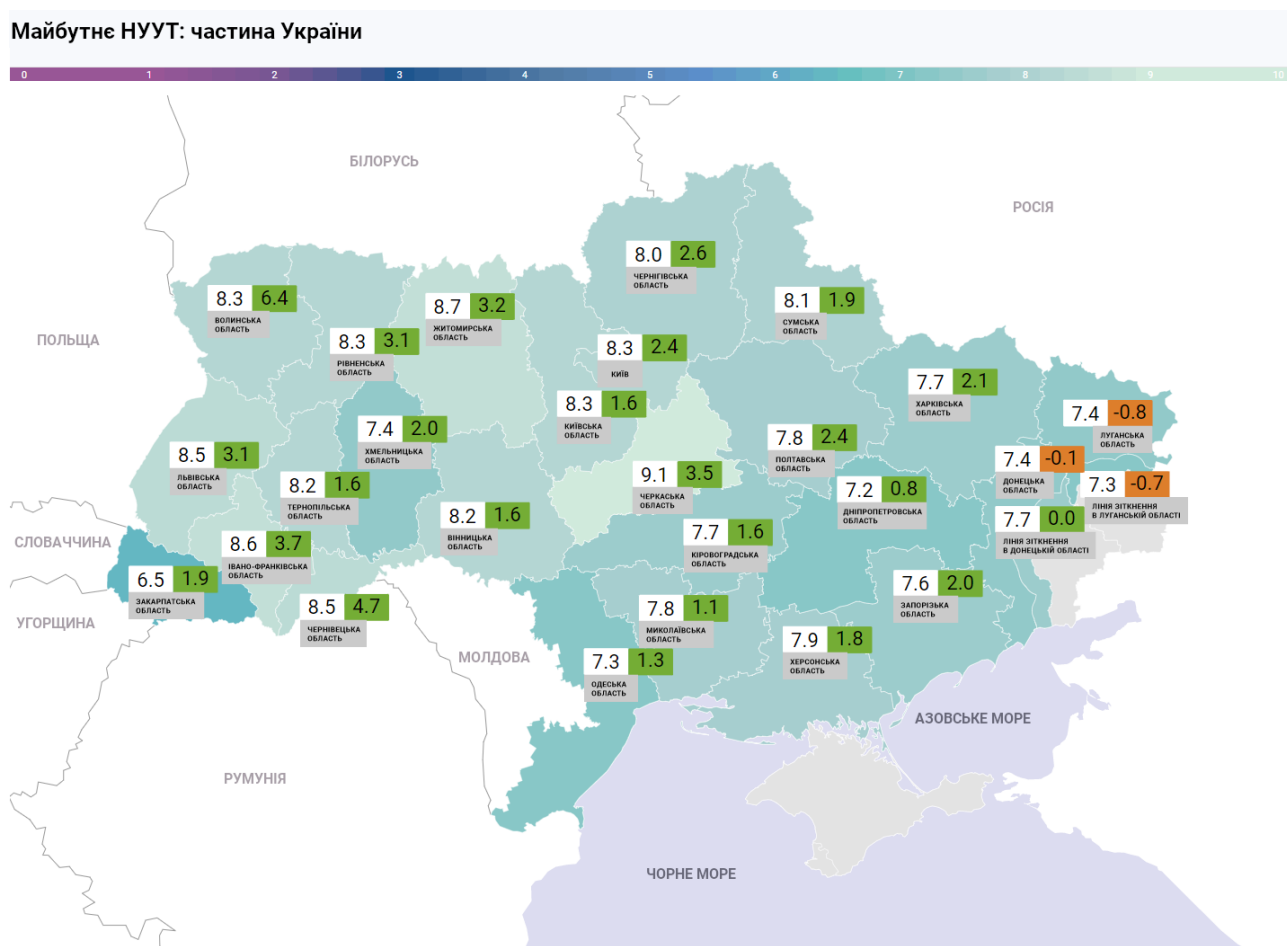

територій Донецької та Луганської областей та Криму за спеціальними квотами, українське мовлення на непідконтрольних уряду територіях та в Криму, а також фінансові інвестиції для відновлення спільної інфраструктури для Донецької та Луганської областей та непідконтрольних уряду територій цих областей.

Витрачання ресурсів на підтримку трансляцій (українських медіа) на непідконтрольних уряду територіях та в Криму є найбільш підтримуваним заходом зміцнення довіри по всій країні: 7,3 бала з 10 для непідконтрольних уряду територій і 6,9 з 10 для Криму. Водночас, серед респондентів на непідконтрольних уряду територіях лише 33% мають необмежений доступ до українських телеканалів, 18% до українського радіо та 6% до українських друкованих ЗМІ, 14% дивляться канал «Дом», а 45% повідомляють про повний доступ до українських інтернет-сайтів.

Зарахування абітурієнтів за спеціальними квотами до українських навчальних закладів отримало помірну підтримку із середнім балом 4,9 для кримських абітурієнтів і 5,2 для абітурієнтів з непідконтрольних уряду України територій, але коливається в різних областях, із такими низькими оцінками, як 2,4, у Львівській області. Натомість області-сусіди непідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей та Криму загалом більше підтримують заходи зміцнення довіри.

Рисунок 19. Зміни показників бачення майбутнього непідконтрольних урядові територій як частини України (2018–2021).

◊ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

+ Цифри у білих клітинках показують оцінки 2021 року. Показники щодо Донецька і Луганська за 2018 рік отримано з бази даних для східної України, N = 3534, для територій уздовж лінії дотику N = 701.

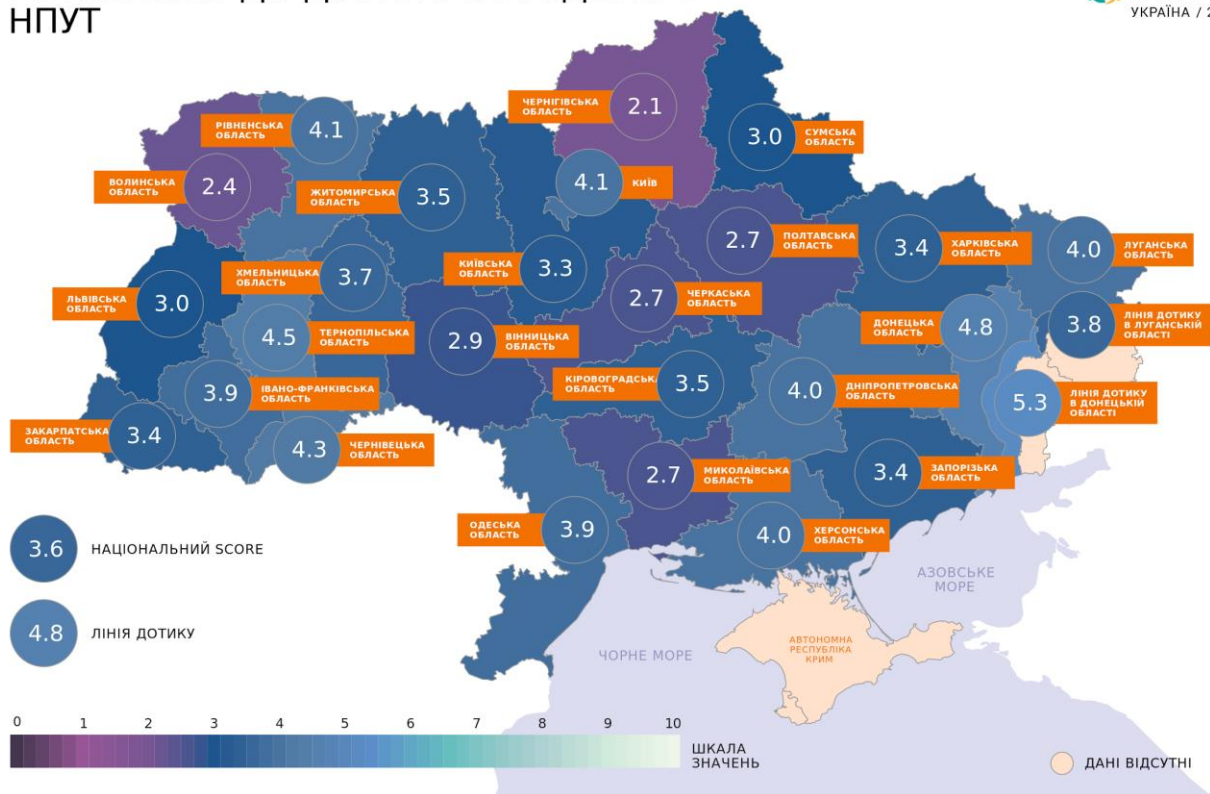
Ставлення до примирення

Таблиця 12 демонструє спад готовності до діалогу, вказуючи на те, що зусилля з примирення в Україні потребують консолідації дій для розширення простору для конструктивного діалогу. Хоча це зниження можна пояснити карантинними заходами під час пандемії COVID-19, які призвели до зменшення контактів і перетинів між підконтрольними і непідконтрольними уряду України територіями, це, попри все, надто велике зниження. На національному рівні особливо низькою є готовність до діалогу з людьми з проросійськими поглядами та людьми, які проживають на непідконтрольних уряду України територіях, зокрема, за свідченнями респондентів з Чернігівської, Волинської, Полтавської, Миколаївської та Черкаської областей (див. рис. 20).

Рисунок 20. Готовність до діалогу з людьми, які мешкають на непідконтрольних уряду України територіях (2021)

ГОТОВНІСТЬ ДО ДІАЛОГУ З ЛЮДЬМИ З НПУТ

SCORE
УКРАЇНА / 2021

Тенденції регіонального рівня: Донецька та Луганська області

Щоб забезпечити підтримку миру шляхом відновлення та трансформації суспільства, національні стратегії та зусилля вимагають конкретних коригувань, щоб врахувати місцеві особливості та потреби територій, які найбільше уразливі та постраждали від збройного конфлікту. Мешканці Донецької та Луганської областей, особливо ті, хто проживає вздовж лінії дотику, є особливо вразливими та закономірно зазнають впливу конфлікту та пов'язаних із ним труднощів, від інфраструктурних руйнувань до гуманітарної кризи, від розлучення сім'ї до пекельної соціально-політичної ситуації, що триває майже десятиліття. Таким чином, потреба в зусиллях з розбудови миру та примирення поряд з гуманітарними інтервенціями є гострішою в цих регіонах. Відповідно, у наступному підрозділі буде відстежено геополітичні прагнення, уподобання щодо реінтеграції та ставлення до примирення на регіональному рівні в Донецькій та Луганській областях.

Таблиця 13. Зміни показників геополітичних прагнень, реінтеграції та примирення на регіональному рівні

Показники геополітичних прагнень ¹⁰⁸	SCORE для Донецької та Луганської областей				Сукупні зміни ^φ 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2017	2018	2019	2021	
	N = 3598	N = 3534	N = 3325	N = 3490	
Підтримка позаблокового статусу ¹⁰⁹	5.8 ^{◇◇◇}	6.1 ^{◇◇◇}	5.6	6.2	+0.4 [◇]
Підтримка членства в Євразійському економічному союзі	5.2 ^{◇◇◇}	5.1 ^{◇◇◇}	5.0	4.6	-0.6 ^{◇◇}
Підтримка членства в ЄС	3.8 ^{◇◇◇}	3.7 ^{◇◇◇}	4.3	3.5	-0.3 [◇]
Підтримка членства в НАТО ¹¹⁰	2.4 ^{◇◇◇}	2.7 ^{◇◇◇}	3.1	2.5	+0.1 [◇]
Показники реінтеграції	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Майбутнє НУУТ: частина України	7.8	7.8	7.2	7.4	-0.4 [◇]
Майбутнє НУУТ: особливий статус	4.6	4.6	5.1	4.8	+0.2 [◇]
Майбутнє НУУТ: незалежні держави	2.6	2.2	2.2	2.6	0.0 [◇]
Майбутнє НУУТ: частина Росії	2.4	2.2	2.1	2.1	-0.3 [◇]
Майбутнє НУУТ: статус кво	Н/д	Н/д	1.3	1.7	+0.4 [◇]
Підтримка зусиль з реінтеграції Криму	Н/д	Н/д	Н/д	6.4	Н/д
Підтримка зусиль з реінтеграції непідконтрольних уряду України територій	Н/д	Н/д	Н/д	7.0	Н/д

¹⁰⁸Зазначимо, що показники були перемасштабовані, щоб забезпечити максимальну порівнянність за однією шкалою впродовж кількох років. Таким чином, можна відзначити відмінності в балах між тими самими показниками, наведеними в різних публікаціях. Кожне значення має бути інтерпретовано у контексті окремо взятої публікації на підставі застосованих методів аналізу, коефіцієнтів, шкал та підвибірок. Усі публікації SCORE для України доступні тут: <https://app.scoreforpeace.org/en/publications?cid=25&lid=1&tld2>.

¹⁰⁹Формулювання питань анкети для цих індикаторів залишалось незмінним впродовж кількох років, тоді як шкали відповідей були дещо змінені. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

¹¹⁰Формулювання питань анкети для цих індикаторів залишалось незмінним впродовж кількох років, тоді як шкали відповідей були дещо змінені. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

Продовження таблиці 13

Показники примирення ¹¹¹	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Готовність до діалогу з людьми з заходу України	6.1 ^{◇◇◇}	6.7 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.3	-1.8 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми зі сходу України	Н/Д	Н/Д	Н/Д	5.7	Н/Д
Готовність до діалогу з людьми, з проєвропейськими поглядами	6.2 ^{◇◇◇}	6.8 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.3	-1.9 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми з проросійськими поглядами	5.8 ^{◇◇◇}	6.2 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.2	-1.6 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми, що мешкають на непідконтрольній території уряду України	6.3 ^{◇◇◇}	6.8 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.5	-1.8 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми, що мешкають в Криму	Н/Д	Н/Д	Н/Д	4.0	Н/Д
Показники геополітичних прагнень ¹¹²	SCORE для територій Донецької та Луганської областей уздовж лінії дотику				Сукупні зміни [◇] 2021 порівняно з найранішим доступним роком
	2017	2018	2019	2021	
	N = 1505	N = 701	N = 1810	N = 1010	
Підтримка позаблокового статусу ¹¹³	Н/Д	6.3 ^{◇◇◇}	5.4	6.0	-0.3 [◇]

¹¹¹Ці показники змінено в 2017 і 2018 роках, щоб забезпечити порівняння з 2021 роком, тому подані середні бали відрізняються від опублікованих раніше або в інших місцях. У період з 2017 по 2018 рік, на відміну від 2021-го, шкала відповідей на ці запитання анкети була змінена з «Ні», «Так», «Не знаю» на «Ні», «Так», «Можливо».

¹¹²Зазначимо, що показники були перемасштабовані, щоб забезпечити максимальну порівнянність за однією шкалою впродовж кількох років. Таким чином, можна відзначити відмінності в балах між тими самими показниками, наведеними в різних публікаціях. Кожне значення має бути інтерпретовано у контексті окремо взятої публікації на підставі застосованих методів аналізу, коефіцієнтів, шкал та підвбірок. Усі публікації SCORE для України доступні тут: <https://app.scoreforpeace.org/en/publications?cld=25&lld=1&tld2>.

¹¹³Формулювання питань анкети для цих індикаторів залишалось незмінним впродовж кількох років, тоді як шкали відповідей були дещо змінені. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

Продовження таблиці 13

Показники геополітичних прагнень	2017	2018	2019	2021	Сукупні зміни [◇] 2021 порівняно з найранішим доступним роком
Підтримка членства в Євразійському економічному союзі	Н/Д	5.2 ^{◇◇◇}	5.2	4.5	-0.7 [◇]
Підтримка членства в ЄС	Н/Д	3.8 ^{◇◇◇}	4.0	3.4	-0.4 [◇]
Підтримка членства в НАТО ¹¹⁴	Н/Д	2.9 ^{◇◇◇}	2.8	2.5	-0.4 [◇]
Показники реінтеграції	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Майбутнє НУУТ: частина України	6.6	8.0	7.2	7.3	-0.7
Майбутнє НУУТ: особливий статус	Н/Д	5.8	5.2	5.2	-0.6
Майбутнє НУУТ: незалежні держави	3.2	2.5	2.1	2.4	-0.1 [◇]
Майбутнє НУУТ: частина Росії	3.7	2.8	1.9	1.9	-0.9
Майбутнє НУУТ: статус кво	Н/Д	Н/Д	1.2	1.6	+0.4 [◇]
Підтримка зусиль з реінтеграції Криму	Н/Д	Н/Д	Н/Д	7.0	Н/Д
Підтримка зусиль з реінтеграції непідконтрольних уряду України територій	Н/Д	Н/Д	Н/Д	7.6	Н/Д
Показники примирення ¹¹⁵	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Готовність до діалогу з людьми з заходу України	Н/Д	6.7 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.5	-2.2 ^{◇◇}

¹¹⁴Формулювання питань анкети для цих індикаторів залишалось незмінним впродовж кількох років, тоді як шкали відповідей були дещо змінені. Варіанти відповіді змінилися з 4-бальної шкали Лайкерта від «Повністю згоден» до «Повністю не згоден» у 2018 році на 4-бальну шкалу Лайкерта від «Дуже схожий на мене» до «Зовсім не схожий на мене» у 2021 році.

¹¹⁵Ці показники змінено в 2017 та 2018 роках, щоб забезпечити порівняння з 2021 роком, тому подані середні бали відрізняються від опублікованих раніше або в інших місцях. У період з 2017 по 2018 рік, на відміну від 2021-го, шкала відповідей на ці запитання анкети була змінена з «Ні», «Так», «Не знаю» на «Ні», «Так», «Можливо».

Продовження таблиці 13

Показники примирення	2017	2018	2019	2021	2021 порівняно з найранішим доступним роком
Готовність до діалогу з людьми зі сходу України	Н/Д	Н/Д	Н/Д	5.5	Н/Д
Готовність до діалогу з людьми з проєвропейськими поглядами	Н/Д	6.4 ^{◇◇}	Н/Д	4.4	-2.0 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми з проросійськими поглядами	Н/Д	6.2 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.5	-1.7 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми, що мешкають на непідконтрольній території України	Н/Д	6.9 ^{◇◇◇}	Н/Д	4.8	-2.1 ^{◇◇}
Готовність до діалогу з людьми, що мешкають в Криму	Н/Д	Н/Д	Н/Д	4.3	Н/Д

◇ Відмінності, менші за 0,5 бала, не підлягають інтерпретації та можуть розглядатися в межах статистичної похибки через невеликі зміни у побудові вибірки.

◇◇ Змістовне порівняння оцінок за роками неможливе. Для отримання додаткової інформації див. роз'яснення у примітках.

◇◇◇ Формулювання цих показників відрізнялось у 2017–2018 роках та було оновлено у 2021-му. Відповідно, оцінки не завжди є цілком порівнянними. Для отримання додаткової інформації, будь ласка, читайте пояснення у примітках.

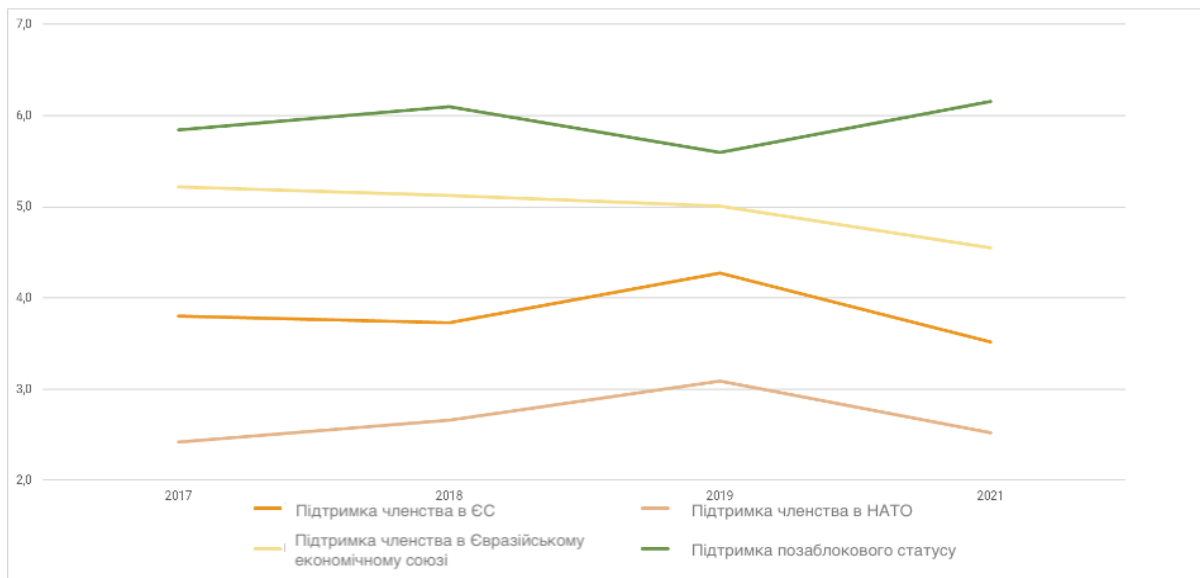
Позитивні зміни позначено блакитним кольором, а негативні – жовтим. Статистично незначущі зміни (менш ніж 0,5 бала) позначено сірим кольором.

Геополітичні прагнення

Як видно з таблиці 13 та рисунку 21, геополітичні орієнтації громадян Донецької та Луганської областей відрізняються від загальнодержавних тенденцій. Оптимістичні сподівання 2019 року та зменшення інтенсивності бойових дій можуть пояснити, принаймні частково, падіння підтримки позаблокового статусу, коли мешканці відчували себе більш безпечно, займаючи позицію про-ЄС та про-НАТО. Проте на 2021 рік підтримка позаблокового статусу як такого, якому жителі Донецька та Луганська віддають перевагу, досягла свого піку, оскільки під час ескалації конфлікту він, ймовірно, сприймався як безпечніший варіант порівняно з орієнтацією на ЄС чи НАТО. Іншими поясненнями відносного переважання цієї опції можуть бути обмежений прогрес щодо європейській інтеграції, а також втома через збройний конфлікт, економічну нестабільність і роз'єднувальні наративи. Друга за популярністю геополітична орієнтація – підтримка вступу до Євразійського економічного союзу. Хоча вподобання членства в ЄЕС не є низьким, цей показник демонструє стійке зниження протягом останніх п'яти років.

Рисунок 21. Зміни показників геополітичних прагнень в Донецькій та Луганській областях

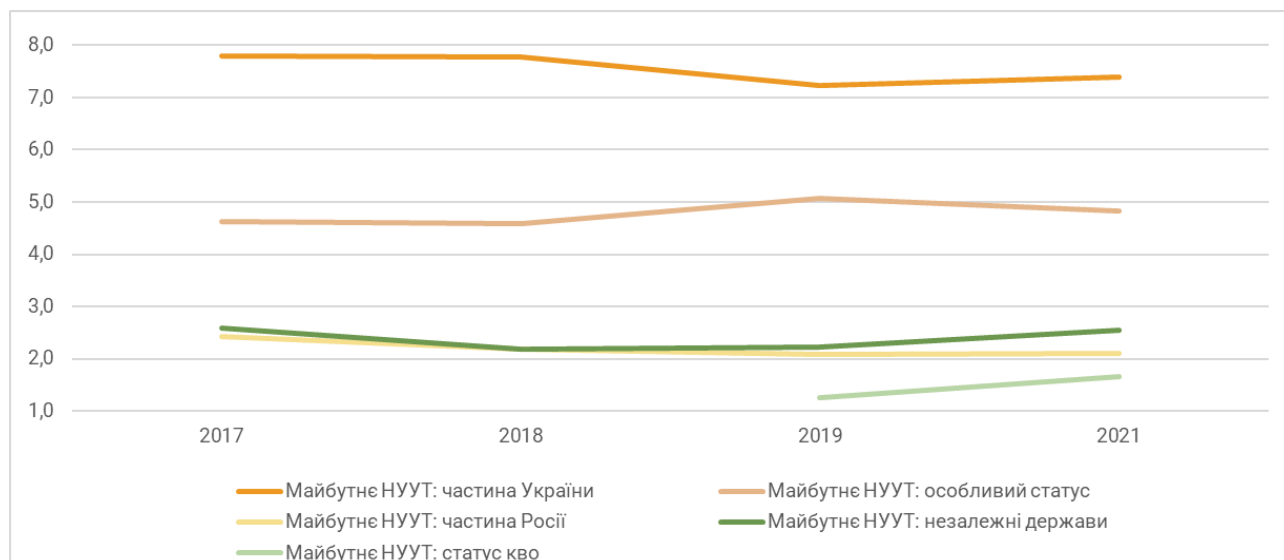
Крім того, Центр «Нова Європа» та SeeD у спільному дослідженні 2020 року щодо європейської ідентичності та установок у Донецькій та Луганській областях стверджували, що низька підтримка членства України в ЄС не обов'язково означає низьку підтримку власне ЄС або євроскептицизм мешканців цих областей; це також відображає, якою мірою громадяни відчують, що Україна готова долучитися до європейських цінностей і сповідувати їх, а також дотримуватися вищих стандартів верховенства права¹¹⁶. У звіті також висвітлюється занепокоєння щодо конкурентоспроможності регіонів на європейському ринку та використання їх як розмінної монети у великих політичних іграх між ЄС і Росією. Ці висновки підтверджують згадану вище інтерпретацію тенденцій, що під час кризи членство в ЄС оцінюється як більш ризикований вибір, ніж збереження позаблокового статусу, а за відносно мирних часів та оптимістичних настроїв членство в ЄС оцінюється як реальна можливість.

Реінтеграційні прагнення

Загалом у Донецькій та Луганській областях уподобання щодо майбутнього непідконтрольних уряду територій залишаються стабільними. Підтримка сценаріїв реінтеграції непідконтрольних уряду територій як частини України зі статусом, подібним до інших областей або з особливим статусом, є вищою в цих східних областях порівняно з загальнонаціональним рівнем. Хоча стрімке зростання підтримки безумовної реінтеграції, яке спостерігається на національному рівні, не проявляється на регіональному рівні, все ж існує послідовне, дедалі сильніше бажання реінтеграції та прагнення до об'єднання. В той час, як респонденти найчастіше віддають перевагу безумовній реінтеграції, особливий статус теж має, хоча й помірну, підтримку з боку жителів Донецької та Луганської областей. Підтримка сценаріїв незалежності і приєднання до Росії є невеликою, хоча і вищою за загальнонаціональний рівень, у східних областях. Статус-кво є найменш підтримуваним сценарієм як на національному, так і на регіональному рівнях.

¹¹⁶Зарембо, Катерина. 2020. «Європейський Донбас: як говорити про євроінтеграцію в Донецькій та Луганській областях». https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_DGEUKR19_FES_NewEurope_European_Donbas_eng.pdf.

Рисунок 22. Зміни бачення майбутнього невідконтрольних уряду територій (НУУТ) з боку мешканців підконтрольних уряду територій Донецької та Луганської областей

Ставлення до примирення

Готовність жителів Донецької та Луганської областей до діалогу з іншими соціальними групами помірна і в цілому відповідає готовності українців в інших областях. Найбільш різною відмінністю є те, що люди зі східних областей набагато відкритіші до діалогу з людьми з проросійськими поглядами і, що важливіше, зі своїми сусідами на невідконтрольних уряду України територіях. На жаль, відповідно до загальнодержавних тенденцій, спостерігається зниження готовності до діалогу з усіма групами. Замість відображення зростання напруженості (див. розділ «Громадянська поведінка та міжгрупова гармонія»), це зниження, ймовірно, пов'язане з втратою віри в користь від процесу діалогу та його сприйняття під кутом зору надмірних витрат часу та ресурсів, що свідчить про те, що дії з примирення (як політичні, так і програмні) мають стати невідкладним пріоритетом. Поряд із цими причинами, це зниження готовності до діалогу порівняно з 2018 роком може пояснюватися накопиченням втоми через конфлікт, а також зменшенням можливостей для змістовного діалогу з огляду на поточні реалії COVID-19, такі як труднощі з перетином лінії дотику, побоювання стосовно міжособистісних контактів і виклики віртуального діалогу.

Попри те, інше дослідження SCORE, присвячене впливу COVID на міжгрупові відносини з використанням даних SCORE 2021 року з невідконтрольних уряду територій¹¹⁷ не виявило відмінностей між респондентами з підконтрольних і невідконтрольних уряду України територій Донецької та Луганської областей у відкритості до діалогу, що свідчить про обнадійливі можливості для зусиль з розбудови миру та примирення. Для більш детальної інформації про такі зусилля далі наведено теплову карту, що ілюструє готовність громадян до діалогу на рівні міст у двох областях. Схоже, що Дружківка та Мар'їнка мають найсприятливіше середовище для започаткування ініціатив із примирення та потенційного пілотування нових та інноваційних підходів, які можуть допомогти відновити віру в користь діалогу.

¹¹⁷ Див. інші публікації SCORE Ukraine [тут](https://www.score.gov.ua/).

Висновки

Результати SCORE, наведені в цьому звіті, обмежуються діагностикою та описом тенденцій, не надто заглиблюються в кожне окреме питання та уникаючи демографічної дезагрегації. Дані проаналізовано у чотирьох основних розділах: управління та послуги, безпека людини, громадянська поведінка та міжгрупова гармонія, а також геополітичні прагнення, реінтеграція та примирення; результати аналізу яких представлені в Основних положеннях. Ключові тенденції та подальші кроки дослідження SCORE для України викладено далі.

- Довіра до центральних органів влади загалом низька по всій країні – 2,4 з 10, а з 2019 року знизилась в Донецькій та Луганській областях.
- Незважаючи на те, що довіра до місцевих органів влади є вищою, ніж до центральних, вона нижча за середню точку і становить 4,4 з 10. Втім з 2018 року вона зросла на національному рівні. У Донецькій та Луганській областях довіра до новообраних голів міст є вищою порівняно з 2019 роком або лишається на тому ж рівні.
- Задоволеність державними послугами на національному рівні є посередньою на рівні 5,8 з 10, причому деякі західні області мають трохи вищий за середній показник по країні, а деякі східні та південні області – трохи нижчий.
- Люди по всій країні вважають забезпечення правосуддя неефективним з оцінкою 4,7 з 10, тоді як надання адміністративних послуг і забезпечення соціальних виплат сприймають як найбільш ефективні, оцінюючи їх у 6,8 і 6,6 відповідно.
- Скептичне ставлення до реформ сягало 6,5 з 10 у 2021 році, демонструючи зростання з 2018 року. Підтримка реформ знизилася порівняно з попередніми роками та є помітно меншою в Харківській, Одеській, Донецькій та Луганській областях та вздовж лінії дотику.
- Показники довіри є чутливими до циклів передвиборчого оптимізму та подальшого невдоволення, тоді як підтримка реформ слабшає, що вимагає підвищення відкритості та прозорості процесів управління та реформ. Довіра не є «автоматично» пов'язаною з наданням послуг, і вдосконалення надання послуг має бути послідовним і довготривалим, щоби перерости у довіру та впевненість в органах влади.
- Економічна, екологічна, особиста та безпека здоров'я мають помірні бали – від 4,5 до 5,0 з 10 на національному рівні, і всі вони є нижчими вздовж лінії дотику в Донецькій та Луганській областях.
- Політична безпека є порівняно вищою за інші виміри людської безпеки з оцінкою 6,5; це також єдиний вимір людської безпеки, який демонструє чітку тенденцію до зростання, зокрема між 2017 і 2019 роками в Донецькій і Луганській областях.
- Показники економічної безпеки та безпеки здоров'я зазнали спаду на національному рівні починаючи з 2018 року, що передувало пандемії COVID-19, але відтоді спад лише посилювався.
- Сійке погіршення стану економічної безпеки та безпеки здоров'я як до, так і з початку пандемії COVID-19 свідчить про необхідність відновлення зобов'язань щодо економічного відновлення та інвестицій у надання послуг.
- Соціальна толерантність постійно покращувалась впродовж кількох років, і громадяни дедалі більше готові до співпраці на місцевому рівні, стають більш толерантними та інклюзивними до груп меншин та все більше підтримують рівність жінок у суспільстві.
- Попри те, толерантність до наркозалежних, ЛГБТКІ+ спільноти і ромів залишається низькою, а також спостерігається помітне зростання показників пасивної громадянської позиції (тобто небажання брати участь у громадських та політичних справах для покращення ситуації у громаді та бажання зосереджуватися лише на особистих справах) на національному рівні.
- Підтримка членства в ЄС є першим вибором для українців на національному рівні, при цьому жителі заходу України значно позитивніше сприймають переваги та стабільність ЄС.

- У Донецькій та Луганській областях підтримка членства в ЄС була третім за частотою вибором у 2021 році, поступаючи прихильності до позаблокового статусу та членства в ЄЕС, але з 2019 року почала втрачати прихильників, що показує необхідність ретельного вивчення проблем жителів Донецької та Луганської областей.
- Загалом спостерігається зниження готовності до діалогу, що може свідчити про втому від конфлікту, громадянську апатію, втрату віри в процес розбудови миру, а також про вплив пандемії. Проте це зниження також демонструє сильну потребу в інвестиціях у креативні, з урахуванням місцевих особливостей, заходи з примирення та зміцнення довіри.
- Певні групи залишаються вразливими до ізоляції, а громадяни стають дедалі пасивнішими, що вимагає послідовного відстоювання примирення та постійних заходів зі зміцнення довіри, щоб подолати втому від конфлікту та апатію.
- Найбільш бажаними заходами зі зміцнення довіри підтримку трансляцій (українських медіа) задля покращення доступу до українських медіа-джерел у відокремлених громадах, далі йде підтримка абітурієнтів, яка є набагато сильнішою в Донецькій та Луганській областях порівняно з рештою країни.
- Високопріоритетні області, які характеризуються низькими показниками та негараздами, коли йдеться про безпеку людей і надання послуг:
  - Донецька і Луганська, особливо ближче до лінії дотику
  - Кіровоградська та Закарпатська
  - Одеська та Полтавська
- Високопріоритетні області, які потребують заходів зі сприяння формуванню соціальної толерантності, визнання прав ЛГБТКІ+ та активної громадянської позиції:
  - Донецька, Херсонська і Запорізька
  - Сумська та Харківська
  - Закарпатська
- Високопріоритетні області, де можна пілотувати заходи щодо примирення, діалогу та зміцнення довіри до невідконтрольних уряду України територій та Криму, щоб створити імпульс до діалогу завдяки високому рівню відкритості:
  - Донецька
  - Одеська та Херсонська
  - Київська.

На додачу до виявлення тенденцій, однією з переваг SCORE є його розширений статистичний інструментарій, в якому використовується кластерний аналіз (сегментація населення) і прогнозний аналіз (регресійний аналіз, моделі структурованих рівнянь), що допомагає точніше визначити політичні та програмні рекомендації, а також відправні точки з більшою ймовірністю впливу. Такий розширений аналіз краще підходить для поглиблених тематичних звітів на основі багатого масиву даних SCORE. Таким чином, команда SCORE доповнює цей звіт про тенденції іншими публікаціями, включно, але не обмежуючись, наведеними нижче, багато з яких вже доступні або будуть опубліковані онлайн на початку 2022 року:

- Щеплення від COVID-19 в Україні: сумніви та підтримка
- Земельна реформа в Україні: становлення та очікування
- Соціальна згуртованість в Україні. Частина I: визначення та вимірювання соціальної згуртованості за допомогою Індексу соціальної згуртованості та примирення (SCORE)
- Соціальна згуртованість в Україні. Частина II: відправні точки для покращення соціальної згуртованості в Україні
- Розширення прав і можливостей людей з інвалідністю у східній Україні. Пошук шляхів до економічної, громадянської та соціальної рівності на основі даних індексу SCORE в Україні за 2021 р.
- Реінтеграція ветеранів АТО та ООС: виявлення та подолання викликів за допомогою Індексу соціальної згуртованості та примирення (SCORE)
- Розуміння та сприяння конструктивному громадянству в Україні

- Розуміння моделей та вподобань щодо споживання медіа в Україні
- Рушійні сили міграційних тенденцій
- 18 профілів міст у Донецькій, Луганській, Херсонській, Одеській та Запорізькій областях, які приділяють особливу увагу потребам і сильним сторонам цих міських центрів

Джерела

- Аміель, Сандрін. 2021. «Нарощування військової сили Росії поблизу України цього разу інше, кажуть експерти». Euronews, 6 грудня 2021 р. [Amiel, Sandrine. 2021. "Russia's Military Build-up near Ukraine Is Different This Time, Say Experts." *Euronews*, December 6, 2021. <https://www.euronews.com/2021/11/24/russia-s-military-build-up-near-ukraine-is-different-this-time-say-experts>.]
- Антоніу Гутерреш. 2020. «Високе прагнення: Заклик до дій в інтересах прав людини». https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/2020_sg_call_to_action_for_hr_the_highest_aspiration.pdf [António Guterres. 2020. "The Highest Aspiration A Call to Action for Human Rights." https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/2020_sg_call_to_action_for_hr_the_highest_aspiration.pdf.]
- Баргаоану, Аліна, Лоредана Раду, та Елена Негреа-Бусуйок. 2016. «Зростання євроскептицизму під час кризи. Докази з Євробарометрів 2008–2013 рр.». Румунський журнал комунікації та зв'язків з громадськістю 16 (1). <https://doi.org/10.21018/rjcpr.2014.1.185>. [Bârgăoanu, Alina, Loredana Radu, and Elena Negrea-Busuioc. 2016. "The Rise of Euroscepticism in Times of Crisis. Evidence from the 2008–2013 Eurobarometers." *Romanian Journal of Communication and Public Relations* 16 (1). <https://doi.org/10.21018/rjcpr.2014.1.185>.]
- Бертран, Наташа, Джим Шутто та Кеті Бо Ліліс. 2021. «Росія продовжує накопичувати нові війська біля кордону України, незважаючи на те, що Байден закликає Путіна знизити напругу». CNN, 17 грудня 2021 р. <https://edition.cnn.com/2021/12/17/politics/russia-troops-ukraine-border-biden/index.html>. [Bertrand, Natasha, Jim Sciutto, and Katie Bo Lillis. 2021. "Russia Continues to Amass New Troops near Ukraine's Border despite Biden Urging Putin to de-Escalate Tensions." *CNN*, December 17, 2021. <https://edition.cnn.com/2021/12/17/politics/russia-troops-ukraine-border-biden/index.html>.]
- Канадська рада соціального розвитку. 2000. «Соціальна згуртованість у Канаді: можливі індикатори». [Canadian Council on Social Development. 2000. "Social Cohesion in Canada: Possible Indicators."]
- Чан, Дж, ХП То та Е Чан. 2006. «Перегляд соціальної згуртованості: формулювання визначення та аналітичної моделі для емпіричного дослідження». *Soc Indic Res* 75. [Chan, J, HP To, and E Chan. 2006. "Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research." *Soc Indic Res* 75.]
- Конлі, Хізер А, Метью П. Фунайол, Джозеф С. Бермудес та Сайрус Ньюлін. 2021. «Пояснення нарощування російських військ вздовж кордону України». Центр стратегічних і міжнародних досліджень. 22 квітня 2021 р. <https://www.csis.org/analysis/unpacking-russian-troop-buildup-along-ukraines-border> [Conley, Heather A, Matthew P Funaiole, Joseph S Jr Bermudez, and Cyrus Newlin. 2021. "Unpacking the Russian Troop Buildup along Ukraine's Border." Center for Strategic & International Studies. April 22, 2021. <https://www.csis.org/analysis/unpacking-russian-troop-buildup-along-ukraines-border>.]
- Даглі Гастінгз, Ілке та Ако Ессан Еміль. 2018. «Сприяння конструктивному громадянству в Ліберії» [Dagli Hustings, Ilke, and Ako Essan Emile. 2018. "Fostering Constructive Citizenship in Liberia."]
- Делхей, Ян, Клаус Бьонке, Георгі Драголов, Жофія С. Ігнац, Манді Ларсен, Ян Лоренц і Міхаель Кох. 2018. «Соціальна згуртованість та її кореляти: порівняння західного та азіатського суспільств». *Порівняльна соціологія* 17 (3–4): 426–55. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341468>. [Delhey, Jan, Klaus Boehnke, Georgi Dragolov, Zsófia S. Ignácz, Mandi Larsen, Jan Lorenz, and Michael Koch. 2018. "Social Cohesion and Its Correlates: A Comparison of Western and Asian Societies." *Comparative Sociology* 17 (3–4): 426–55. <https://doi.org/10.1163/15691330-12341468>.]

- Делхей, Ян і Георгій Драголов. 2016. «Щасливіші разом. Соціальна згуртованість і суб'єктивне благополуччя в Європі». Міжнародний журнал психології 51 (3): 163–76. <https://doi.org/10.1002/ijop.12149>. [Delhey, Jan, and Georgi Dragolov. 2016. "Happier Together. Social Cohesion and Subjective Well-Being in Europe." *International Journal of Psychology* 51 (3): 163–76. <https://doi.org/10.1002/ijop.12149>.]
- Дікінсон, Пітер. 2020. «Антикорупційні зусилля України були марними». Атлантична рада. 24 липня 2020 р. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-anti-corruption-efforts-go-up-in-smoke/>. [Dickinson, Peter. 2020. "Ukraine's Anti-Corruption Efforts Go up in Smoke." Atlantic Council. July 24, 2020. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-anti-corruption-efforts-go-up-in-smoke/>.]
- «Барометр довіри Едельмана». 2020. 2020. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2020-01/2020%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_LIVE.pdf. ["Edelman Trust Barometer." 2020. 2020. https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2020-01/2020%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_LIVE.pdf.]
- «Барометр довіри Едельмана». ——. 2021. 2021. <https://www.edelman.com/trust/2021-trust-barometer>. ["Edelman Trust Barometer." ——. 2021. 2021. <https://www.edelman.com/trust/2021-trust-barometer>.]
- Еш, Крістіан. 2018. «Росія намагається задушити Україну новою морською стратегією». Spiegel International, 4 грудня 2018 р. <https://www.spiegel.de/international/world/russia-tries-to-strangle-ukraine-in-new-maritime-strategy-a-1241293.html>. [Esch, Christian. 2018. "Russia Tries to Strangle Ukraine with New Maritime Strategy." *Spiegel International*, December 4, 2018. <https://www.spiegel.de/international/world/russia-tries-to-strangle-ukraine-in-new-maritime-strategy-a-1241293.html>.]
- Європейська комісія. 2019. «Стандартний Євробарометр 92 - Осінь 2019». Грудень 2019. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255>. [European Commission. 2019. "Standard Eurobarometer 92 - Autumn 2019." December 2019. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255>.]
- . 2021. «Стандартний Євробарометр 95 - весна 2021», вересень. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2532>. [2021. "Standard Eurobarometer 95 - Spring 2021," September. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2532>.]
- Європейська Рахункова палата. 2021. «Підтримка ЄС реформ в Україні неефективна у боротьбі з великою корупцією». Люксембург. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/INSR21_23/INSR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf. [European Court of Auditors. 2021. "EU Support for Reforms in Ukraine Ineffective in Fighting Grand Corruption." Luxembourg. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/INSR21_23/INSR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf.]
- Фідлер, К. і К. Ролес. 2021. «Соціальна згуртованість після збройного конфлікту: огляд літератури». Бонн. [Fiedler, C, and C Rohles. 2021. "Social Cohesion After Armed Conflict: A Literature Review." Bonn.]
- Філіп, Олександр. 2021. «Еволюція та тенденції успіху євроскептиків». https://doi.org/10.1007/978-3-030-69036-6_3. [Filip, Alexandru. 2021. "The Evolution and Trends of Eurosceptic Success." https://doi.org/10.1007/978-3-030-69036-6_3.]
- Фрідкін, Н.Є. 2004. «Соціальна згуртованість». *Annu Rev Sociol.* [Friedkin, NE. 2004. "Social Cohesion." *Annu Rev Sociol.*]
- Фріггері, А, Г Челіус, and Е Флорі. 2011. «Трикутники для відображення соціальної згуртованості». Міжнародна конференція IEEE з питань конфіденційності, безпеки, ризику та довіри та Міжнародна конференція IEEE із соціальних обчислень. [Friggeri, A, G Chelius, and E Fleury. 2011. "Triangles for Representing Social Cohesion." International Conference IEEE on Privacy, Security, Risk, and Trust and International Conference IEEE on Social Computing.

2011. "Triangles to Capture Social Cohesion." In *IEEE International Conference on Privacy, Security, Risk and Trust, and IEEE International Conference on Social Computing.*]
- Горошко, Альона, Наталія Шаповал, Тааві Лай. 2018. «Чи можуть люди дозволити собі платити за медичне обслуговування?» Нові докази фінансового захисту в Україні» [Goroshko, Alona, Natalia Shapoval, and Taavi Lai. 2018. "Can People Afford to Pay for Healthcare? New Evidence on Financial Protection in Ukraine."]
- Хейнс, Джон Р. 2015. «Використання Росією дезінформації в українському конфлікті». Інститут зовнішньої політики, 17 лютого 2015 р. <https://www.fpri.org/article/2015/02/russias-use-of-disinformation-in-the-ukraine-conflict/>. [Haines, John R. 2015. "Russia's Use of Disinformation in the Ukraine Conflict." *Foreign Policy Research Institute*, February 17, 2015. <https://www.fpri.org/article/2015/02/russias-use-of-disinformation-in-the-ukraine-conflict/>.]
- ІМПАКТ та SeeD. 2021a. «Огляд відновлення регіону Азовського моря: історичні тенденції та відновлення після потрясінь» [IMPACT, and SeeD. 2021a. "Azov Sea Area Regional Recovery Review: Historic Trends and Recovery from Shocks."]
- . 2021b. «Огляд відновлення регіону Азовського моря: огляд ситуації та профіль регіону Азовського моря до COVID-19». [2021b. "Azov Sea Area Regional Recovery Review: Situation Overview and Profile of the ASA Region, Pre-COVID-19."]
- Янкович, Ніна. 2019. «Українські вибори – це тотальна боротьба з дезінформацією». *The Atlantic*, 17 квітня 2019 р. [Jankowicz, Nina. 2019. "Ukraine's Election Is an All-Out Disinformation Battle." *The Atlantic*, April 17, 2019.]
- «Спільна заява про стратегічне партнерство США та України». 2021. Посольство США в Україні. 1 вересня 2021 р. <https://ua.usembassy.gov/joint-statement-on-the-u-s-ukraine-strategic-partnership/>. ["Joint Statement on the U.S.-Ukraine Strategic Partnership." 2021. US Embassy in Ukraine. September 1, 2021. <https://ua.usembassy.gov/joint-statement-on-the-u-s-ukraine-strategic-partnership/>.]
- Карлінський, Аріель і Дмитро Кобак. «Масив даних про смертність у світі: відстеження надмірної смертності в країнах під час пандемії COVID-19. У: xiv: сервер сигнальних примірників для наук про здоров'я 2021.01.27.21250604. 4 червня 2021. 10.1101/2021.01.27.21250604. Сигнальний примірник. [Karlinsky, Ariel, and Dmitry Kobak. "The World Mortality Dataset: Tracking excess mortality across countries during the COVID-19 pandemic." medRxiv : the preprint server for health sciences 2021.01.27.21250604. 4 Jun. 2021, doi:10.1101/2021.01.27.21250604. Preprint.]
- Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). 2021a. «Стресові ситуації в житті українців», 2020. <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=998&page=1&t=6>. [Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). 2021a. "Stress Situations in the Lives of Ukrainians, 2020." <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=998&page=1&t=6>.]
- Київський міжнародний інститут соціології (КМІС). 2021b. «Суспільно-політичні настрої населення України: результати опитування, проведеного 9-17 грудня 2021 року шляхом особистих інтерв'ю». <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1080&page=1>. [Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). 2021b. "Socio-Political Attitudes of the Population of Ukraine: The Results of a Survey Conducted on December 9-17, 2021 by Face-to-Face Interviews." <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1080&page=1>.]
- Лордос, Александрос і Даніель Гіслоп. 2021. «Оцінка мультисистемної стійкості населення, яке постраждало від конфлікту». Мультисистемна стійкість: адаптація та трансформація в умовах змін, редаговано Майклом Ангаром. Oxford University Press. [Lordos, Alexandros, and Daniel Hyslop. 2021. "The Assessment of Multisystemic Resilience in Conflict-Affected Populations." In *Multisystemic Resilience: Adaptation and Transformation in Contexts of Change*, edited by Michael Ungar. Oxford University Press.]

- Луїс, К та А Гест. 2020. «Розуміння можливостей соціальної згуртованості та миру: Аналітичний звіт SCORE про Південний Судан». [Louise, C, and A Guest. 2020. "Understanding Social Cohesion and Peace Capacities: SCORE South Sudan Policy Report."]
- Луїс, К, А. Лордос, М. Іоанну, Г. Філіппу та Н. Жарро. 2015. «Прогнозування миру: Індекс соціальної згуртованості та примирення як інструмент для трансформації конфлікту» [Lousie, C, A Lordos, M Ioannou, G Filippou, and N Jarraud. 2015. "Predicting Peace: The Social Cohesion and Reconciliation Index as a Tool for Conflict Transformation."]
- Матьє, Едуард, Ханна Річі, Естебан Ортіс-Оспіна, Макс Розер, Джо Хаселл, Кемерон Аппел, Чарлі Джаттіно та Лукас Родес-Гуірао. 2021. «Глобальна база даних щеплень проти COVID-19». *Nature Human Behavior* 5 (7): 947–53. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01122-8>. [Mathieu, Edouard, Hannah Ritchie, Esteban Ortiz-Ospina, Max Roser, Joe Hasell, Cameron Appel, Charlie Giattino, and Lucas Rodés-Guirao. 2021. "A Global Database of COVID-19 Vaccinations." *Nature Human Behaviour* 5 (7): 947–53. <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01122-8>.]
- Мінаков, Михайло. 2019. «Однопартійна більшість: ще одна перемога Зеленського». Центр Вільсона. 24 липня 2019 р. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/one-party-majority-just-another-victory-for-zelenskyu>. [Minakov, Mykhailo. 2019. "One-Party Majority: Just Another Victory for Zelenskyu." Wilson Center. July 24, 2019. <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/one-party-majority-just-another-victory-for-zelenskyu>.]
- Мироламель, Мансур. 2021. «Що стоїть за конфліктом між Росією та Україною?» *Al Jazeera*, 16 грудня 2021 р. [Mirolevel, Mansur. 2021. "What's behind the Conflict between Russia and Ukraine?" *Al Jazeera*, December 16, 2021.]
- МОЗ України. 2020. «Пандемія COVID-19 в Україні». <https://covid19.gov.ua/en/>.
- Нада Аль-Нашиф. 2021. «48-а сесія Ради з прав людини. Пункт 10 порядку денного: Інтерактивний діалог щодо усного оновлення ситуації про Україну». 5 жовтня. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=27600&LangID=E>. [Nada Al-Nashif. 2021. "48th Session of the Human Rights Council. Agenda Item 10: Interactive Dialogue on Oral Update on Ukraine." October 5. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/NewsDetail.aspx?NewsID=27600&LangID=E>.]
- Національний демократичний інститут. 2021. «Опитування НДІ: можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України». 27 жовтня 2021 р. <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-opportunities-and-challenges-facing-ukraine-s-democratic-transition-2>. [National Democratic Institute. 2021. "NDI Poll: Opportunities and Challenges Facing Ukraine's Democratic Transition." October 27, 2021. <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-opportunities-and-challenges-facing-ukraine-s-democratic-transition-2>.]
- Офіс ООН з координації гуманітарних питань. 2021а. «Огляд гуманітарних потреб України 2021» [OCHA. 2021a. "Ukraine Humanitarian Needs Overview 2021."]
- 2021b. «Звіт про ситуацію в Україні». <https://reliefweb.int/report/ukraine/ocha-ukraine-situation-report-22-october-2021-enruuk>. [OCHA. 2021b. "Ukraine Situation Report." <https://reliefweb.int/report/ukraine/ocha-ukraine-situation-report-22-october-2021-enruuk>.]
- . 2021с. «Гуманітарний контекст України». <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/card/58W3XR0zQQ/>. [2021с. "Ukraine Humanitarian Context." <https://reports.unocha.org/en/country/ukraine/card/58W3XR0zQQ/>.]
- Озборн, Ендрю та Павло Політук. 2018. «Росія обстрілює та захоплює українські кораблі біля анексованого Криму». *Reuters*, 25 листопада 2018 р. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia/russia-blocks-ukrainian-navy-from-entering-sea-of-azov-idUSKCN1NU0DL>. [Osborn, Andrew, and Pavel Polityuk. 2018. "Russia Fires on and Seizes Ukrainian Ships near Annexed Crimea." *Reuters*, November 25, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-russia/russia-blocks-ukrainian-navy-from-entering-sea-of-azov-idUSKCN1NU0DL>.]

- Озимок, Ірина. 2021. «Місцева влада України та пандемія Covid-19». Atlantic Council Ukraine Alert. 1 квітня 2021 р. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-local-authorities-and-the-covid-19-pandemic/>. [Ozymok, Iryna. 2021. "Ukraine's Local Authorities and the Covid-19 Pandemic." Atlantic Council UkraineAlert. April 1, 2021. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-local-authorities-and-the-covid-19-pandemic/>.]
- «Поліцейське насильство та безкарність в Україні: що не так з реформою поліції». 2020. Україна Світ. 19 червня 2020 р. <https://ukraineworld.org/articles/ukraine-explained/police-violence-and-impunity-ukraine-whats-gone-wrong-police-reform>. ["Police Violence and Impunity In Ukraine: What's Gone Wrong With Police Reform." 2020. Ukraine World. June 19, 2020. <https://ukraineworld.org/articles/ukraine-explained/police-violence-and-impunity-ukraine-whats-gone-wrong-police-reform>.]
- Померанцев, Пітер і Майкл Вайс. 2014. «Загроза нереальності: як Кремль використовує інформацію, культуру та гроші». https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev__The_Menace_of_Unreality.pdf. [Pomerantsev, Peter, and Michael Weiss. 2014. "The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money." https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev__The_Menace_of_Unreality.pdf.]
- Пуллан, Самуель і Мріналіні Дей. 2021. «Вагання щодо вакцинації та антивакцинація під час COVID-19: аналіз Google Trends». Вакцина 39 (14). <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2021.03.019>. [Pullan, Samuel, and Mrinalini Dey. 2021. "Vaccine Hesitancy and Anti-Vaccination in the Time of COVID-19: A Google Trends Analysis." *Vaccine* 39 (14). <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2021.03.019>.]
- Реанімаційний пакет реформ. 2020. «Реформи в Україні дедалі стагнують», 9 липня 2020 р. <https://rpr.org.ua/en/news/reforms-in-ukraine-are-increasingly-stagnant/>. [*Reanimation Package of Reforms*. 2020. "Reforms in Ukraine Are Increasingly Stagnant," July 9, 2020. <https://rpr.org.ua/en/news/reforms-in-ukraine-are-increasingly-stagnant/>.]
- Рейнхарт, R.J. 2021. «Україна: мало тих, хто вакцинується перед сплеском». GALLUP. 26 жовтня 2021. <https://news.gallup.com/poll/356609/ukraine-few-takers-vaccine-ahead-surge.aspx>. [Reinhart, R.J. 2021. "Ukraine: Few Takers for Vaccine Ahead of Surge." GALLUP. October 26, 2021. <https://news.gallup.com/poll/356609/ukraine-few-takers-vaccine-ahead-surge.aspx>.]
- Reuters. 2019. «Україна підтверджує повернення Росією трьох захоплених військово-морських кораблів», 19 листопада 2019 р. <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia/ukraine-confirms-russia-returning-three-captured-naval-ships-idUSL8N27Y0HU>. [Reuters. 2019. "Ukraine Confirms Russia Returning Three Captured Naval Ships," November 19, 2019. <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-russia/ukraine-confirms-russia-returning-three-captured-naval-ships-idUSL8N27Y0HU>.]
- Річі, Ханна, Едуард Матьє, Лукас Родес-Гуяро, Кемерон Аппель, Чарлі Джаттіно, Естебан Ортіс-Оспіна, Джо Хаселл, Боббі Макдональд, Діана Белтекян і Макс Розер. 2020. «Пандемія коронавірусу (COVID-19)». OurWorldInData.Org. 2020. <https://ourworldindata.org/coronavirus>. [Ritchie, Hannah, Edouard Mathieu, Lucas Rodés-Guiaro, Cameron Appel, Charlie Giattino, Esteban Ortiz-Ospina, Joe Hasell, Bobbie Macdonald, Diana Beltekian, and Max Roser. 2020. "Coronavirus Pandemic (COVID-19)." OurWorldInData.Org. 2020. <https://ourworldindata.org/coronavirus>.]
- SeeD. 2018. «Вплив проросійських ЗМІ: SCORE 2016-2018» https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PRE_UKR18_ProRusMediaUKR.pdf
- The Economist*. 2018. «Пояснення військово-морського зіткнення між Росією та Україною», 1 грудня 2018 р. <https://www.economist.com/europe/2018/12/01/explaining-the-naval-clash-between-russia-and-ukraine>. [*The Economist*. 2018. "Explaining the Naval Clash between Russia and

- Ukraine,” December 1, 2018. [https://www.economist.com/europe/2018/12/01/explaining-the-naval-clash-between-russia-and-ukraine.](https://www.economist.com/europe/2018/12/01/explaining-the-naval-clash-between-russia-and-ukraine)]
- Transparency International. 2016. «Індекс сприйняття корупції». 2016. <https://www.transparency.org/en/cpi/2016/index/nzl>
- «Реформа поліції в Україні: що відбувається насправді?» 2017. Громадське Міжн. 16 листопада 2017 р. <https://en.hromadske.ua/posts/ukraines-police-reform-whats-really-going-on>. [“Ukraine’s Police Reform: What’s Really Going On?” 2017. Hromadske International. November 16, 2017. <https://en.hromadske.ua/posts/ukraines-police-reform-whats-really-going-on>.]
- Український кризовий медіа-центр. 2016. «Індекс здоров’я. Україна 2016 – новий інструмент для оцінки того, як люди сприймають медичні послуги». 8 грудня 2016 р. <https://uacrisis.org/ua/50463-indeks-zdorovya>. [Ukraine Crisis Media Center. 2016. “Health Index. Ukraine 2016 - a New Tool to Assess How People Perceive the Healthcare Services.” December 8, 2016. <https://uacrisis.org/en/50463-indeks-zdorovya>.]
- ООН-Жінки. 2021. «Тіньова пандемія: насильство щодо жінок під час COVID-19». 2021. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>. [UN Women. 2021. “The Shadow Pandemic: Violence against Women during COVID-19.” 2021. <https://www.unwomen.org/en/news/in-focus/in-focus-gender-equality-in-covid-19-response/violence-against-women-during-covid-19>.]
- ООН. 2021. «COVID-19 і психічне здоров’я та благополуччя». 2021. <https://www.un.org/en/coronavirus/mental-health-and-wellbeing>. [United Nations. 2021. “COVID-19 and Mental Health and Wellbeing.” 2021. <https://www.un.org/en/coronavirus/mental-health-and-wellbeing>.]
- ПРООН. 2020а. «Документи дослідження ООН про руйнівний вплив COVID-19 в Україні». 28 вересня 2020 р. <https://www.undp.org/press-releases/un-study-documents-devastating-impact-covid-19-ukraine>. [United Nations Development Program (UNDP). 2020а. “UN Study Documents Devastating Impact of COVID-19 in Ukraine.” September 28, 2020. <https://www.undp.org/press-releases/un-study-documents-devastating-impact-covid-19-ukraine>.]
- ПРООН. 2020b. «Зміцнення соціальної згуртованості: концептуальна структура та наслідки програмування». [United Nations Development Program (UNDP). 2020b. “Strengthening Social Cohesion: Conceptual Framing and Programming Implications.”]
- ПРООН. 2021. «Інфодемія» дезінформації про COVID-19 шкідлива для здоров’я українців, показує дослідження ООН», 3 березня 2021. <https://ukraine.un.org/en/114528-infodemic-covid-19-disinformation-bad-ukrainians-health-study-un-finds>. [United Nations Development Program (UNDP). 2021. “‘Infodemic’ of COVID-19 Disinformation Bad for Ukrainians Health, Study for UN Finds,” March 3, 2021. <https://ukraine.un.org/en/114528-infodemic-covid-19-disinformation-bad-ukrainians-health-study-un-finds>.]
- Департамент ООН з економічних і соціальних питань. 2021. «Політика економічної незахищеності в епоху COVID-19». <https://www.un.org/development/desa/dspd/2021/01/the-politics-of-economic-insecurity-in-the-covid-19-era/>. [United Nations Department of Economic and Social Affairs. 2021. “The Politics of Economic Insecurity in the COVID-19 Era.” <https://www.un.org/development/desa/dspd/2021/01/the-politics-of-economic-insecurity-in-the-covid-19-era/>.]
- Генеральна Асамблея ООН. 2012. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 10 вересня 2012 р. <https://undocs.org/A/RES/66/290>. [United Nations General Assembly. 2012. “Resolution Adopted by the General Assembly on 10 September 2012.” <https://undocs.org/A/RES/66/290>.]
- Управління ООН з наркотиків і злочинності. 2020. «Короткий звіт про дослідження: вплив пандемії COVID-19 і пов’язаних обмежень на вбивства та злочини проти власності». https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/covid/Property_Crime_Brief_2020.pdf. [United Nations Office on Drugs and Crime. 2020. “Research Brief: Effect of the COVID-19 Pandemic

and Related Restrictions on Homicide and Property Crime.”
https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/covid/Property_Crime_Brief_2020.pdf.]

Група сталого розвитку ООН. 2020. «Аналітичний звіт: вплив COVID-19 на продовольчу безпеку та харчування». <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-impact-covid-19-food-security-and-nutrition>. [United Nations Sustainable Development Group. 2020. “Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Food Security and Nutrition.” <https://unsdg.un.org/resources/policy-brief-impact-covid-19-food-security-and-nutrition>.]

Вілку, Ірина та Катерина Чурсіна. 2021. «Скептики щодо вакцин у Східній Європі щепляться, оскільки кількість випадків стрімко зростає». Bloomberg, 22 жовтня 2021 р. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-22/east-europe-vaccine-skeptics-finally-embrace-jabs-as-cases-soar>. [Vilcu, Irina, and Kateryna Choursina. 2021. “Eastern European Vaccine Skeptics Embrace Shots as Cases Soar.” *Bloomberg*, October 22, 2021. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-10-22/east-europe-vaccine-skeptics-finally-embrace-jabs-as-cases-soar>.]

ВООЗ-Світовий банк. 2019. «Огляд реформ фінансування охорони здоров'я в Україні 2016-2019». https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/416681/WHO-WB-Joint-Report_Full-report_Web.pdf. [WHO-World Bank. 2019. “Ukraine Review of Health Financing Reforms 2016-2019.” https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/416681/WHO-WB-Joint-Report_Full-report_Web.pdf.]

ВООЗ. 2020. «Вплив COVID-19 на засоби існування людей, їхнє здоров'я та наші харчові системи: Спільна заява МОП, ФАО, МФСР та ВООЗ». 13 жовтня 2020 р. <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems> [World Health Organization. 2020. “Impact of COVID-19 on People’s Livelihoods, Their Health and Our Food Systems: Joint Statement by ILO, FAO, IFAD and WHO.” October 13, 2020. <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems>.]

ВООЗ. 2021а. «Україна: Інформаційна панель ВООЗ щодо коронавірусної хвороби (COVID-19)». 2021. <https://covid19.who.int/region/euro/country/ua>. [World Health Organization. 2021а. “Ukraine: WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard.” 2021. <https://covid19.who.int/region/euro/country/ua>.]

— 2021b. «Інформаційна панель ВООЗ щодо коронавірусу (COVID-19)». 2021. <https://covid19.who.int/>. [2021b. “WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard.” 2021. <https://covid19.who.int/>.]

Європейське регіональне бюро ВООЗ. 2019а. «Підтримка ВООЗ розвитку системи охорони здоров'я в Україні, 2016–2019 рр.» Копенгаген. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/413925/WHO_Health-Systems_support_Ukraine.pdf. [World Health Organization Regional Office for Europe. 2019а. “WHO Support for Health System Development in Ukraine, 2016–2019.” Copenhagen. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/413925/WHO_Health-Systems_support_Ukraine.pdf.]

— 2019b. «Спільний звіт ВООЗ та Світового банку: Огляд реформ фінансування охорони здоров'я в Україні 2016-2019 рр.» https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/416681/WHO-WB-Joint-Report_Full-report_Web.pdf. [2019b. “WHO-World Bank Joint Report: Ukraine Review of Health Financing Reforms 2016-2019.” https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/416681/WHO-WB-Joint-Report_Full-report_Web.pdf.]

Зарембо, Катерина. 2020. «Європейський Донбас: як говорити про євроінтеграцію в Донецькій та Луганській областях». https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_DGEUKR19_FES_NewEurope_European_Donbas_eng.pdf. =

- Відомості Верховної Ради. 2017. *Про Державні Фінансові Гарантії Медичного Обслуговування Населення Документ 2168-VIII*. Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
- . 2019. *Про Внесення Змін До Конституції України (Щодо Стратегічного Курсу Держави На Набуття Повноправного Членства України в Європейському Союзі Та в Організації Північноатлантичного Договору)*. Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.